

Economisch Programma Brabant 2020

Economisch Programma Brabant 2020

Provincie Noord-Brabant

Leeswijzer

In hoofdstuk 1 wordt de visie van de provincie op de economische toekomst van Brabant gegeven. Met een stip op de horizon voor het jaar 2020. De ‘Basis op orde’ wordt uitgewerkt in hoofdstuk 2 en bevat thema’s over ‘het dagelijks onderhoud van onze economie’. De onderwerpen MKB & Ondernemerschap, Arbeidsmarkt voor de kenniseconomie, Onderwijs, Ruimte voor bedrijvigheid (werklocaties) en Bereikbaarheid en Mobiliteit worden hier uitgewerkt. Hoofdstuk 3 beschrijft hoe de provincie de ambitie van Brabant om topregio in Europa te worden, wil realiseren. Dit gebeurt aan de hand van een ambitieus 10-puntenplan. In hoofdstuk 4 wordt de internationaliseringsstrategie van de provincie beschreven. Hoofdstuk 5 gaat over de uitvoering. De rol van de provincie, de financiering van het regionaal economisch beleid en monitoring en evaluatie zijn hier beschreven.

Een managementsamenvatting van het Economisch Programma is beschikbaar.

Inhoudsopgave

Hoofdstuk 1	Visie Economisch Programma Brabant 2020: de basis op orde en op weg naar de top	4
1.1	Inleiding	4
1.2	Waar doen we het voor	4
1.3	Veranderende context	5
1.4	Visie: de basis op orde en op weg naar de top	5
1.5	Hoe maken we onze visie waar: nieuwe partnerships en slimme verbindingen	7
1.6	Naar uitvoering	8
1.7	Stip op de horizon: waar kan Brabant in 2020 staan	9
Hoofdstuk 2	De basis op orde	10
2.1.	Inleiding	10
2.2	MKB en ondernemerschap	10
2.3	Arbeidsmarkt voor de kenniseconomie	12
2.4	Onderwijs: naar een Brabants “Kennispact”	13
2.5	Ruimte voor bedrijvigheid (werklocaties)	14
2.6	Wisselwerking economische kerntaak provincie en andere kerntaken	15
2.7	Bereikbaarheid en mobiliteit	16
2.8	Het bredere ecosysteem/vestigingsklimaat	17
	• Sport en cultuur	17
	• Vitaal platteland	18
	• Vrijtijdseconomie	19
	• Natuur, landschap en water	19
Hoofdstuk 3	Op weg naar de top: Innoveren met topsectoren voor maatschappelijke opgaven (clusterontwikkeling)	21
3.1.	Clusters als hart van onze ambitie als top-regio in Europa	21
3.2.	De uitgangspositie van de Brabantse clusters	22
3.3.	10-punten plan voor de realisering van de Brabantse top-ambitie	25
3.4.	Uitgangspunten voor de rol van de provincie bij de implementatie van dit 10-punten plan	37
Hoofdstuk 4	Internationalisering	39
Hoofdstuk 5	Naar uitvoering: middelen, instrumenten en monitoring	41
Bijlage 1	Schema scenario’s arbeidsmarktbeleid	46
Bijlage 2	Brabantse clusters: beschrijvende analyse	50
Bijlage 3	Veranderend instrumentarium	72
Bijlage 4	Externe en interne consultatie	73
Colofon		45

1

Visie Economisch Programma Brabant 2020: de basis op orde en op weg naar de top

1. 1. Inleiding

In de Agenda van Brabant is de lange termijn ambitie verwoord om tot de top van kennis- en innovatieregio's in Europa te behoren. De Agenda van Brabant is inmiddels vertaald in een Bestuursakkoord en in de Uitvoeringsagenda 'Tien voor Brabant 2011-2015', die op 1 juli 2011 door Provinciale Staten is vastgesteld.

De Uitvoeringsagenda vertaalt de Agenda van Brabant in een aantal opgaven. Eén van deze opgaven is het verbeteren van de innovatiekracht van de Brabantse economie. Het Economisch Programma Brabant is de uitwerking van deze opgave. Het is geen blauwdruk voor een uitgewerkte projectportfolio maar een koersdocument, waarin op basis van de visie op de economische toekomst van Brabant keuzes worden gemaakt en waarin op hoofdlijnen een (tactisch) kader voor operationele deelprogramma's wordt geschetst.

Dat wil niet zeggen dat de uitvoering van het economisch beleid geheel op zich laat wachten. We gaan werken volgens de drieslag "doen, beslissen, denken". Doen wat we meteen

na het vaststellen van het Economisch Programma kunnen gaan uitvoeren, beslissen over operationele deelprogramma's die in de loop van 2012 om nadere uitwerking en besluitvorming vragen en denken over een aantal langere termijn ontwikkellijnen.

1. 2. Waar doen we het voor

Wij moeten als Brabant ambitieus zijn en met snelheid streven naar een toekomstbestendige economische structuur en cultuur. Het gaat daarbij om veerkracht. Een veerkrachtig economisch systeem heeft de capaciteit om verstoringen op te vangen en zichzelf te reorganiseren, terwijl het zijn functie, structuur en kracht behoudt.

Zo'n veerkrachtig systeem is nodig om te kunnen blijven zorgen voor een duurzame welvaart voor de Brabantse burgers in een globaliserende wereld. Dat is de kern waarvoor we economisch beleid uitvoeren: voldoende werkgelegenheid (op alle niveaus) en een welvarende samenleving.

Een veerkrachtig economisch systeem draagt bovendien bij aan andere maatschappelijke doelen. In Brabant zien we interessante nieuwe bedrijvigheid en innovaties ontstaan door verbindingen tussen economische clusters en maatschappelijke domeinen als agro-food, gezondheid, mobiliteit en energie. Als we economie nog sterker verbinden met maatschappelijke opgaven dan kunnen we het mes aan twee kanten laten snijden: nieuwe ontwikkel- en groeikansen voor onze bedrijven én een bijdrage leveren aan het oplossen van maatschappelijke vraagstukken.

1.3. **Veranderende context**

Brabant in woelig vaarwater

Brabant bevindt zich in allerlei opzichten in woelig vaarwater. We worden geconfronteerd met wereldwijde ontwikkelingen die soms verregaande consequenties hebben voor het functioneren van onze regio. De globalisering leidt er toe dat het niet vanzelfsprekendheid is dat de huidige werkgelegenheid (op alle niveaus) zomaar behouden blijft. Delen van onze economie waarin we dachten sterk te zijn staan onder druk en lijken zomaar te verdwijnen uit Brabant. De recente ontwikkelingen rond MSD in Oss en Nedcar in Born zijn illustratief voor een bredere onderstroom van economische structuurverandering.

Bovendien zit onze economie voor de tweede keer sinds het uitbreken van de kredietcrisis in 2008 in een economische recessie. Sinds 2008 is sprake van onzekerheid en een steeds moeizamer werkend financieel systeem, waardoor banken terughoudend zijn met financiering en bedrijven nauwelijks nog investeren.

Naast deze veranderende economische omgeving hebben we te maken met maatschappelijke trends die we in de komende tijd het hoofd moeten bieden, in het bijzonder de vergrijzende en in de toekomst krimpende beroepsbevolking, klimaatverandering en het schaarser worden van grondstoffen.

De beste garantie om uit de onzekere economische situatie te komen én te kunnen inspelen op de maatschappelijke trends is te investeren in economische vernieuwingskracht.

Sterke maar niet vanzelfsprekende uitgangspositie van Brabant

Brabant doet het economisch niet slecht. Terugkijkend op de afgelopen jaren heeft Brabant, ondanks conjunctuur- en

kredietcrisisproblemen, al een stap kunnen zetten in het toekomstbestendiger maken van de economie. Mede dankzij een krachtige, gecoördineerde impuls door de regio, het Rijk en Europa zijn in de afgelopen jaren bestaande economische clusters versterkt en enkele nieuwe clusters gepositioneerd. Ook zijn slagen gemaakt in de ecosystemen rondom deze clusters: er zijn topinstituten naar Brabant gehaald, campussen en andere moderne werklocaties ontwikkeld, er is geïnvesteerd in een robuuste arbeidsmarktstructuur en in een (internationaal) vestigingsklimaat.

Tegelijkertijd zien we krachtige economische ontwikkelingen in omliggende Europese regio's en ook wereldwijd, bijvoorbeeld in de BRIC¹ landen. Onze sterke positie is niet vanzelfsprekend.

1.4. **Visie: de basis op orde en op weg naar de top**

Nieuwe kansen voor Brabant

We hebben in Brabant een sterk industrieel DNA. De (maak- en proces) industrie en het agro-industrieel complex vormen nog steeds het kloppend hart van onze economie en zijn de kern van onze economische clusters. Ook onze strategische ligging in Europa, te midden van mainports en grote bevolkingsconcentraties, blijft een sterke troefkaart. In de combinatie van ons DNA en onze strategische positie in Europa ligt de basis voor een sterke economie, die ook in de toekomst geen Brabanders aan de kant laat staan. Een innovatieve economie die nieuwe verbindingen legt met maatschappelijke kansen op het gebied van slimme mobiliteit, duurzame energie, gezond ouder worden en Duurzame Agro-food keten. Er ligt kortom een goede basis om te werken aan een "slimme economie" waarmee Brabant zich de komende jaren echt kan onderscheiden.

Brabant moet nu doorpakken: de basis op orde en op weg naar de top

Brabant wil met kennis, ondernemerschap en innovatie naar de Europese top. Maar voor een Europese topambitie moet in de komende jaren een flinke slag worden gemaakt. We moeten de lijn die in de afgelopen jaren is ingezet met het programma Dynamisch Brabant en in samenspel met de Brabantse regio's in de komende jaren verzilveren en uitbouwen. Deze aanpak vatten we samen als "de basis op orde en op weg naar de top".

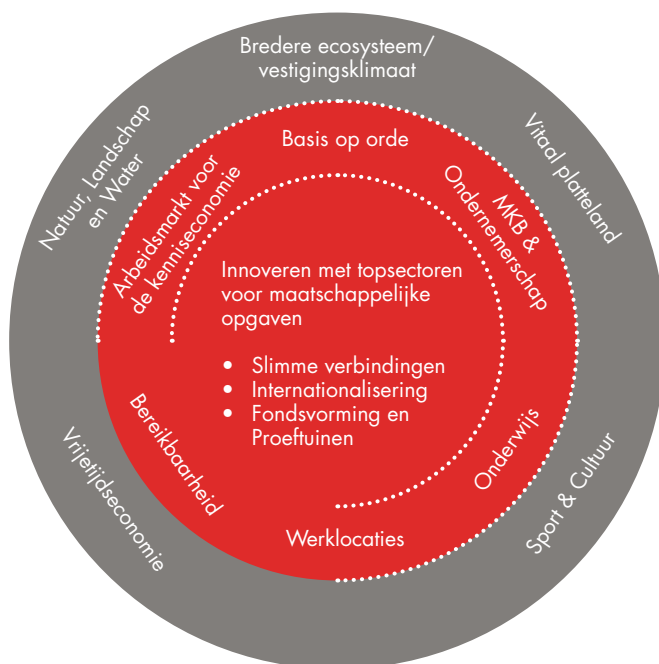
¹ Brazilië, Rusland, India, China.

Model samenhangend regionaal economisch beleid

De drie 'schillen' van het onderstaande model vormen het uitgangspunt bij de vormgeving van een samenhangend Regionaal Economisch Beleid in Brabant. Zij worden in het vervolg van deze samenvatting nader uitgewerkt:

- 1. Innoveren met topsectoren voor maatschappelijke opgaven:** met de sterke Brabantse clusters op weg naar de Europese top.
- 2. De basis op orde: een aantal zaken "moet gewoon op orde zijn":** aandacht voor het bevorderen van ondernemerschap; een proactief arbeidsmarktbeleid voor de kenniseconomie; ruimte voor bedrijvigheid en een goede bereikbaarheid.
- 3. Het bredere ecosysteem:** niet-economische ontwikkelingen die bijdragen aan een goed Brabants vestigingsklimaat en het verzilveren van kansen om vanuit een integrale benadering verbindingen tussen de economie en bredere maatschappelijke prioriteiten te leggen.

Internationalisering is een rode draad door alle prioriteiten en activiteiten van het Economisch Programma.

Op weg naar de top

De focus in het Economisch Programma ligt vooral op die zaken waarop Brabant de komende jaren moet inzetten om de ambitie van de Agenda van Brabant waar te maken: met onze economische clusters op weg naar de Europese top. Ook in de toekomst zijn onze clusters dragers van innovatiekracht

en nieuwe ontwikkelingen. De focus van het provinciale economische beleid ligt de komende jaren dan ook op het versterken van de internationale concurrentiepositie van een aantal sterke clusters.

De basis op orde

Zoals in de Agenda van Brabant staat verwoord: 'een aantal zaken moet gewoon op orde zijn.' Het gaat om basiskwaliteiten op het vlak van het stimuleren van ondernemerschap, een regio-dekkend netwerk van startersondersteuning, een robuuste arbeidsmarktstructuur, goede afstemming tussen (technisch) onderwijs en bedrijfsleven, voldoende en kwalitatief goede ruimte voor bedrijvigheid en een goede bereikbaarheid.

Het bredere ecosysteem/vestigingsklimaat

Aanvullend leveren ook een vitaal platteland, goede culturele en sportvoorzieningen en aansprekende natuur en landschappen een wezenlijke bijdrage aan het realiseren van de Brabantse ambities. En geeft een slimme koppeling tussen deze elementen van het bredere ecosysteem en economie weer kansen voor innovatieve aanpakken en nieuwe verdienmodellen.

Forse inspanningen nodig

De provincie werkt daarbij vanuit een strategie die aansluit bij zowel de agenda van Brussel (Europa 2020 en de nieuwe Europese fondsen) als die van Den Haag (Topsectoren beleid). Om hier adequaat op in te kunnen spelen zijn forse inspanningen nodig. Door de drieslag "slim verbinden, internationaliseren en een vernieuwend instrumentarium" te koppelen met acties en instrumenten van andere publieke en private partijen creëren we forse injecties in onze economische vernieuwingskracht. Verbinden loont: zo leidde krachtenbundeling in de vorige Europese begrotingsperiode 2000-2006 tot een investeringsimpuls in Zuid-Nederland van € 534 miljoen².

Het kabinet heeft de provincie expliciet uitgenodigd om te participeren in fondsvorming rond de Topsectoren. Omdat de prioritaire regionale clusters in grote lijnen op de landelijke topsectoren aansluiten biedt deze samenwerking een uitgelezen kans om krachten te bundelen en een forse economische impuls aan de Brabantse economie te geven.

² Bron: OP-Zuid

³ Het opstellen van een Smart Specialization Strategy (S3) is een ex ante voorwaarde voor de opstelling van nieuwe (regionale) Europese structuurfondsprogramma's voor de periode 2014-2020.

Om op nieuwe Europese fondsen in te spelen en internationaal een sterke speler te zijn is een “smart specialization strategy”³ nodig. De contouren van die strategie worden zichtbaar als we naar het toekomstperspectief van onze clusters kijken. We zien interessante nieuwe bedrijvigheid en innovatiekansen juist ontstaan op het snijvlak van clusters en in verbinding met maatschappelijke opgaven. Vandaar dat we onze prioriteiten op het gebied van “op weg naar de top” onder de noemer “met topsectoren innoveren voor maatschappelijke opgaven” scharen. Twee bewegingen (cross-overs) bieden in het bijzonder kansen: verbindingen vanuit het cluster High Tech Systems en Materialen en vanuit Food met maatschappelijke opgaven rond mobiliteit, energie, gezondheid en een duurzame agro-food⁴ keten. De inzet van sterke Brabantse competenties op het gebied van ICT, logistiek, design en sociale innovatie kunnen deze cross-overs een extra versnelling geven.

Samenspel tussen bedrijfsleven, kennis- en onderwijsinstellingen en overheden

De versterking van een veerkrachtig economisch systeem brengt opgaven met zich mee die raken aan de grenzen van traditionele oplossingen. Dit vraagt om innovatie en om nieuwe rollen van de partners in de triple helix (+).

1. 5. Hoe maken we onze visie waar: nieuwe partnerships en slimme verbindingen

Brabant als regio in Europa: meer bovenregionale en internationale samenwerking

Europa heeft nieuwe ambities geformuleerd in de “Europa 2020” groeistrategie. Europa wil een krachtige kennis-economie verwezenlijken op basis van “smart, sustainable and inclusive growth”. De Europese groeistrategie nodigt regio’s uit om een actieve rol te spelen op basis van “smart specializations”. Dit biedt kansen voor Brabant. Brabant heeft Europa kansrijke “smart specializations” te bieden en ziet zichzelf nadrukkelijk als samenwerkingspartner in het Europa van de regio’s.

De provincie wil optimaal inspelen op de Europese groeistrategie en actief samenwerking aangaan met andere regio’s in Nederland en in Europa om meer gezamenlijke slagkracht te bereiken. Het mag daarbij niet bij mooie intenties blijven: de provincie wil participeren in gezamenlijke ontwikkelingen.

Daarbij willen we ook maximaal gebruik maken van de lopende en van de nieuwe Europese (EFRO, ESF, Horizon 2020) fondsen (per 2014). Het voornemen is om eigen middelen te benutten als hefboom voor Europese fondsen en deze fondsen complementair aan elkaar en aan de Agenda van Brabant in te zetten.

Het nieuwe Rijksbeleid: versterken van Topsectoren

Het Rijk heeft het Regionaal Economisch Beleid naar de provincies gedecentraliseerd en maakt zelf werk van een generiek, gedeeltelijk gefiscaliseerd, innovatie instrumentarium en van Topsectorenbeleid als vervolg op Pieken in de Delta.

Onze inzet wat betreft het nieuwe Rijksbeleid is optimaal gebruik maken van de mogelijkheden die de nieuwe landelijke arrangementen bieden en onze bedrijven en instellingen hier optimaal bij aan te laten haken. Tevens zullen we de Brabantse economische clusters maximaal verbinden aan het nationale Topsectorenbeleid. Ook zullen we waar mogelijk investeringen combineren om hefboomeffecten te creëren. We doen in Brabant echter niet over wat landelijk al goed wordt geregeld. Waar het landelijk beleid niet alle opgaven dekt formuleren we eigen beleid.

Regionale agenda’s: samenwerking rond gezamenlijke ontwikkelopgaven

De vier Brabantse regio’s en de B5 steden en hebben ambitieuze strategische agenda’s voor de komende jaren geformuleerd, zoals Brainport 2020 (agenda voor de regio Zuid-Oost-Nederland), de Strategische Agenda West-Brabant, de Strategische Agenda Midden-Brabant, Noord-Oost-Brabant (i.o.) en recent de Strategische Agenda Brabantstad 2012-2020. Het Economisch Programma sluit inhoudelijk goed aan bij deze strategische regionale agenda’s.

De regio’s en steden zijn in de eerste plaats zelf verantwoordelijk voor de implementatie van hun strategische agenda’s. Maar de provincie wil op basis van maatwerk een partner in concrete ontwikkelopgaven zijn en eigen acties (met name met betrekking tot de ontwikkeling van de economische clusters) verbinden met triple-helix (+) aanpakken zoals die zich op regionale schaal manifesteren.

Daarbij zijn, zoals eerder in deze paragraaf is aangegeven, de provincie- en landsgrenzen niet heilig. We zoeken telkens de juiste schaalniveaus en samenwerkingspartners om onze doelen te realiseren: regionaal, bovenregionaal en internationaal.

⁴ Agro-food omvat de productie, verwerking en distributie van agrarische producten, inclusief de toeleverende producten en diensten die hiermee gemoeid zijn. Er ligt een relatie met de landelijke Topsectoren Agro&Food en Tuinbouw.

Brainport 2020

In Nederland heeft de Brainport regio (Zuid-Oost Nederland) een bijzondere positie als één van de drie economische “Mainports” van ons land. De agenda van de regio is verwoord in “Brainport 2020, top economy, smart society”. Deze titel geeft weer waar de kern van de Brainport agenda ligt: vanuit de sterke technologische basis van de regio antwoorden vinden op maatschappelijke ontwikkelingen. De op de vorige pagina beschreven “smart specialization strategy” van Brabant, die op dit moment wordt ontwikkeld, is in lijn met deze uitdaging.

Slagvaardige economische uitvoeringsstructuur

Voor het versterken van de groei- en innovatiekracht van Brabant is een optimale infrastructuur van uitvoeringsorganisaties/ontwikkelingsmaatschappijen belangrijk. Samen met intermediaire organisaties als de Brabantse Ontwikkelingsmaatschappij (BOM), Brainport Development, REWIN, Midpoint, Syntens en de Kamers van Koophandel is in de afgelopen jaren een goede basis gelegd voor de economische toekomst van Brabant. Ook het stedelijk netwerk BrabantStad vervult hierin een belangrijke rol.

In het intermediaire veld zijn grootschalige veranderingen op til. De ontwikkelingen zijn zo dynamisch dat het weinig zinvol is hier een momentopname te geven. Maar welke veranderingen er ook komen: de intermediaire organisaties zullen hecht met elkaar en met andere partners in de Triple Helix moeten blijven samenwerken en hun partnerschap verder moeten verbreden naar een Triple Helix Plus samenwerking. Met een krachtig en breed partnerschap kunnen we de transitie naar een kenniseconomie maximaal faciliteren.

1. 6. Naar uitvoering

Complementair aan Europa, Rijk en regio's voert de Provincie eigen economisch beleid uit, dat hier wordt aangeeft en dat in de volgende hoofdstukken wordt uitgewerkt.

Algemeen:

- We kiezen voor een scherpe afbakening van opgaven: zowel wat betreft “de basis op orde” als met betrekking tot “op weg naar de top”.
- We kiezen voor consistent beleid: we laten eerdere investeringen (vanuit o.a. Dynamisch Brabant) renderen en hebben aandacht voor de drieslag “aanjagen, ontwikkelen én realiseren” (vooral ten behoeve van het MKB).

De basis op orde (hoofdstuk 2):

- We werken aan een regiodekkend netwerk van startersondersteuning, aan het bevorderen van ondernemerschap in het onderwijs, aan arbeidsmarktbeleid dat de kenniseconomie ondersteunt, aan voldoende en kwalitatief goede ruimte voor bedrijvigheid en aan een goede bereikbaarheid.
- Daarnaast zorgen we voor een breder ondernemings- en vestigingsklimaat dat onze economische ambities ondersteunt.

Op weg naar de top: tien-punten plan (hoofdstuk 3 en 4):

In hoofdstuk 3 en 4 wordt een tien-punten plan uitgewerkt om Brabant “op weg naar de top” te brengen. Kern van dit plan:

- We zetten in op onze sterke economische clusters. De verdere ontwikkeling van deze clusters is de basis voor het versterken van de Brabantse concurrentiekracht en het waarmaken van onze groeipotentie. Zetten we hierop in, dan kan Brabant de ambitie om een Europese top-regio te zijn waarmaken. Bij clusters die al sterk ontwikkeld zijn zetten we in op kennisvalorisatie en het opsporen van nieuwe kansen (subclusters); opkomende clusters worden verder ontwikkeld.
- We verbinden het ontwikkel- en valorisatiewerk in de clusters met de Europa 2020 groeistrategie (o.a. met het nieuwe EFRO programma voor Zuid-Nederland in 2014) en met het Rijksbeleid (Topsectorenbeleid en innovatie instrumenten) en streven daarbij naar complementariteit en synergie.
- We hebben specifiek aandacht voor cross-overs tussen clusters en voor de verbinding van clusters met maatschappelijke opgaven op het gebied van slimme mobiliteit, duurzame energie, een duurzame agro-food keten en gezond ouder worden (zorgeconomie).

2

De basis op orde

2.1 Inleiding

Zoals in de Agenda van Brabant staat verwoord: “een aantal zaken moet gewoon op orde zijn.” Het gaat daarbij om het ondersteunen van startende innovatieve bedrijven, aandacht voor ondernemerschap in het onderwijs, een goed werkende arbeidsmarkt, goede afstemming tussen onderwijs en bedrijfsleven, kwantitatief en kwalitatief voldoende ruimte voor bedrijvigheid en actieve inzet op internationalisering en op de verbinding met de Europa 2020 groeistrategie. Maar ook een goede bereikbaarheid, goede voorzieningen op cultuur- en sportgebied, een vitaal platteland en natuur, landschap en water zijn randvoorwaarden voor het realiseren van onze Brabantse economische ambities. Internationalisering is een rode draad door alle prioriteiten en activiteiten van het Economisch Programma. Om het belang van internationalisering te benadrukken en om het Programma voor de lezer overzichtelijk te houden, is ervoor gekozen om internationalisering in apart hoofdstuk te beschrijven (zie hoofdstuk 4).

2.2. MKB en ondernemerschap

Ondernemingen die vanuit kennis nieuwe marktkansen zien en die kansen weten te vertalen naar waarde, vormen de basis voor de economie van de toekomst. Investeringen in de kwantiteit en kwaliteit van ondernemerschap zijn daarom nodig en vormen een kernopgave in het economisch beleid. Dit betekent voor de komende jaren concreet:

- Een regiodekkend netwerk van startersondersteuning;
- Bevorderen van ondernemerschap in het onderwijs;
- Mobiliseren van groeikapitaal (dit wordt verder uitgewerkt in hoofdstuk 3).

Een regiodekkend netwerk van startersondersteuning

Om te komen tot een regiodekkend netwerk van startersondersteuning heeft de provincie aansluiting gezocht bij het Valorisatieprogramma van het Rijk. De kaders van dit Valorisatieprogramma sluiten goed aan bij de ambities van de provincie ten aanzien van MKB en Ondernemerschap. Door aansluiting bij dit initiatief kunnen we bovendien gebruik maken van cofinanciering door het Rijk.

Voor Brabant zijn de volgende regionale valorisatieprogramma's ontwikkeld of nog in de maak:

- West- en Midden-Brabant (doorstart van Starterslift)
Provinciale Staten hebben reeds € 5 miljoen⁵ toegezegd voor cofinanciering van het valorisatieprogramma van West- en Midden-Brabant. Dit programma heeft een totale omvang van bijna € 15 miljoen. Naast de provincie dragen ook het Rijk (Agentschap NL), de Universiteit van Tilburg, Avans Hogeschool, de NHTV, de Rabobank en de regio bij.
- Zuid-Oost-Brabant (Bright Move, als vervolg op Incubator 3+).
Dit programma is inmiddels goedgekeurd door het Rijk, hetgeen betekent dat besluitvorming van de provincie over de gevraagde € 3 miljoen cofinanciering binnenkort plaats zal vinden. Het programma heeft een totale omvang van circa € 18 miljoen. Naast een eventuele bijdrage van de provincie dragen ook SRE, TU/e, Fontys, Brainport en de Rabobank bij.
- Noord-Oost-Brabant (Vijf Sterrenregio)
Dit programma wordt in het voorjaar van 2012 verwacht, met een aanvraag voor provinciale cofinanciering.

Bestuurlijk is de intentie uitgesproken om het Valorisatieprogramma van Noordoost-Brabant concreet te verbinden met het programma voor de regio Nijmegen/Wageningen, vanwege de inhoudelijke raakvlakken van beide regio's op het gebied van life sciences/health.

Door deze regionale valorisatieplannen ontstaat er een Brabant dekkend netwerk van startersondersteuning. Door middel van scouting van potentiële starters en ondersteuning van starters op het gebied van o.a. kennisontwikkeling, huisvesting, netwerken, strategie en startkapitaal worden innovatieve starters geholpen, zodat het aantal succesvolle starters wordt verhoogd.

In de valorisatieplannen wordt ook werk gemaakt van het stimuleren van ondernemerschap bij studenten. Studenten komen tijdens hun studie op verschillende manieren in aanraking met ondernemerschap. Dit moet leiden tot meer ondernemers die in staat zijn om kennis om te zetten in succesvolle commerciële producten en diensten. De valorisatieplannen richten zich op ondernemerschapsbevordering in het hoger en wetenschappelijk onderwijs, gecoördineerd door het Brabant Center of Entrepreneurship. Er wordt nog gekeken op welke manier het MBO hierbij kan worden betrokken (is onderdeel van de provinciale voorwaarden; zie kader hiernaast).

Provinciale voorwaarden valorisatieprogramma's

Voor de toekenning van provinciale cofinanciering aan de valorisatieprogramma's heeft de provincie aanvullende financiële en inhoudelijke voorwaarden gesteld⁶. Deze aanvullende voorwaarden zijn (samengevat):

- De regionale valorisatieplannen moeten (gedeeltelijk) revolverend zijn.
- De regio en/of de voortrekkersgemeenten en het bedrijfsleven moeten substantieel bijdragen aan de realisatie van het regionale valorisatieplan.
- Het valorisatieplan moet goede verbindingen hebben met de prioritaire clusters zoals benoemd in de Economische Agenda Brabant 2020.
- Er moet worden gewerkt aan een goede aansluiting van het MBO op de valorisatieprogramma's.
- Er moeten vanaf het begin organisaties die kunnen financieren betrokken worden (bijvoorbeeld kapitaalfondsen, Participatiebedrijf BOM, banken, business angels).

De provinciale cofinanciering bevat een deel subsidie en een deel revolverende middelen.

⁵ € 2,4 miljoen uit de vorige bestuursperiode en € 2,6 miljoen vanuit het huidige bestuursakkoord.

⁶ 16 december 2011, Commissie EZB, Valorisatieprogramma (EZB-0050).

2.3 Arbeidsmarkt voor de kenniseconomie

De arbeidsmarkt dreigt de bottleneck te worden van de Brabantse economie. Door ontgroening, vergrijzing en afnemende belangstelling van jongeren voor vaktechnische beroepen op alle niveaus ontstaat een grote krapte op de arbeidsmarkt. In 2020 kan dit tekort oplopen tot 75.000 mensen. Ook wordt in de kenniseconomie wat kennis en creativiteit betreft steeds meer gevraagd van de beroepsbevolking. De arbeidsmarkt vormt de Achilleshiel van de Brabantse economie en is daarmee ook cruciaal voor de overige onderdelen van het Economisch Programma. Dat is de reden dat bij de leden van BZW en MKB Brabant de arbeidsmarktproblematiek met stip op nummer 1 staat van zorgpunten. Tegelijkertijd is ongeveer een kwart van de Brabantse beroepsbevolking (400.000 mensen) niet of niet direct beschikbaar voor de arbeidsmarkt. Om deze problematiek het hoofd te bieden werken de relevante partijen in Brabant sinds enkele jaren intensief samen in Pact Brabant.

Gezamenlijke visie

De Pact Brabant partners⁷ staan samen voor een welvarend en economisch gezond Brabant. Een randvoorwaarde hiervoor is een excellente en flexibele arbeidsmarkt met een vanzelfsprekende arbeidsmobiliteit tussen sectoren. Zo'n arbeidsmarkt is een arbeidsmarkt waarin bedrijven en mensen flexibel zijn en zelf verantwoordelijkheid nemen. Een arbeidsmarkt met de juiste mens op de juiste plek en voldoende geschikt (geschoold) personeel. Met werkgelegenheid die voldoende en divers is (werkzekerheid boven baan zekerheid). Een arbeidsmarkt waarin iedereen die redelijkerwijs economisch actief kan zijn participeert.

Brabant als pilot-regio voor arbeidsmarktvernieuwing

Brabant wil pilot-regio worden voor arbeidsmarktvernieuwing. Op 19 oktober 2011 is door de partijen in Pact Brabant het Brabants Arbeidsmarktakkoord ondertekend. Vóór de zomer van 2012 wordt dit akkoord uitgewerkt in een concrete Uitvoeringsagenda (Arbeidsmarktagenda). Met het sluiten van het Brabants Arbeidsmarktakkoord is onze provincie voor de pilotstatus goed georganiseerd. Het is urgent dat deze arbeidsmarktvernieuwing met kracht wordt aangepakt.

Periode 2012-2015: rol provincie en andere partijen

De provincie is voor arbeidsmarktvernieuwing een belangrijke aanjagende partij, zowel binnen Brabant als daarbuiten (de relatie met Den Haag en Brussel).

Er wordt aangesloten bij de volgende kerntaken: het organiseren van samenwerking tussen partijen (actieve makelaar), investeren in vertrouwen (tussen partijen), anderen in staat stellen tot succes te komen en het smeden van (nieuwe) coalities/ nieuwe arrangementen.

De uitvoering ligt niet bij de Provincie, daarvoor zijn vooral de andere partijen in de regio's aan zet. De rollen en verantwoordelijkheden zijn helder. Het bedrijfsleven is primair verantwoordelijk voor het bieden van werkzekerheid, scholing en perspectief aan werknemers. Het onderwijs is primair verantwoordelijk voor een modern en flexibel (beroeps)onderwijs gericht op een leven lang leren. De (lokale) overheid – inclusief UWV- is primair verantwoordelijk voor de (economische) participatie van de beroepsbevolking en voor huisvesting van arbeidsmigranten.

Om de rol van de provincie serieus te kunnen oppakken zullen we zowel organisatorisch, inhoudelijk en financieel een substantiële bijdrage moeten leveren. De verwachting is dat met het Brabants Arbeidsmarktakkoord de multiplier van de provinciale inzet nog hoger wordt dan 3, zoals die de afgelopen jaren is geweest. Deze multiplier had bijvoorbeeld als effect dat de jeugdwerkloosheid in Brabant minder dan de helft was dan verwacht.

Op basis van de gezamenlijke agenda en de specifieke rol van de provincie daarbinnen is het voorstel dat de provincie voor de periode 2012-2015 in de volgende actielijnen participeert:

- Extra inzetten op de implementatie van de HRM-agenda en de sociale innovatie agenda, waaronder het ontzorgen van MKB-ers bij het formuleren van hun personeelsvraag en -beleid, i.s.m. BZW en MKB-Brabant.
 - Werkgevers (ook MKB-ers en ZZP-ers) bewust maken van het belang van (door)leren en blijven leren en van sociale innovatie (agendasetting en netwerken).
- Inzet op voldoende gediplomeerde instroom in de clusters (op alle niveaus).
 - Actieve bijdrage vanuit de regionale platforms Brabant voor Techniek en Zorg.

⁷ Aan Pact Brabant nemen deel: de 7 verantwoordelijke wethouders van de arbeidsmarktregio's, BZW, MKB Brabant, ZTLO, FNV, MBO Brabant en UWV Werkbedrijf en wordt voorgezeten door de Gedeputeerde EZ. SER Brabant en PSW zijn adviseur. Het Hoger Onderwijs Brabant is inmiddels verzocht ook een vertegenwoordiger af te vaardigen.

De provincie faciliteert samen met partners de regionale Platforms Promotie Techniek (Brabant voor Techniek). Deze platforms zijn bezig om meerjarenprogramma's op te stellen waarin de speerpunten zijn: het aanjagen en coördineren van samenwerkingsverbanden (netwerken) tussen bedrijfsleven en onderwijs en aansluiting met de clusters in hun regio. De rol van de platforms is vooral gericht op meer instroom in technische opleidingen in de hele onderwijsketen en meer technisch geschoold personeel voor de regionale clusters.

- Versterking van de onderwijsstructuur (zie ook de volgende paragraaf).
 - Sterkere rol van het bedrijfsleven bij de aansluiting onderwijs-bedrijfsleven en aansluiting zoeken bij het Topsectorenbeleid en de bijbehorende Human Capital Agenda's (bijvoorbeeld het "Masterplan Bèta en Technologie").
- Stimuleren van nieuwe arrangementen voor arbeidsmobiliteit
 - MKB-ers helpen met hun HRM- en mobiliteitsvraagstukken en vakmensen behouden voor Brabant (verdere professionalisering van de HRM-servicecentra en pilots en lobby gericht op arbeidsmobiliteit)
- Inzet op regiobranding/ arbeidsmigratie i.s.m. onder meer gemeenten, de ABU⁸, FIOD⁹ en bedrijfsleven.
 - Het imago van Brabant als aantrekkelijke werkplek/ werkgever versterken (gedragscode arbeidsmigratie en gezamenlijke lobby in het buitenland).
- Inzet op "iedereen doet mee" (social inclusive Brabant) i.s.m. gemeenten en bedrijfsleven.
 - Regionale pilots gericht op werkgevers.
- Versterken van randvoorwaarden en structuren.
 - De Pact Brabant-structuur verder versterken (naast het MBO is bijvoorbeeld ook het Hoger Onderwijs uitgenodigd om deel te nemen), zorgen voor relevante stuurinformatie voor de triple helix en verandervaardigheden van bestuurders en managers verhogen.

2.4 Onderwijs: naar een Brabants 'Kennispact'

Het onderwijs is een belangrijke partner bij het realiseren van onze economische ambities. Het onderwijs heeft hierbij drie belangrijke rollen:

- als leverancier van goed opgeleid personeel (Human Capital);
- als leverancier van kennis;
- als promotor van ondernemerschap.

Het onderwijs is één van de belangrijkste partners in de aanpak van de krapte op de arbeidsmarkt. Zowel met betrekking tot het zorgen voor voldoende toekomstig personeel (in afstemming met regionale Platforms Promotie Techniek), als voor de mobiliteit van werknemers en het stimuleren van de her-instroom van niet-werkenden. Ook voor het aantrekken en behouden van (buitenlandse) talenten/studenten speelt het onderwijs een rol.

Opgaven periode 2012-2015

In de komende jaren is er in het bijzonder aandacht voor:

1. Het versterken van de samenwerking tussen het onderwijs (ook onderling) en het bedrijfsleven. Deze samenwerking is nu wisselend en verschilt tussen regio's en tussen sectoren.
2. Voorkomen van uitholling van het (technisch) VMBO onderwijs en bevorderen van een goede aansluiting tussen VMBO en MBO.
3. Het laten aansluiten van de onderwijskolom (kwalitatief en kwantitatief) bij de behoeften van het bedrijfsleven (in het bijzonder de clusters, zie ook hoofdstuk 3). Naast algemene samenwerking wordt ook gekeken naar mogelijkheden om "ontwikkel- en experimenteercentra" te worden voor het bedrijfsleven.
4. Het bevorderen van ondernemerschap in het onderwijs: dit wordt ondervangen in de regionale valorisatieprogramma's (zie paragraaf "MKB en Ondernemerschap")

Rol provincie Noord-Brabant

Onderwijs is geen kerntaak van de provincie. Brabant heeft echter belang bij een goed functionerende samenwerking tussen overheid, ondernemingen en het onderwijs in de triple helix. Vanuit haar verbindende rol wil de provincie daarom de totstandkoming van een gezamenlijk "Kennispact Brabant" stimuleren. Basis hiervoor is het huidige bestuurlijke overleg tussen het Brabantse Hoger Onderwijs en de Provincie. Verkend wordt hoe het MBO hier bij betrokken wordt.

⁸ ABU = Algemene Bond Uitzendondernemingen

⁹ FIOD = Fiscale Inlichtingen- en Opsporingsdienst

In het overleg staat een brede en structurele aanpak van de samenwerking tussen (en binnen) de verschillende onderwijskolommen centraal maar ook tussen het onderwijs en het bedrijfsleven. Ook het betrekken van het onderwijs bij de ontwikkeling van de Brabantse clusters zal onderwerp zijn van de provincie-brede afstemming in dit overleg.

Voor de verbinding van de (Brabantse) onderwijsinstellingen met de clusteraanpak, zie hoofdstuk 3 punt 5 van het 10-punten plan.

2.5 Ruimte voor bedrijvigheid (werklocaties)

Een aantrekkelijk ondernemings- en vestigingsklimaat vraagt om voldoende en aantrekkelijke ruimte voor de vestiging van nieuwe bedrijven en voor de ontwikkeling van bestaande bedrijven. Onder andere in het bestuursakkoord 2011-2015 tussen Rijk, IPO, VNG en UvW is de provinciale rol als gebiedsregisseur vastgesteld. Tot de provinciale kerntaken behoren ruimtelijke ordening en regionale economie en hiermee is de provincie verantwoordelijk voor de regionale planning en programmering van werklocaties. Om deze taak vorm te geven heeft de provincie in 2012 een Strategie Werklocaties opgesteld. Deze Strategie zorgt ervoor dat wat werklocaties betreft Brabant in de komende jaren “de basis op orde” kan brengen. De wisselwerking met de Brabantse clusters krijgt bovendien extra aandacht (zie ook hoofdstuk 3).

De vraag naar werklocaties is aan het veranderen. Demografische ontwikkelingen zorgen ervoor dat de omvang van de Brabantse beroepsbevolking de komende jaren langzaam daalt. Met als gevolg dat de markt voor werklocaties verschuift van een groei- naar een vernieuwingsmarkt. Door de ontwikkeling naar een kennisintensieve economie veranderen tevens de eisen aan locaties waar Brabanders werken. Door deze ontwikkelingen dreigt overplanning en tevens een kwalitatieve kloof tussen vraag en aanbod op de bedrijventerreinenmarkt.

Met het oog op deze ontwikkelingen kiest de provincie in de Strategie Werklocaties voor een aanpak langs twee sporen.

Spoor 1: De basis op orde: regionale aanpak en sturen op provinciale doelstellingen

De basis op orde betekent een werklocatiemarkt die in balans is. Om dat te bereiken staat de samenwerking met de Brabantse gemeenten in de Regionale Ruimtelijke Overleggen (RRO's) centraal. Ook zijn inmiddels kaders vastgesteld in een nieuwe Structuurvisie¹⁰.

De inzet van de provincie is om met de RRO overleggen voor optimale regionale coördinatie te zorgen, zodat de vraag naar werklocaties en het regionale aanbod zowel kwantitatief als kwalitatief beter aansluiten op de vraag van de eindgebruikers. Dit betekent dat er ook ruimte geboden wordt aan bedrijven met een hinder- en risicoprofiel en/of bedrijven met specifieke vestigingseisen (NIMBY bedrijven) en aan bedrijven die multimodale ontsluiting behoeven. Het gaat hierbij niet alleen om bedrijventerreinen maar ook om andere werklocaties. De betrokkenheid van marktpartijen en kennisinstellingen bij de regionale afspraken wordt de komende tijd uitgebouwd.

Om overplanning en leegstand van werklocaties tegen te gaan streven we naar zorgvuldig ruimtegebruik met behulp van de SER-ladder¹¹. Daarnaast wordt geprobeerd leegstand te beperken door in de RRO's de aandacht te verleggen van nieuwe locaties naar de ontwikkeling van bestaande. Denk hierbij aan beheer en onderhoud van bestaande terreinen en de herstructurering van verouderde werklocaties, om ze kwalitatief op orde te brengen en aantrekkelijk te maken voor bestaande en nieuwe vestigers.

De provincie ondersteunt de regionale samenwerking en coördinatie onder andere met informatie in de vorm van monitoring en onderzoek. Mocht de afstemming tussen gemeenten in de RRO's echter onvoldoende van de grond komen, dan kan de provincie in voorkomende gevallen op basis van de Verordening Ruimte juridische instrumenten inzetten.

Op dit moment wordt met de B5 gemeenten en het IPO, via het “Actieprogramma leegstand kantoren” van het Rijk, verkend of en op welke wijze we een (niet-financiële) bijdrage kunnen leveren aan het oplossen van de leegstand op de kantorenmarkt.

¹⁰ Structuurvisie Ruimtelijke Ordening, 1 januari 2011

¹¹ Voor de SER ladder zie: http://www.ser.nl/nl/publicaties/overzicht%20ser%20bulletin/2009/maart_2009/04.aspx

BOM/BHB

Het financiële instrument dat de provincie ook in de komende jaren in wil zetten is het fonds dat wordt beheerd door de Brabantse Herstructureringsmaatschappij voor Bedrijventerreinen BV (BHB). Deze is bij de BOM ondergebracht. De afdeling bedrijventerreinen van de BOM regisseert al jaren de herontwikkeling van bestaande werklocaties in Brabant en benut daarbij dit herstructureringsfonds. De BOM is procesbegeleider, de BHB het investeringsfonds.

Spoor 2: Versterken van de prioritaire Brabantse economische clusters

Het tweede spoor van de Strategie Werklocaties heeft betrekking op een ontwikkelingsgerichte rol en extra inzet van de provincie om vanuit een goed vestigingsklimaat te komen tot een kennis- en innovatieregio van topniveau in Europa. Het gaat hierbij om provinciale inzet die is gericht op het ontwikkelen van specifieke locaties die zijn gericht op het versterken van de prioritaire economische clusters. Dit spoor is complementair aan spoor 1. Het tweede spoor wordt uitgewerkt in hoofdstuk 3, pagina 40.

2.6 Wisselwerking economische kerntaak provincie en andere kerntaken

Versterking van de economie kan niet worden losgezien van andere (maatschappelijke) prioriteiten voor de toekomst van Brabant. In de vorige paragrafen zijn de onderwerpen met betrekking tot de “basis op orde” beschreven die horen bij de economische kerntaak van de provincie. In de nu volgende paragrafen staan de onderwerpen die ook van belang zijn voor “de basis op orde”, maar die primair vanuit andere, niet-economische, programma’s worden aangestuurd. De relatie met het Economisch Programma is dat deze onderwerpen belangrijk zijn voor een goed vestigingsklimaat voor de Brabantse bedrijven en voor de Brabantse beroepsbevolking. De economische en andere kerntaken moeten, waar nodig en nuttig, in samenhang worden bekeken. Er zijn op de snijvlakken tussen de kerntaken ook nieuwe economische en maatschappelijke ontwikkelingskansen te verzilveren. We moeten daarvoor de innovatiekracht van onze sterke economische clusters verbinden met thema’s als bereikbaarheid en mobiliteit, sport en cultuur, vitaal platteland en natuur en landschap. Dit is een proces van slim verbinden dat behoort bij de ambitie van Brabant om een innovatieve topregio in Europa te zijn. In de onderstaande paragrafen worden aanzetten beschreven. Dit (langere termijn) ontwikkelingspoor wordt, vanwege de relatie met de Brabantse clusters ook aangestipt in hoofdstuk 3, punt 6 van het 10-punten plan.

Digitale agenda van Brabant (breedband)

De Digitale Samenleving is de toekomst. In de 21e eeuw spelen informatie- en communicatietechnologie een cruciale rol bij het creëren van duurzame banen, het oplossen van maatschappelijke problemen en het versterken van de groei van de Brabantse economie. Om de maatschappelijke en economische mogelijkheden die ICT biedt ten volle te benutten is een goede ICT infrastructuur (next generation access network) een belangrijke voorwaarde. Een open ICT infrastructuur maakt open innovatieprocessen beter mogelijk, en trekt – mits de uitrol van deze netwerken versneld ter hand wordt genomen - onderzoek, kennis, bedrijfsleven en werkgelegenheid aan. Een goede ICT infrastructuur is ook een belangrijke voorwaarde voor het aanpakken van maatschappelijke problemen, waaronder het betaalbaar houden van de zorg via innovatieve ICT oplossingen, het gebruik van slimme netten t.b.v. energieopwekking, de transitie van het Brabantse platteland en het verbeteren van de kwaliteit van het onderwijs. Een goede ICT infrastructuur in alle grote en kleine kernen in Brabant stimuleert ondernemerschap door heel Brabant, biedt kansen op het gebied van de zorgeconomie, gaat de gevolgen van krimp te lijf en vermindert de mobiliteitsdruk in Brabant.

In de ogen van Gedeputeerde Staten zou een hoogwaardige ICT infrastructuur (glasvezel) een basisvoorziening moeten zijn voor Brabantse huishoudens en bedrijven. Deze digitale ‘ontsluiting’ van Brabant is voor de toekomstige ontwikkeling mogelijk van even groot belang als ooit de aanleg van wegen, het gasnet, het riool en het elektriciteitsnet zijn geweest. Om de uitrol van een ICT infrastructuur te stimuleren heeft Gedeputeerde Staten het voornemen om een Digitale Agenda voor Brabant te ontwikkelen. Er wordt daarbij een tweesporen strategie bepleit waarbij zowel de ontwikkeling van het fysieke netwerk (de ‘net’ kant) als het bevorderen van maatschappelijke toepassingen (de ‘nut’ kant) gezamenlijk worden opgepakt, zodanig dat er een onderling versterkende werking vanuit gaat. Medio 2012 wordt een startnotitie met scenario’s verwacht.

2.7 Bereikbaarheid en mobiliteit

Een sterk stedelijk netwerk is een basisvoorwaarde bij het realiseren van onze ambitie om te behoren tot de top van innovatieve regio's. De provincie Noord-Brabant en de vijf grote Brabantse steden (BrabantStad) investeren daarom in het versterken van het stedelijk netwerk Brabant: in internationale bereikbaarheid, verbindingen binnen het stedelijk netwerk Brabant en de bereikbaarheid van de toplocaties van Brabant.

Op het internationale schaalniveau zijn onder meer een verdere ontwikkeling van Eindhoven Airport, goede internationale treinverbindingen naar Duitsland en België, een aantakking op het Europese HSL-netwerk en (multimodale) logistieke assen van Rotterdam en Antwerpen naar het Europese achterland van belang. Naast een internationale bereikbaarheidsopgave is er een bereikbaarheidsopgave binnen het stedelijk netwerk van Brabant.

Het realiseren van een robuust verkeers- en vervoersysteem wordt geconcretiseerd door het in samenhang met elkaar uitwerken van de volgende onderdelen:

Realiseren van een samenhangend hoofdwegennet en onderliggend wegennet in Brabant

Het samenhangende wegennet van (Rijks)hoofdwegen en onderliggende provinciale en stedelijke hoofdverbindingen raakt overbelast. Om de bereikbaarheid op lange termijn te garanderen vraagt dit om reconstructie van de bestaande infrastructuur (zoals A2, A27, A58¹², A59, A67, N65, N261, N279) en het bouwen van nieuwe infrastructuur (zoals de 'ruit' Eindhoven/Helmond en de N69). Dergelijke ingrepen in de weginfrastructuur gaan gepaard met een integrale ruimtelijke opgave. Ingrepen in de weginfrastructuur worden integrale gebiedsontwikkelingen.

Het realiseren van een samenhangend openbaar vervoersysteem in Brabant

Het OV-netwerk is gekoppeld aan een ruimtelijk programma en de ontwikkeling van hoogstedelijke zones, waarbij ruimtelijk wordt verdicht rondom stations. In het verlengde hiervan worden afspraken gemaakt met de betrokken gemeenten over woon- en werklocaties.

Multimodaal goederenvervoer

Brabant wil zich positioneren als een transportregio waarin de kennis en kunde aanwezig is om goederen- en informatie-stromen efficiënt, veilig, duurzaam en effectief te plannen, te organiseren, uit te voeren en te besturen. Het gaat daarbij om meer dan alleen het realiseren van multimodale corridors/achterlandverbindingen. Het gaat ook de verdere ontwikkeling van Brabantse havens, multimodale goederenterminals, multimodale bedrijventerreinen, de optimalisatie van goederenvervoer via spoor en buisleidingen en het verzilveren van kansen voor "value added services & logistics".

Het inzetten op 'slimme mobiliteit'

Voor een uitwerking van 'slimme mobiliteit' wordt verwezen naar hoofdstuk 3, paragraaf 3.

Uitvoering: samenwerking Rijk, Provincie en BrabantStad

In het Netwerkprogramma BrabantStad Bereikbaar en in het jaarlijks bestuurlijk overleg met het Rijk in het kader van het Meerjarenprogramma Infrastructuur, Ruimte en Transport (BO MIRT) worden afspraken gemaakt over de realisatie (door middel van projecten) van het beoogde robuuste verkeers- en vervoersysteem. In aanvulling hierop kan binnen het Provinciaal Verkeers- en Vervoersplan (PVVP) in relatie tot het Economisch Programma samen met de regio's worden gewerkt aan:

- Een optimale bereikbaarheid van bedrijventerreinen en campussen.
- Groene distributie in steden (inzet kleine vrachtauto's vanaf overslagpunten, naar het voorbeeld van Nijmegen)
- Waardetoevoeging op overslagpunten
- Vernieuwende koppeling van gebiedsontwikkeling (zowel stedelijke knooppunten als vitaal platteland) met bereikbaarheid.

De punten 1, 3 en 4 worden tevens meegenomen in de strategische uitwerking van Versterking Stedelijk Netwerk Brabant.

¹² De ontwikkeling van de A58 is een voorbeeld van een vernieuwend arrangement (business case) vanuit het bedrijfsleven.

2.8 Het bredere ecosysteem/ vestigingsklimaat

Zoals eerder verwoord (en verbeeld in het model op pagina 4) spelen de economische activiteiten zich af in een breder ecosysteem, dat bestaat uit een goed werkende arbeidsmarkt, goede verbindingen tussen onderwijs en bedrijfsleven, een aantrekkelijke bedrijfsomgeving en een goede bereikbaarheid. Ook belangrijk is de inbedding van de Brabantse economie in een streven naar “quality of life” van de regio in de breedste zin. Dan hebben we het over stedelijke voorzieningen (sport, cultuur), de relatie tussen stad en landelijk gebied, vrijetijdseconomie (toerisme en recreatie) en over natuurlijke kwaliteiten (landschappen, natuurgebieden en waterkwaliteit). Deze onderwerpen zijn samengebracht onder het begrip “vestigingsklimaat” omdat ze randvoorwaardelijk zijn voor de (potentiële) beroepsbevolking en voor bedrijven om zich in Brabant te vestigen.

Sport en Cultuur

Twee majeure trajecten verdienen bijzondere aandacht: onze ambities rond BrabantStad Culturele Hoofdstad en het Sportplan Brabant.

Cultuur en economie

In het Economisch Programma is cultuur (en de creatieve sector als katalysator van innovatie en samenwerking) opgenomen als belangrijke factor voor het innovatievermogen van het MKB. Ook biedt de verbinding met cultuur en de creatieve industrie nieuwe economische kansen voor oude ambachten. Een voorbeeld is het project Kartuizerklooster/Design Academy voor nieuwe toepassingen van perkament. Op zich wellicht geen majeure ontwikkeling, maar in potentie wel belangrijk in de brede R&D-humuslaag onder de Brabantse economie. Er zijn in Brabant volop kansen voor het ontwikkelen en vermarkten van hoogwaardige en creatieve specialty products in relatief kleine oplagen, maar mede daardoor met een relatief hoge marge.

Daarnaast is cultuur een belangrijke vestigingsfactor. Kansen zijn er voor het verbinden van bedrijven/clusters met cultuur en het organiseren van culturele evenementen die het vestigingsklimaat versterken. Er wordt momenteel gewerkt aan een nieuwe Koepelnota Cultuur. Deze nota zal voor de middellange termijn de visie van de provincie ten aanzien van cultuur beschrijven, inclusief de verbindingen met de

economie. De Koepelnota is rond de zomer 2012 gereed. In de Koepelnota wordt cultuur beschreven als provinciale kerntaak naast en in relatie tot het economisch en ruimtelijk beleid van de provincie. Cultuur wordt ingezet als:

- Versterker van de Brabantse identiteit met culturele activiteiten op alle niveaus voor personen en bedrijven (vestigingsklimaat);
- Verschafter van werkgelegenheid (vrijtijdseconomie en creatieve industrie);
- Katalysator voor het MKB (cross-overs tussen traditionele sectoren/clusters en de creatieve industrie).

Daarnaast liggen er interessante verbindingen met internationalisering en branding (hoofdstuk 4) en met de investeringsvoorstellen “BrabantStad Culturele Hoofdstad (2018Brabant)”¹³ en “Grote erfgoedcomplexen”.

BrabantStad Culturele Hoofdstad 2018

BrabantStad bereidt samen met de provincie een bieding voor om in 2018 Culturele Hoofdstad van Europa te worden. Eindhoven is in de bieding voor Brabantstad 2018 de beeldbepalende stad. Het ‘concept Eindhoven’ wordt daarmee internationaal gepositioneerd als een kracht van de hele regio. Innovatie door verbeeldingskracht en samenwerking is daarbij een belangrijk thema. De bieding biedt kansen voor Brabant om op cultureel gebied structureel op een hoger plan te komen en daarmee het leef- en vestigingsklimaat te versterken. Dit draagt bij aan onze internationale toppositie als kennis-/innovatieregio en tevens aan onze (inter)nationale profilering (branding).

In de vorige bestuursperiode zijn samen met BrabantStadpartners de voorbereidingen voor de kandidaatstelling in gang gezet. In 2012 wordt het Bidbook ingediend. Voor de Brabantse economie wordt een spin-off van minimaal 1,5 à 2 maal de investering van de BrabantStadpartners à € 100 mln. voorspeld.

Grote Erfgoedcomplexen

Samen met ondernemende partners gaat de provincie in het “Investeringsprogramma Grote Erfgoedcomplexen” actief aan de slag met de ontwikkeling van leegstaande grootschalige (ook industriële) monumenten. Deze voor Brabant bijzondere historische plekken verdienen een nieuwe toekomst. Door traditie en innovatie aan elkaar te verbinden, maken we nieuwe iconen in Brabant en een aantrekkelijke woon- en werkomgeving. Hier liggen kansen voor bijvoorbeeld hoogwaardige vestigingslocaties (van bedrijfsverzamelgebouwen voor MKB-bedrijven tot kennis-/ business schools en plekken voor innovatieve zorg- en recreatiedoeleinden).

¹³ 2018Brabant is een samenwerking van de provincie met de BrabantStad-steden Breda, Eindhoven, Helmond, 's-Hertogenbosch en Tilburg.

Sportplan Brabant (voorheen Olympisch Plan)

De productiewaarde van sport in Brabant bedraagt naar schatting € 1,5 miljard. Afgezet tegen het Bruto Regionaal Product is het aandeel in de economie beperkt tot circa 1%. SER Brabant¹⁴ concludeert echter dat de economische waarde van sport niet sec uit deze cijfers afgeleid moet worden, maar in een breder perspectief moet worden gezet. Het gaat dan om zaken als promotiewaarde (branding), de waarde van grote evenementen met internationale uitstraling, cross-overs tussen sport en technologie en de potentie van sport als katalysator voor de brede Brabantse ambities.

De provincie zet – aan de hand van het Sportplan Brabant 2016 – in op verbetering van het leef- en vestigingsklimaat door onder andere het ondersteunen van topevenementen, topaccommodaties en het aantrekken van (top)talent. Bij de ondersteuning van evenementen (grotendeels via sponsoring) zet de provincie nadrukkelijk in op (inter)nationale profilering. Meer dan voorheen is er aandacht voor de economische spin-off die evenementen genereren (gesponsorde evenementen moeten na afloop een evaluatie inclusief een economische effectmeting overleggen).

Daarnaast ondersteunt de provincie via de Stichting Sports & Technology de samenwerking tussen de sportsector, kennisinstellingen en het bedrijfsleven op het gebied van sportinnovatie. Inspanningen richten zich op het makelen en schakelen tussen partijen uit het sportinnovatienetwerk, het organiseren van (netwerk)bijeenkomsten, het realiseren van fieldlabs (fysieke ontwikkelomgevingen voor sportinnovaties) en het initiëren van innovatieprojecten en.

Er is totaal € 40 miljoen beschikbaar voor het Sportplan Brabant 2016. Deze middelen worden hoofdzakelijk via een subsidieregeling geïnvesteerd in de Brabantse sport.

Sport is een middel om de economie te versterken. Dit gebeurt op vier verschillende manieren:

- *Topsportevenementen*. Een direct economisch effect gaat uit van sponsoring van topsportevenementen, door bezoekers en daarmee bestedingen naar Brabant te halen; hier ligt ook een koppeling met vrijetijdseconomie.
- *Sportinnovatie*. Directe versterking van de economie gebeurt door (technologische) innovatie in de sport te bevorderen en daar bedrijven bij te betrekken. Het gaat hier om de realisatie van een sportinnovatienetwerk van triple helix partners, realisatie van goede onderzoeksfaciliteiten, en ondersteuning van nieuw ondernemerschap en valorisatie.

- *Branding*. Indirecte versterking van de economie via sport gebeurt doordat we via topsportevenementen, topsportaccommodaties en (prestaties van) topsporters/talenten de bekendheid van Brabant in het buitenland vergroten en een aantrekkelijk leef- en vestigingsklimaat bieden voor kenniswerkers (imagoversterking).
- *Investeren in topsportaccommodaties*. Verkend wordt of de economie ook versterkt kan worden door als provincie te participeren in (publiek-)private topsportaccommodaties met een (inter)nationaal bereik.

Er kan in de komende jaren ook een slimme verbinding worden gemaakt tussen sport en de maatschappelijke opgave “gezond ouder worden”.

Tot slot bieden topsportevenementen en topsportaccommodaties een gelegenheid om ondernemers met elkaar en met andere partners in verbinding te brengen.

Vitaal Platteland

Vitaal Platteland: noodzakelijk als onderdeel top-vestigingsklimaat (groene contramal steden)

Ongeveer de helft van de werkende Brabanders woont in het landelijk gebied. Om bedrijven te trekken en talenten te binden, is niet alleen de inhoud van het werk of het salaris van belang. De kwaliteit van de leefomgeving en het leefklimaat wordt een steeds belangrijkere factor voor innovatieve bedrijven, daartoe behoren ook goede natuurlijke kwaliteiten (landschappen en natuurgebieden).

Vitaal Platteland: ook een eigen economische dynamiek en betekenis

Een andere invalshoek voor de verbinding tussen platteland en economie is de werkgelegenheid op het platteland. De economische vitaliteit van het landelijk gebied kent een goede uitgangspositie. Een belangrijke indicator van de welvaart en het welzijn van de Brabantse burger is de werkloosheid. Deze ligt op het platteland circa 2% lager dan in de Brabantse steden. Tegelijkertijd zien we dat de bevolking in het landelijk gebied relatief vergrijsd is en dat de land- en tuinbouwsector (6% van de totale werkgelegenheid) aan de vooravond staat van een grootschalige transitie (zie ook hoofdstuk 3, paragraaf 3). Dat heeft zijn weerslag op de economische groei (welvaart) en de leefbaarheid (welzijn) van het landelijk gebied.

¹⁴ Juli 2011, SER Brabant, “De economische waarde van sport: keuzes en prioriteiten voor Brabant”

In het Koersdocument “De transitie van stad en platteland, een nieuwe koers”¹⁵ wordt ingezet op:

- 1 een aantrekkelijk en toegankelijk platteland, waar ook steden en bedrijven in (willen) investeren. Daarnaast wordt ingezet op goede verbindingen (sociaal/recreatief en ecologisch).
- 2 een economisch sterk en leefbaar platteland, met ruimte voor een sterk MKB. Niet alleen als kweekvijver voor innovatie maar ook als drager voor leefbaarheid (werkgelegenheid en voorzieningen) en ruimtelijke kwaliteit.

Er zijn relaties met thema's als Vrijtijdseconomie, de Digitale Agenda (Breedband), Landschappen van Allure en de in hoofdstuk 3 beschreven duurzame agrofood keten en biobased economy. Ook verschijnt binnenkort een SER-advies over kleinschalige economische innovatie.

Vrijtijdseconomie: Brabant als de meest innovatieve en gastvrije provincie van Nederland

N.B. Op 13 april 2012 wordt de Startnotitie Vrijtijdseconomie besproken in de Commissie EZB. Aan de hand van de verschillende scenario's die voorliggen, kan de Commissie een uitspraak doen over een voorkeurscenario en over de rol van de provincie.

Vrijtijdseconomie heeft een belangrijke link met het platteland maar ook met de stad. Vrijtijdseconomie is een belangrijke sector in Brabant. Er zijn veel en diverse typen ondernemers, evenementen, attracties en activiteiten. Ook sectoren als cultuur, kunst, natuur, sport, horeca en detailhandel rekenen we direct of indirect tot dit domein. Ze maken allemaal deel uit van activiteiten die mensen buitenshuis in hun vrije tijd ondernemen.

Er zijn nu 100.000 banen in deze sector. Dat is ongeveer 9% van de totale werkgelegenheid in Brabant. Brabant heeft een marktaandeel van 11% van de vakanties in Nederland. Dit kan verder worden uitgebouwd. Vrije tijd wordt immers een steeds belangrijker thema in onze maatschappij. Niet alleen hebben we door de jaren heen meer geld te besteden gekregen. Door de vergrijzing ontstaat er bovendien een steeds groter wordende groep mensen met meer vrije tijd (en geld). Ook vinden we het steeds belangrijker hoe we onze vrije tijd doorbrengen en zijn we op zoek naar nieuwe belevingen en vernieuwende concepten. Mondiaal gezien is vrijetijdseconomie een groeimarkt (toerisme). Daar ligt ook een

kans voor Brabant. Het is een cross-sectoraal thema dat verschillende doelstellingen kan verbinden (multiplier effect) en versterken.

Er liggen kansen in een scherper profiel van gemeenten en regio's. Bijvoorbeeld door aan te sluiten bij regionale identiteiten. Naast dienstverlening wordt ook gewerkt aan hoogwaardige, regionaal ontwikkelde producten. De combinatie van funshoppen van regionale voedingsproducten van hoge kwaliteit en hoogwaardige, kleinschalig geproduceerde innovatieve producten, onderstreept het Brabants imago van traditie en technologie. Onderscheidende en eigenwijze producten met inzet van diverse sectoren binnen de vrijetijdseconomie en gericht op meerdere markten.

Een duidelijk profiel bevordert de aantrekkelijkheid voor recreanten en toeristen, wat weer bijdraagt aan de bedrijvigheid in de dorpen. Daarnaast zijn er interessante verbindingen te leggen met internationalisering en branding en met de investeringsvoorstellen BrabantStad Culturele Hoofdstad, grootschalige Cultuurhistorische Erfgoedcomplexen, Landschappen van Allure en het Sportplan Brabant. Naast groeikansen voor de Brabantse economie (werkgelegenheid) draagt dit ook bij aan het imago van Brabant. Gastvrij Brabant is een belangrijke factor in het vestigingsklimaat.

Ter benutting van deze kansen wordt een visie en een Uitvoeringsprogramma Vrijtijdseconomie opgesteld. Deze is in het najaar 2012 gereed. Het Uitvoeringsprogramma wordt opgesteld in samenwerking met externe partijen (in de triple helix) en met de provinciale steunfuncties Vrijtijdshuis Brabant en TOP Brabant.

Natuur, landschap en water

Brabant kent van nature een grote diversiteit aan natuur- en landschapswaarden. Dit bepaalt mede het onderscheidende profiel van Brabant als vestigingslocatie. Natuur(beleving), landschappen van allure en schoon en voldoende water zijn onlosmakelijke onderdelen van een vitale en gezonde woon- en werkomgeving.

Een goede samenhang tussen het landelijk en stedelijk gebied is een kracht van Brabant, ook in relatie tot Brabant als top kennis- en innovatieregio (Brabant Mozaïek). In de concurrentiestrijd met andere kennisregio's is de specifieke identiteit van een regio een sleutelbegrip. De intrinsieke natuurlijke en

¹⁵ Provinciale Staten 9 december 2011

3

Innovatie met topsectoren voor maatschappelijke opgaven

In dit hoofdstuk wordt beschreven hoe de provincie de ambitie van Brabant om top-regio in Europa te worden wil realiseren: “op weg naar de top”. Dat willen we doen door het realiseren van een ambitieus 10-punten plan. De basis voor dit plan is de optimale ontwikkeling en (maatschappelijke) benutting van onze sterke economische clusters/topsectoren. Daarom heeft dit hoofdstuk als titel “met topsectoren innoveren voor maatschappelijke opgaven”.

3.1 Clusters als hart van onze ambitie als topregio in Europa

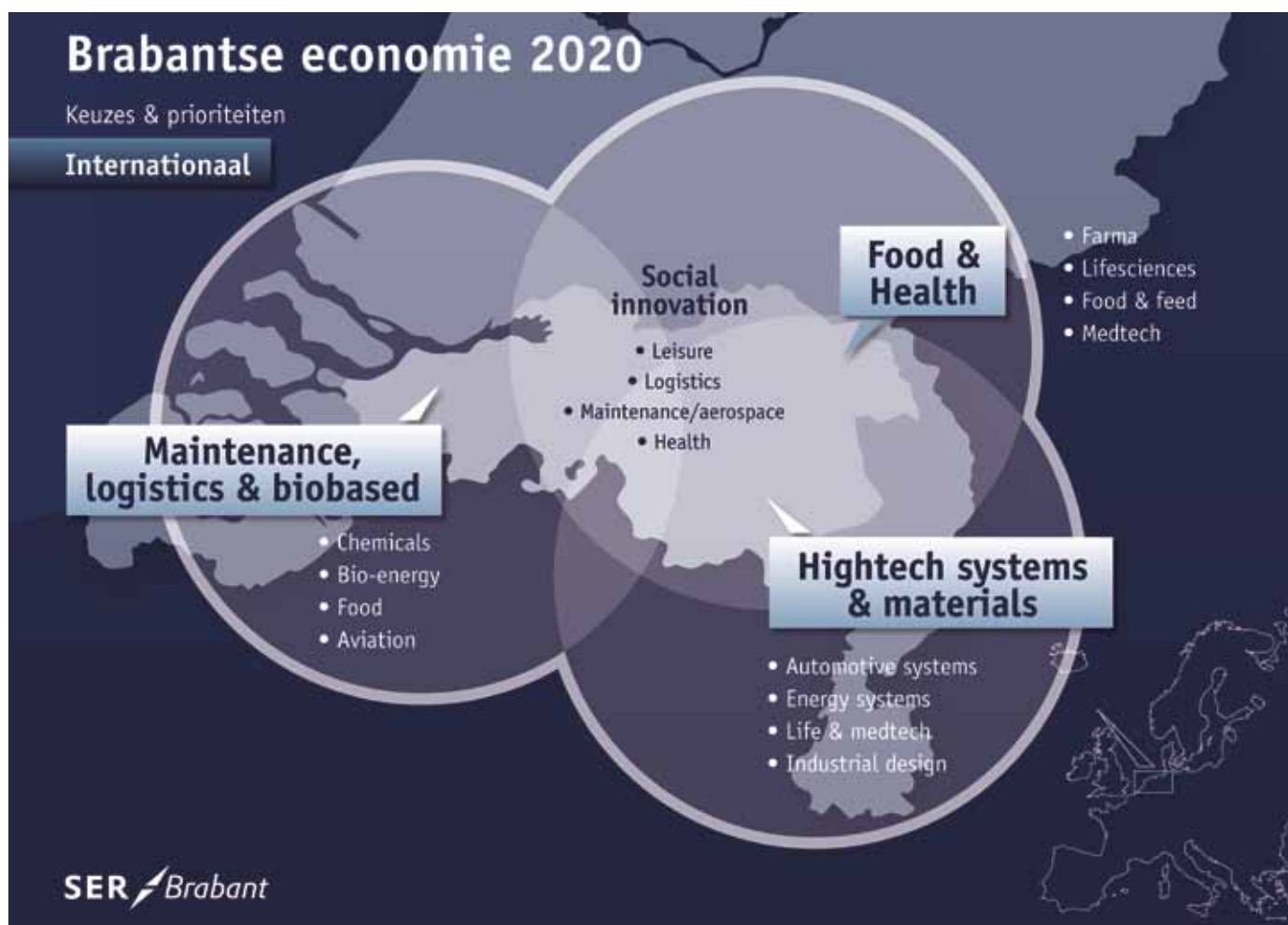
In het kader van Europese, landelijke en regionale innovatie- en investeringsprogramma's, zoals OP-Zuid, Pieken in de Delta en het project Connecting Winners, is in de afgelopen jaren de ontwikkeling van een beperkt aantal economische clusters in Brabant gestimuleerd: high-tech systems en materialen, life sciences/health, food, logistiek, maintenance en

biobased economy¹⁶. Het zijn clusters die:

- ingebed zijn in sterke tradities van de Brabantse economie
- kansrijk zijn op het wereldtoneel
- in verbinding met elkaar kunnen leiden tot nieuwe marktkansen

In deze clusters omarmen industrie en kennis elkaar. Zij genereren nieuwe toepasbare kennis en nieuwe bedrijvigheid, ook voor de zakelijke dienstverlening en de groothandel. Dankzij de aanwezigheid van deze industriële clusters is Brabant nog steeds het industriële hart van Nederland. De exportpositie en de positieve handelsbalans die voor de welvaart in Nederland en Brabant essentieel zijn berusten voornamelijk op de bijdrage van de industrie (60% voor Nederland en naar schatting 77,5 % voor Brabant (Bron: TNO)). Ook onze innovatiekracht wordt nog altijd in belangrijke mate gedreven door de industrie in deze clusters. De kracht van deze clusters is zodoende van essentieel belang voor de Brabantse economie.

¹⁶ De keuze voor de prioritaire clusters was destijds gebaseerd op uitgebreide impact analyses, zoals “Pieken in de Delta, SWOT-analyse Zuid-Oost Nederland, Berenschot, 2006”. Nieuwe economische ontwikkelingen hebben tot enkele nieuwe keuzes geleid, zoals het benoemen van maintenance tot prioritair cluster, enkele jaren geleden.

De verdere ontwikkeling van deze clusters is de basis voor het versterken van de Brabantse concurrentiekracht en het waarmaken van onze groeipotentie. Zetten we hierop in, dan kan Brabant de ambitie om een Europese top-regio te zijn waarmaken. Met name als vanuit krachtige clusters wordt ingezet op kansrijke crossovers en op de verbinding met maatschappelijke opgaven. Die ontwikkeling krijgt een extra stimulans als we sterke Brabantse competenties met de clusters verbinden: met name de ontwerpkracht van de creatieve industrie/designsector en onze kennis op het gebied van sociale innovatie als katalysators.

3.2 Uitgangspositie van de Brabantse clusters

Mede op basis van een analyse door TNO was in de Economische Agenda een voorlopige clusteranalyse opgenomen. In het kader van de voorbereiding van het Economisch Programma hebben wij deze analyse aangevuld en verdiept

met behulp van aanvullende gegevens van TNO¹⁷, desk research en de input en reflectie van bijna 50 stakeholders en experts uit het bedrijfsleven, de overheid, kennisinstellingen en intermediaire organisaties. Hierdoor zijn per cluster de belangrijkste opgaven voor de komende jaren geïnventariseerd: zie hiervoor bijlage 2.

In de clusteranalyse in bijlage 2 is meer gedetailleerde informatie over het organiserend vermogen van de clusters te vinden: onder andere zijn de belangrijkste spelers benoemd, aangegeven is hoe de clusters georganiseerd zijn (belangen-, cluster- en campusorganisaties) en welke fysieke brandpunten (campusinitiatieven, incubators, belangrijkste werklocaties) er bestaan. Ook zijn sterkten en zwakten, uitdagingen, bestaande visies en links met maatschappelijke thema's uitgewerkt per cluster. In de clusterfiches staan bovendien opmerkingen over (beleids)steun in het verleden, behoefte aan steun in de (nabije) toekomst en aanknopingspunten voor internationalisering.

¹⁷ TNO Rapport "Industrieel hart van Nederland"

High Tech Systems en Materialen (inclusief Automotive en Solar)

De belangrijkste conclusie van de inventarisatie is dat er een verschil in “rijpheid” van de verschillende clusters is. Het cluster high tech systems en materialen is volwassen, heeft kritische massa en is goed georganiseerd.

Er is in het cluster High Tech Systems en Materialen (HTSM) een sterk samenspel tussen een aantal grote industriële spelers zoals ASML, DAF, Philips, VDL, Océ, FEI en Vanderlande en een netwerk van kennisintensieve toeleveranciers zoals NXP, Sioux, OTB, de NTS Group en Frencken. Deze toeleveranciers worden in het cluster benut als bron van innovatie. De kerncompetenties van de belangrijkste spelers zijn veelal gelijk, ondanks de verschillende markten waarin men opereert. Men is bovendien verenigd in landelijke en regionale platforms, zoals Point One (nu topsector HTSM) het HTS Platform en Brainport Industries. In het verleden is gedurende een langere periode geïnvesteerd in het organiserend vermogen van het cluster; zowel vanuit de overheid - het Rijk, de SRE gemeenten en de provincie – als vanuit de sector zelf. Binnen het HTSM cluster zijn er sterke subclusters, zoals automotive, en ontstaan er interessante nieuwe subclusters, zoals in de afgelopen jaren solar energy.

De uitdagingen voor het HTSM cluster de komende jaren liggen daarom niet zozeer op het vlak van betere (interne) clustervorming; dat is namelijk prima op orde. Op de snijvlakken met andere clusters liggen echter veel kansen. Zie hiervoor ook de Kadertekst onder punt 2 uit het 10-puntenplan van paragraaf 3.3. Daarnaast spelen er, zo blijkt uit de clusteranalyse, een aantal generieke vraagstukken, in het bijzonder gerelateerd aan onderwijs en arbeidsmarkt (behoefte aan een betere instroom in bètatechniek-opleidingen; aantrekken van internationale kenniswerkers). Wat internationalisering betreft is het HTSM cluster ver: de HTSM markt is mondiaal en de Brabantse partijen spelen daar een rol. Dat neemt niet weg dat er nog een aantal uitdagingen liggen. Volgens stakeholders en experts liggen die uitdagingen ook op het vlak van meer geïntegreerde internationale samenwerking; het identificeren van buitenlandse clusters die zowel interessant zijn voor productierelaties (afnemers en toeleveranciers) als voor R&D relaties en voor het aantrekken van kenniswerkers.

Maintenance

Het maintenance cluster is nog relatief jong. De afgelopen jaren is er wel geïnvesteerd in fysieke locaties (Aviolanda in Woensdrecht, Gate2 Aerospace & Maintenance Value Park in Gilze-Rijen) en in het Dutch Institute World Class Mainte-

nance (voor gezamenlijke programmering, etc.), maar samenwerking binnen het cluster kan de komende jaren nog verbeterd worden. Ook ligt de nadruk nu op kostenreductie, terwijl er bredere kansen zijn op het gebied van het onderhoud van kapitaalgoederen (waarde toevoeging). Uit de gesprekken die in het kader van de clusteranalyse zijn gevoerd, volgt bovenal dat het maintenance cluster aan kracht kan winnen door nadrukkelijker de samenwerking met andere clusters te zoeken. Het gaat dan bijvoorbeeld om service logistiek (samen met logistiek), maar ook om verbindingen met het HTSM cluster. Maintenance kan dan nadrukkelijker gezien worden als enabler voor sectoren als luchtvaart, machinebouw, infrastructuur, water/maritiem, chemie en de procesindustrie om te komen tot het verlagen van productiekosten en emissies, het verbeteren van duurzaamheid en efficiency en een optimale serviceverlening.

Food

In het Food cluster zien we dat er wel sprake is van georganiseerd vermogen, maar dat er diverse (cluster)organisaties naast elkaar bestaan. Zij opereren op verschillende regionale schaalniveaus (zoals Food Connection Point en Eén in Food voor Zuid-Nederland en de 5-Sterrenregio voor Noordoost-Brabant) en hebben een verschillende inhoudelijke focus. Dit leidt tot versnippering. Het organiserend vermogen binnen food is daarnaast om een andere reden minder sterk dan bij HTSM. Hoewel de gehele (agro)food keten aanwezig is in Brabant (inclusief specialisten op het gebied van verpakking, logistiek en retail), wordt de toeleverende agrosector nog veelal gezien als leverancier van grondstoffen en niet bij het cluster betrokken als kennisintensieve ketenspeler. Een belangrijke uitdaging voor het Food cluster is de komende jaren dan ook het verbeteren van het organiserend vermogen. Ook kan gewerkt worden aan de koppeling tussen agro en food en de koppeling met andere clusters, met andere regio's (denk aan het sterke cluster rondom Wageningen, maar ook aan Health Valley in Nijmegen, Greenport in Venlo en de biobased ontwikkelingen in Oost Brabant en Zeeland) en met maatschappelijke thema's (gezond en gevarieerd eten, duurzame agrofoodketens, de wereldvoedselproblematiek, enz.). Kansen ontstaan ook nadrukkelijk binnen het Food cluster als in de toekomst sterker gewerkt wordt aan valorisatie vanuit de market-pull gedachte; juist omdat de gehele keten aanwezig is. Wat betreft internationale positionering heeft Agro & Co een visie neergezet: Brabant als versregio en proeftuin op het gebied van voedsel, voedselbereiding en -beleving in Noordwest-Europa. Stakeholders in de clusteranalyse voegen daar aan toe dat, met het oog op afzet, meer gekeken moet worden naar landen buiten Europa, omdat de EU-markt al redelijk verzadigd is.

Life Sciences

Het life sciences cluster is een hybride cluster: de medische technologie heeft de kenmerken van het HTSM cluster (en is daar sterk mee verbonden), terwijl de farmacie zich na de reorganisatie van MSD in een heroriënteringsfase bevindt. Een belangrijke nieuwe fysieke ontwikkeling is het Life Sciences Park Oss. In het life sciences cluster zijn er enkele uitdagingen de komende jaren die aansluiten bij dit uitgangspunt. Belangrijk is het zoeken naar verbindingen tussen medische technologie en farma, en het gezamenlijk positioneren van het life sciences cluster. Dan kan het cluster beter op de kaart worden gezet en kan verder worden gewerkt aan interne clustervorming, externe uitstraling en aan samenwerking over grenzen heen (o.a. op de as Nijmegen, Oost Brabant, Limburg naar het gebied Aken – Luik - Leuven). De nieuwe campus in Oss kan benut worden als uithangbord, te meer omdat daar verschillende functies samenkomen (waarbij er oog is voor innovatieprojecten op en buiten de campus, het aantrekken van nieuwe vestigers, het beschikbaar stellen van kapitaal, het verbinden met andere investeerders en voor de exploitatie van de campus als bedrijventerrein). De clusteranalyse laat tevens zien dat het Brabantse life sciences cluster zich verder kan profileren op de toepassingskant; vooral op snijvlakken met andere technologieën en domeinen. Denk daarbij aan de combinatie van farma met high tech systemen en met voeding. Ten slotte noemen we hier nog de kansen die het thema zorg economie biedt, zie hiervoor ook pagina 39.

Biobased economy

Een cluster met veel potentie is biobased economy: daar waar agro en chemie elkaar ontmoeten. Biobased economy is een jong en zich snel ontwikkelend intersectoraal cluster. Dankzij een stevige financiële impuls¹⁸ van de provincie is in 2011 onder meer de Green Chemistry Campus in Bergen op Zoom geopend. Het cluster opereert op de schaal van Zuidwest Nederland, waarbij Brabant met Zeeland samenwerkt. Daarnaast wordt samengewerkt met Vlaanderen en Zuid-Holland. Met deze partners wil het cluster toe naar de ontwikkeling van een Biobased Delta, waarin optimale synergie gezocht wordt tussen de slagkracht van de chemische industrie, de brede agro-food basis, de goede verbindingen in combinatie met de logistieke kennis in de regio en de aanwezigheid van onderhoudskennis (maintenance) in de regio. Het streven is om de Biobased Delta te positioneren als één van de top-3 biobased regio's in Europa. Biobased Economy is mede dankzij de genoemde financiële impuls goed op weg. Het investeringsplan moet in de komende jaren tot resultaten

worden gebracht. Daarbij is Biobased Economy nog wel een vrij nieuw cluster: partijen met verschillende achtergronden (en uit verschillende regio's) moeten elkaar vaak nog leren kennen.

Specifieke uitdagingen liggen er, naast de versterking van de Biobased Delta, op het gebied van verbindingen tussen West- en Oost-Brabant ("bruine Biobased"), cross-sectorale verbindingen (o.a. HTSM/cleantech en life sciences), internationalisering van het MKB, werklocaties (benutting van facilities) en de arbeidsmarkt.

Logistiek

Er is in Brabant veel bedrijvigheid gericht op transport en vervoer, op- en overslag en value added logistics. Deze bedrijven bieden relatief veel werkgelegenheid en nemen veel vierkante meters op Brabantse bedrijventerreinen in beslag. Logistiek kent door haar niet-industriële karakter een andere dynamiek dan de industriële clusters, waar men via fysieke producten meer op elkaar aangewezen is (toeleveranciers relaties). Maar er zijn volop kansen om het logistieke cluster verder te ontwikkelen. Om de logistieke activiteiten een stap verder te brengen, mikken clusterorganisaties en ontwikkelingspartijen op kennisintensieve en innovatieve activiteiten. Daar liggen voor de komende jaren veel uitdagingen, zoals het zoeken naar oplossingen voor complexe internationale supply chains, aanhaken bij kansen die ontstaan door e-commerce, service logistiek en ketenregie. In het bijzonder verwijzen we naar de verbinding met het thema Slimme Mobiliteit, zie pagina 34.

Op korte termijn (voorjaar 2012) komt de provincie met een Logistieke Agenda Brabant, een integrerend kader voor beleid en uitvoeringsprogramma's in Brabant.

¹⁸ uit de middelen die de provincie via de Investeringsagenda Energie heeft vrijgemaakt.

3.3. Prioriteiten komende jaren: 10-punten plan voor de realisering van de Brabantse top-ambitie

De uitdaging voor de komende jaren is de clusters zodanig verder te ontwikkelen dat ze optimaal bijdragen aan de ambitie van Brabant om top 5 innovatieregio in Europa te zijn. Dat kan door het organiserend vermogen en de kracht van de clusters, op basis van maatwerk per cluster, te versterken en vandaaruit te werken aan kansrijke cross-overs tussen de clusters en ze te verbinden met maatschappelijke opgaven. Ook het creëren van fysieke brandpunten voor open innovatie (“innovatie bevorderende werklocaties”) behoort daartoe. Deze acties zijn samen te vatten onder de noemer “slim verbinden”. De slimme verbindingen worden ondersteund door de inzet van enkele instrumenten. Samen vormen deze “verbindingsacties” en instrumenten een ambitieus 10-punten plan voor een gezonde economische toekomst van Brabant.

Slimme verbindingen:

- 1 optimaal samenspel met het topsectorenbeleid van het Rijk en de nieuwe Europese Fondsen, pagina 31
- 2 aanjagen en ontwikkelen van de Brabantse clusterkracht en het realiseren van kansrijke cross-overs, pagina 33
- 3 verbinding van clusters met de vier centrale maatschappelijke opgaven slimme mobiliteit, Duurzame Agro-food keten, duurzame energie en gezond ouder worden (zorg-economie), pagina 36
- 4 bedrijventerreinen en het creëren van “innovatie bevorderende werklocaties”, pagina 40
- 5 Verbinding van clusters met arbeidsmarktbeleid en onderwijs/kennis, pagina 44
- 6 verbinden van clusters met het bredere ecosysteem (sport, cultuur, vitaal platteland, vrije tijdseconomie en natuur, water en landschap), pagina 45.

Internationalisering:

- 7 Een krachtige internationaliseringsagenda (internationalisering, public affairs en branding)

Aan Internationalisering is een separaat hoofdstuk gewijd: hoofdstuk 4.

Instrumenten:

- 8 (groei)kapitaal voor de clusters: bedrijfsfinanciering, pagina 45
- 9 Innovatiefonds voor de financiering van gezamenlijke innovatieprojecten, pagina 47
- 10 proeftuinen en innovatief inkopen, pagina 48.

Dit 10-puntenplan wordt in het onderstaande nader uitgewerkt.

1 optimaal samenspel met het topsectorenbeleid van het Rijk en de nieuwe Europese Fondsen

Nieuwe Europese Fondsen

Europa heeft nieuwe ambities geformuleerd in de “Europa 2020” groeistrategie. Europa wil een krachtige kenniseconomie verwezenlijken op basis van “smart, sustainable and inclusive growth” en “smart specializations”. Dit nieuwe Europese kader biedt kansen voor Brabant. Brabant ziet zichzelf nadrukkelijk als regio in Europa. Dat betekent: optimaal inspelen op de Europese groeistrategie, allianties aangaan/verstevigen met andere innovatieve regio’s in Europa en maximaal gebruik maken van de lopende en van de nieuwe Europese fondsen per 2014 (o.a. EFRO, ESF, Horizon 2020). Het voornemen is om eigen middelen te benutten als hefboom voor Europese fondsen en deze fondsen complementair aan elkaar en aan de Agenda van Brabant in te zetten. Daarbij zetten we onder andere onze “smart specialization strategy” in, zoals op pagina’s 6 en 34 verwoord.

In de huidige Europese begrotingsperiode hebben Europa, het Rijk en de drie Zuid-Nederlandse provincies middelen gebundeld in het Operationeel Programma Zuid-Nederland (OP-Zuid). Het lopende programma is vrijwel uitgeput, maar het streven van de Nederlandse provincies is erop gericht om in de komende Europese begrotingsperiode (2014-2020) wederom op het niveau van de landsdelen krachten en middelen te bundelen. De inmiddels gepubliceerde conceptverordeningen van Europa geven aan dat de nadruk in de nieuwe Operationele Programma’s blijft liggen op de economie, – in het bijzonder het stimuleren van ontwikkeling en innovatie in het midden- en kleinbedrijf – naast het thema energie. In het nieuwe programma kunnen ook fondsen voor bedrijfs- en innovatiefinanciering worden ondergebracht. De basis voor het nieuwe OP is de “smart specialization” strategie, die in ontwikkeling is. De inzet van de Provincie is om het in dit hoofdstuk beschreven clusterbeleid maximaal in het nieuwe OP te vervlechten. Kansrijke crossovers tussen clusters in Brabant en op Zuid-Nederlandse schaal zullen zeker een plaats krijgen.

Topsectorenbeleid

In 2011 heeft het Rijk een nieuwe koers bepaald ten aanzien van haar economisch en innovatiebeleid. De focus van het Rijk ligt op negen nationale Topsectoren. De Brabantse clusters sluiten voor een groot deel aan bij de nationale Topsectoren. Per sector heeft het Rijk een topteam geformeerd, waarin

bedrijven, kennisinstellingen en de overheid zijn vertegenwoordigd. Elk topteam heeft een actieagenda gepresenteerd, waarin ambities, adviezen en een plan van aanpak voor de betreffende Topsector staan. Op basis van de reactie van het kabinet werken de topteam de agenda's nu uit in concrete actiepunten. Een belangrijk onderdeel daarvan worden de "Innovatiecontracten", waarin inhoudelijke en financiële afspraken tussen overheid, kennisinstellingen en het bedrijfsleven worden vastgelegd. In maart of april komt duidelijkheid over de invulling van de Innovatiecontracten en de bijdrage vanuit het Rijk in de vorm van onderzoekscapaciteit van kennisinstellingen zoals TNO. Hoe dit precies uitwerkt, is op dit moment nog onduidelijk. Wel is duidelijk dat het Rijk op termijn (2015) circa € 1,5 miljard vrijmaakt voor de Topsectoren, grotendeels via een herschikking van bestaande middelen.

Rijk en regio kunnen het effect van de Topsectorenaanpak vergroten door krachten te bundelen, aldus het kabinet. In hoofdstuk 1 is al verwezen naar de expliciete uitnodiging van het Kabinet aan de Provincie om te participeren in fondsvorming rond de Topsectoren.

De insteek van de provincie is om de Brabantse clusters maximaal te verbinden aan het nationale topsectorenbeleid. Direct en indirect (onder andere via de BOM) wordt de aansluiting van de Brabantse clusters op het Topsectorenbeleid gestimuleerd. Die aansluiting heeft concreet vorm gekregen door betrokkenheid van Brabantse bedrijven en kennisinstellingen bij de formulering van de verschillende agenda's van de topteam in 2011, doorlopend in 2012. In 2012 krijgt die aansluiting ook vorm door concrete deelname aan innovatieprojecten en -programma's, binnen de Innovatiecontracten en op basis van het gebruik van de generieke Rijksinstrumenten door Brabantse bedrijven.

Onze inzet is: optimaal gebruik maken van de mogelijkheden die de nieuwe landelijke arrangementen bieden en onze bedrijven en instellingen hier optimaal bij aan te laten haken. We doen in Brabant niet over wat landelijk wordt geregeld. Wel zien we dat het landelijk beleid niet alle opgaven dekt. Zo is er weinig aandacht voor het aanjaag- en ontwikkelwerk dat nodig is om clusters onderling te verbinden en nieuwe clusters op en uit te bouwen en om de relatie te leggen met maatschappelijke vraagstukken. Onduidelijk is nog in hoeverre het nationale instrumentarium om concrete onderzoeks- en ontwikkelingsprojecten en -programma's te stimuleren, belemmeringen opwerpt voor deelname van het bredere, innovatieve MKB.

Vandaar dat complementair aan het Topsectorenbeleid een aantal opgaven om een regionale aanpak vragen. Die opgaven worden in de volgende paragrafen uitgewerkt.

2 Aanjagen en ontwikkelen van de Brabantse clusterkracht en het realiseren van kansrijke cross-overs

Er is maatwerk nodig wat betreft de te stimuleren ontwikkelingen per cluster. Maatwerk dat maar ten dele via het Topsectorenbeleid wordt geleverd. Bij het HTSM cluster moet de nadruk liggen op het identificeren en aanjagen van nieuwe innovatiekansen en subclusters, bij de andere clusters is er ook nog veel "intern" aanjaag- en ontwikkelwerk te verrichten. Er is daarom behoefte aan aanjaag- en ontwikkelcapaciteit.

De provincie wil hier een bijdrage aan leveren en een partner in ontwikkeling zijn. Het uitgangspunt is dat cluster- en netwerkorganisaties en lokale/regionale ontwikkelingspartijen primair aan zet zijn bij het vorm geven van de clusters op zich. Zij doen dat op basis van duidelijke toekomstvisies en investeringsplannen. Mochten die plannen niet van de grond komen, dan kan de provincie mee helpen initiëren. Waar die plannen er zijn legt de provincie eigen accenten: ontwikkelwerk op de snijvlakken van clusters (cross-overs), verbindingen van clusters met maatschappelijke opgaven (zie paragraaf 3 in dit hoofdstuk) en de ontwikkeling en benutting van "innovatie bevorderende werklocaties" (zie paragraaf 4). Uit de clusteranalyse komt immers sterk naar voren dat er, naast aanjaag- en ontwikkelwerk binnen de clusters, in de komende jaren vooral kansen liggen voor deze "slimme verbindingen". Dat is bij uitstek een ontwikkelrol waar de provincie zich mee kan onderscheiden: lokale en regionale ontwikkelingen met elkaar verbinden, waar nodig nationaal en internationaal verbindingen leggen als deze ontwikkelingen vragen om bovenregionale samenwerking en bovenregionale opgaven zelf oppakken. De provincie zet haar uitvoeringsorganisatie BOM in om (een deel van) de benodigde aanjaag- en ontwikkelcapaciteit te leveren.

Maatwerk, het combineren van competenties

De precieze inzet van aanjaag- en ontwikkelcapaciteit per cluster en tussen de clusters is een kwestie van maatwerk. Ook gaat het veelal om het combineren van competenties: niet alleen ontwikkeling & innovatie, maar ook werklocatieontwikkeling (paragraaf 4), internationalisering (hoofdstuk 4) en andere competenties afhankelijk van de situatie. Het Economisch Programma geeft als koersdocument geen antwoorden op deze maatwerk vraagstukken. De clusteranalyse in bijlage

2 geeft aanzetten, die in de komende maanden per cluster kunnen worden uitgebouwd en geconcretiseerd in “roadmaps” voor de komende jaren.

Deze roadmaps bevatten de gezamenlijke doelbepaling en output vanuit de relevante stakeholders (in de triple helix (+)). Zowel voor de korte termijn (inzetten op maximaal resultaat in de huidige bestuursperiode) als de langere termijn (doorkijk naar 2020). Ook wordt daarbij gekeken naar de taken en de rollen van de verschillende partijen, inclusief de rol van de

provincie. De roadmaps worden uitgewerkt in een actie programma, dat in het najaar gereed zal zijn en waarin concrete doelen en prestaties worden geformuleerd.

Tijdens de uitwerking van de roadmaps wordt in een parallelproces gekeken naar maximale synergie tussen de roadmaps onderling en naar nationale en internationale verbindingen. De optelsom en samenhang van de verschillende roadmaps moet immers leiden tot het doel in 2020: Brabant in de top 5 van innovatieve regio's.

Kansen voor crossovers tussen clusters

In de clusteranalyse zijn volop kansen voor ontwikkelwerk op de snijvlakken van de clusters geïdentificeerd. Op die snijvlakken komen we echte vernieuwing tegen en daar liggen bovendien sleutels voor oplossingen voor maatschappelijke uitdagingen.

Soms is een cluster zelf al cross-sectoraal: biobased economy bijvoorbeeld werkt op het snijvlak van agro en chemie. Uit biomassa - reststoffen of speciaal gekweekte groene grondstoffen (bv. algen) - worden grondstoffen gehaald die kunnen worden gebruikt door de chemische industrie voor de ontwikkeling van diverse producten: van medische afvalbakjes, schoonmaakmiddelen tot auto-onderdelen.

Enkele andere voorbeelden:

- **HTSM & life sciences:** de verschuiving van gestandaardiseerde medicijnen en zorg naar meer “personalized care”, met onder andere ‘intelligente pillen’, e-health en nieuwe methoden en instrumenten voor diagnostiek.
- **Solar, materialen & design:** om de adoptie van zonneceltechnologie te laten toenemen kan men werken aan de verhoging van het rendement dat met deze technologie te behalen valt. Maar ook de manier om zonneceltechnologie te verwerken in andere objecten (dan zonnepanelen) en (bouw) materialen draagt bij aan die adoptie. In Brabant kunnen daartoe competenties uit de clusters solar, design en materiaalkunde (HTSM) gecombineerd worden.

- **Maintenance & logistiek & HTSM:** een ontwikkeling op de snijvlakken van deze clusters is “service logistiek”. Onder service logistiek wordt verstaan: activiteiten om op het juiste moment, op de juiste plaats, in de juiste hoeveelheid en met de juiste kwaliteit de benodigde onderdelen te hebben om onderhoud van eindproducten te kunnen leveren. Tevens het aanbieden van een integraal pakket van ontwikkeling, productie én het onderhoud van apparaten en machines.
- **Food & life sciences:** gezonde voeding ten behoeve van de preventie van aandoeningen en om te komen tot sneller herstel.

Cross-overs als basis voor “smart specialization”

Door SER Brabant is eerder al vastgesteld dat het sterkste cluster in Noord-Brabant HTSM is. Dit wordt bevestigd in onze clusteranalyse. We zien niet voor niets dat cross-links met HTSM vanuit andere clusters zich sterk en snel ontwikkelen, denk aan medische technologie. Spelers in het HTSM cluster zijn innovatief, hebben een traditie van onderzoek en ontwikkeling en zijn bereid daarin te investeren. Die eigenschappen komen goed van pas als op snijvlakken met andere clusters naar vernieuwing wordt gezocht. Bij het uitwerken van nieuwe kansen voor cross-overs zou daarom in eerste instantie gekeken kunnen worden naar HTSM als technologiebasis, waarbij andere clusters het toepassingsdomein vormen (high tech systemen in life sciences, slimme meet- en regeltechniek in logistiek, enz.). Daarnaast biedt het transitieproces naar een Duurzame Agro-food keten volop mogelijkheden om verbindingen tussen de agro-food keten en andere sectoren. Zie hiervoor paragraaf 3.

Creatieve industrie en sociale innovatie

Twee thema's gelden als algemeen ondersteunend voor het ontwikkelwerk: creativiteit (zie ook hoofdstuk 2) en sociale innovatie. De creatieve industrie is in het landelijke Topsectorbeleid als Topsector benoemd. Er zijn daarbij al verbanden gelegd met het sterke netwerk van design bedrijven en instellingen in de Brainport regio. Buiten de Brainport regio bevinden zich ook creatieve brandpunten. Zo profileert Tilburg zich met textieldesign en audiovisuele bedrijvigheid en Breda met grafisch ontwerp, gaming, audiovisuele bedrijvigheid en beeldcultuur. Er zijn dan ook in Brabant goede mogelijkheden om creatieve bedrijven met hun ontwerpcompetenties en met creatief en multidisciplinair denken te laten bijdragen aan product vernieuwing in de clusters.

Voor sociale innovatie geldt: Brabant wil een omslag maken naar een hoogwaardige innovatie gedreven kenniseconomie. Dat kan alleen als naast technologische innovatie ook wordt ingezet op sociale innovatie. Slimmer managen, flexibel organiseren, competentie management en co-creatie met eindgebruikers worden steeds meer bepalende factoren voor succesvolle innovaties. Vanuit Midpoint Brabant wordt ingezet op organisatiekracht rondom sociale innovatie. Het is zaak om deze innovatiekracht in de (crossovers tussen) clusters te benutten.

3 Verbinding van clusters met maatschappelijke opgaven

Er is sprake van wederkerigheid tussen specifiek economische en bredere maatschappelijke opgaven, waarbij een goede maatschappelijke omgeving bijdraagt aan een goed ondernemings- en vestigingsklimaat en de Brabantse clusters een bijdrage kunnen leveren aan het oplossen van maatschappelijke vraagstukken. De kracht van Brabant is het omzetten van maatschappelijke vraagstukken in economische kansen. Brabant zet in op slimme oplossingen op het gebied van duurzame energie, slimme mobiliteit, gezond ouder worden (zorgeconomie) en een duurzame Agro-food keten. Deze vier maatschappelijke opgaven staan namelijk hoog op de Europese agenda en er zijn al sterke triple helix samenwerkingsverbanden rondom deze opgaven. Ook zijn er verbanden te leggen met het arbeidsmarktbeleid, in het bijzonder met betrekking tot zorgeconomie.

Deze maatschappelijke thema's kunnen een kader bieden voor nieuwe cross-overs tussen de Brabantse clusters. De maatschappelijke thema's bieden ook kansen voor nieuwe (publiek-private) partnerships. Nu er structurele verbanden met maatschappelijke onderwerpen worden gelegd, is het

noodzakelijk om maatschappelijke organisaties vanaf het begin bij de samenwerking te betrekken (triple-helix plus aanpak). Dan kan ook gezamenlijk worden gewerkt aan systeeminnovaties: innovatieve doorbraken bewerkstelligen in de manier waarop deelmarkten, zoals de energiemarkt en de zorgmarkt, zijn georganiseerd.

Het verbinden van clusters met maatschappelijke opgaven is in de komende jaren een belangrijk richtsnoer voor aanjaagen ontwikkelwerk rondom de clusters en bij het "vullen" van het innovatie-instrumentarium.

Per opgave wordt een uitvoeringsprogramma opgesteld in samenwerking met en/of door externe economische en maatschappelijke stakeholder. De uitvoeringsprogramma's, waarin concrete doelen en prestaties worden geformuleerd, zullen in het najaar gereed zijn.

Slimme mobiliteit

Om onze regio bereikbaar te houden moeten we onze fysieke infrastructuur (wegen, spoor, water) op een slimme manier beter gaan gebruiken. De Provincie gaat in deze bestuursperiode werk maken van "slimme mobiliteit" ten behoeve van optimale bereikbaarheid, doorstroming en veiligheid. Hier liggen kansen voor Brabantse clusters: onder andere voor het automotive cluster (elektrisch rijden, slimme netwerken), het cluster High Tech Systems en Materialen in bredere zin en het logistieke cluster (Logistieke Agenda Brabant). Economische kansen op het vlak van onder andere Intelligente Transport Systemen (ITS), logistieke systemen en "connected cars" kunnen in crossovers met elkaar en met de doelen op het gebied van veiligheid, doorstroming en bereikbaarheid worden verbonden.

Het meest concreet zijn op dit moment de voornemens vanuit het automotive cluster: in de komende jaren ligt de nadruk op het opschalen van het aantal elektrische voertuigen (personenvervoer, maar ook vrachtvervoer en bussen) en het realiseren van de bijbehorende slimme (opwek- en laad)netwerken (zie hieronder ook de beschrijving van "duurzame energie"). Op basis daarvan kan worden gewerkt aan het versnellen van nieuwe duurzame mobiliteitsconcepten en diensten. Daarbij valt bijvoorbeeld te denken aan elektrische deelautoparken voor bedrijven en instellingen. Bij het testen en ontwikkelen van nieuwe systemen kunnen Brabantse MKB-bedrijven worden ingezet.

Wat de verbinding met het logistieke cluster betreft: één van de belangrijkste trends in "supply chain management" is betere zichtbaarheid door middel van technologie: hoeveel van welk product is waar in de logistieke keten en kan op welk

moment tegen welke kosten in welke volgende fase verwacht worden? Deze real-time volgsystemen moeten volgens het landelijke topteam Logistiek (Topsectorenbeleid) gekoppeld worden aan o.a. douane-, verzekering- en bancaire systemen. Hier ligt een belangrijke kans voor combineren van kennis en bedrijvigheid vanuit het logistieke cluster in West-Brabant met kennis en bedrijvigheid vanuit het High Tech Systems cluster (inclusief Automotive) in Zuid-Oost-Brabant: het biedt een kans voor een mondiale koploperrol.

Landelijk wordt gewerkt aan een nog bredere verbinding van economie en mobiliteit (voornamelijk via het Programma “Beter Benutten”). Samen met publieke en private partners wordt gewerkt aan een landelijke roadmap voor toepassingen op het gebied van slimme mobiliteit. Het is belangrijk om vanuit Brabant optimaal aan deze roadmap bij te dragen en er vervolgens, op basis van eigen ambities en prioriteiten, goed op in te spelen. Intern is hiervoor integrale samenwerking tussen verschillende disciplines in het Provinciehuis nodig (o.a. innovatie, mobiliteit, vervoersmanagement, OV). Momenteel worden verschillende deelactiviteiten bij elkaar gezet en met elkaar verbonden. Er wordt ook een verbinding gelegd met de activiteiten in het kader van “Versterkt Stedelijk Netwerk Brabant”. Op basis daarvan worden ambities bepaald, doelen gesteld en witte vlekken benoemd. Dit is een proces dat recent in gang is gezet en in de loop van 2012 tot nieuw beleid zal leiden.

Extern is eveneens samenwerking tussen meerdere disciplines en ook tussen publieke en private partijen nodig, bijvoorbeeld om enkele proeftuinen te realiseren waarmee Brabant nieuwe toepassingen op het gebied van slimme mobiliteit kan ontwikkelen, testen en versnellen. De provincie kan aan deze proeftuinen een bijdrage leveren door de inbreng van concrete assets zoals provinciale wegen en data (o.a. wegverkeersinformatie), met behulp van vergunningverlening en door het aanjaag- en ontwikkelwerk voor de relevante clusters mede op het organiseren van de proeftuinen te enten.

Naast het landelijke “Beter Benutten” programma (en landelijke programma’s op het gebied van slimme logistiek en infrastructuur) liggen er in Europa kansen in het “Intelligent Transport Systems” (ITS) programma en vanaf 2014 in het nieuwe Horizon 2020 programma (o.a. de prioriteit “Green Cars”).

Duurzame Agro-food¹⁹ keten

Een economisch en ecologisch duurzame agro-food keten is van belang voor een vitaal platteland en voor het genereren van welvaart in de economische waardeketens waar de landbouw een rol in speelt. In het koersdocument “Stad en Platteland”²⁰ en de notitie “Integrale uitwerking advies commissie Van Doorn”²¹ wordt beschreven dat het in de primaire sector nog veel gehanteerde verdienmodel van kostenminimalisatie en bulkproductie nagenoeg failliet is. Het geld wordt vooral elders in de voedselketen verdiend, en steeds meer daarbuiten.

De provincie zet in op de transitie naar een Duurzame Agro-food keten via drie sporen:

- uitwerken van het advies van de Commissie Van Doorn: verduurzaming van de landbouw.
- nieuwe verdienmogelijkheden voor agrarische bedrijven: combinaties met zorg, productie van energie, recreatie etc. Het onderwerp Vrijtijdseconomie is hiermee verbonden. De uitrol van dergelijke concepten vergt een andere aanpak dan innovatiebeleid. Met uitzondering van het ontwikkelen van geheel nieuwe concepten valt het doorontwikkelen en uitrollen van deze verdienmogelijkheden vooralsnog dan ook niet onder het innovatiebeleid. Een definitieve keuze over het gewenste beleid en de dito aanpak zal worden gemaakt op basis van het SER advies over het MKB op het platteland.
- innovatiebeleid, met een sterk cross-sectorale insteek, zowel door het inbrengen van kennis van buiten, als bij het benaderen van potentiële markten. Dit beleid is gericht op producten met een hoge toegevoegde waarde en een hoge kennis-intensiteit.

Met het innovatiebeleid zetten we in op het intensiveren van zich ontwikkelende cross-over verbindingen zoals Biobased Economy (agro-food & chemie), de combinatie food, health & farma en de combinatie agro-food & high tech (denk bijvoorbeeld aan de verdere ontwikkeling van precisielandbouw). Ook moet worden gewerkt aan het ontwikkelen van geheel nieuwe cross-sectorale verbanden, binnen en buiten de provinciegrenzen. Brabant heeft met de aanwezige agro- en foodbedrijven, met de kennisintensieve bedrijvigheid in de andere clusters en met haar cultuur van samenwerking alles in huis om in deze transitie een centrale rol te spelen.

¹⁹ Agro-food omvat de productie, verwerking en distributie van agrarische producten, inclusief de toeleverende producten en diensten die hiermee gemoeid zijn. Er ligt een relatie met de landelijke Topsectoren Agro&Food en Tuinbouw.

²⁰ Koersdocument De Transitie van stad en platteland, een nieuwe koers; PS december 2011.

²¹ Commissie Van Doorn. “Al het vlees duurzaam”, doorbraak naar een gezonde, veilige en gewaardeerde veehouderij in 2020.

In eerste instantie zal hiervoor het instrumentarium worden benut dat is beschreven voor clusterstimulering. Voor de financiering van innovaties wordt gebruik gemaakt van de landelijke innovatie-instrumenten. De opgave is echter groot en het scala aan oplossingen is divers. Structureel innovatiever zijn dan de (internationale) concurrentie vraagt een minimale kritische massa aan deelnemende bedrijven. Brabant kan niet op eigen kracht ontwikkelingen op alle cross-sectorale thema's realiseren. Daarom wordt bezien met welke naburige regio's (in binnen- en buitenland) kan worden samengewerkt, en op welke specifieke thema's. Zo wordt met Gelderland en Overijssel gewerkt aan een later-stage fonds voor de financiering van agro-food bedrijven (zie ook paragraaf 5), mede als vervolg op de activiteiten van Agro & Co. Ook wordt gedacht aan een specifiek Investeringsprogramma Agro&Food. Hiervoor wordt een aantal innovatie- π tafels georganiseerd met betrokkenheid van de genoemde clusters, de provincies Zeeland, Limburg, Overijssel en Gelderland en een aantal deskundigen van buiten. Doel van de bijeenkomsten is de beantwoording van de vraag hoe de transitie van de agro-sector naar hogere toegevoegde waarde kan worden versneld.

De economische vitaliteit van het platteland is gebaat bij nieuwe verdienmodellen voor het agrarische bedrijf, nieuwe gebruikers voor agrarische bebouwing, etc. Het meer op het platteland gerichte beleid wordt opgepakt in het MKB-spoor van het koersdocument Stad en Platteland (zie ook paragraaf 2.6.) SER Brabant is gevraagd een verkenning uit te voeren naar kleinschalige economische initiatieven in relatie tot verbetering van de leefbaarheid op het platteland.

Duurzame energie als economische kans

De Energieagenda 2010-2020 vormt het kader voor het energiebeleid van de provincie tot en met 2020. In de Energieagenda kiest de provincie voor innovatie en duurzaamheid als route voor de transitie naar duurzame energie. Ingezet wordt op benutting van de kracht van Brabant: duurzame technologische innovatie, kennis en samenwerking. Een studie²² laat zien dat de markt voor duurzame energie in Nederland 13 tot 17 procent harder groeit dan de wereldmarkt en toeneemt van € 2 miljard per jaar in 2008 naar € 10 tot € 16 miljard in 2020. Brabant is uitstekend gepositioneerd om op deze groeiemarkt in te spelen. Ontwikkelingen in duurzame energietechnologie sluiten nauw aan bij bestaande (cluster)sterktes van Brabant, met een focus op High Tech Systems (Solar) en Automotive (elektrisch rijden/slimme netwerken, zie ook hierboven bij "Slimme Mobiliteit") in Oost-Brabant en met (chemische) procesindustrie, agro-food en logistiek (biobased

economy) in Zuid-West-Nederland. Dit zorgt, met de komst van nieuwe bedrijven en de omschakeling van bestaande bedrijven naar nieuwe technologieën, voor een toekomstbestendige werkgelegenheid. Het effect kan oplopen tot 15.000 en 25.000 nieuwe arbeidsplaatsen in 2020. Tegelijk leveren deze clusters een verwachte bijdrage aan het Bruto Regionaal Product van € 4 tot € 5 miljard per jaar.

Daarom wordt in het Investeringsplan "Energietransitie als kans voor innovatie en duurzaamheid" ingezet op de versterking van deze drie clusters in onderlinge samenhang. Van de bijbehorende investeringsagenda's maken diverse structuurversterkende activiteiten deel uit, zoals het ondersteunen van laboratorium faciliteiten (o.a. voor de Solar clusterorganisatie "Soliance"), campusontwikkeling (o.a. de Green Chemistry Campus in Bergen op Zoom), het acquireren van toegepaste kennisinstellingen (o.a. de Knowledge and Innovation Community InnoEnergy in Eindhoven) en valorisatie/investeringsfondsen (zie ook paragraaf 5). Binnen de verschillende business cases wordt samengewerkt met de naburige regio's. Met Gelderland wordt gewerkt aan een valorisatieprogramma Solar, met Zeeland, Zuid-Holland en Vlaanderen aan de positionering van de Zuidwestelijke Delta als Europese Biobased Economy hotspot. Waar Solliance samenwerkt in de ELA (Eindhoven, Leuven, Aken) regio – waarbij o.a. het Belgische IMEC instituut reeds is aangesloten – wordt Biobased vanuit de Vlaams-Nederlandse Delta opgepakt. In het Brabants Energie Overleg organiseert de provincie het gesprek tussen gemeenten, regio's en maatschappelijke partners zoals de BMF om een versnelling te geven aan de energietransitie.

De integratie van de drie clusters komt bovendien samen in het "Smart Energy Region Brabant" initiatief. Dit is een label - geïntroduceerd door de provincie en de TU/e - waaronder bedrijfsleven, kennisinstellingen en overheden samenwerken om duurzame energieoplossingen te implementeren in de stad en haar omgeving. O.a. Philips, NXP, Siemens en KEMA ondersteunen dit initiatief. Ook de B5-gemeenten en regionale partijen als het SRE staan positief ten opzichte van deze aanpak. Gezamenlijk wordt gebouwd aan een proeftuin/living lab met een meerledige doelstelling: ten eerste het enorme potentieel van kennis, innovatieve bedrijven en startende ondernemingen sneller de weg naar de markt te laten vinden; ten tweede het leveren van een concrete bijdrage aan de verduurzaming van Brabant.

Tot slot staat duurzame energie hoog op de prioriteitenlijst van Europa. Dit biedt kansen om projectfinanciering deels uit

²² Roland Berger Strategy Consultants, 'Stimulering van de economische potentie van duurzame energie voor Nederland', februari 2010, in opdracht van de Innovatieraad.

Europa te betrekken. Het gaat dan onder andere om onderzoeksbudgetten gekoppeld aan het 7de en 8ste Kaderprogramma voor Onderzoek & Ontwikkeling, om het nieuwe OP-Zuid (waarin conform de Europese (concept-) verordeningen minimaal 20% van het budget aan Energie dient te worden besteed) en om investeringsgeld voor de uitrol van duurzame energie bijvoorbeeld via het programma ELENA van de Europese Investerings Bank. Uitwerking hiervan volgt in de Uitvoeringsagenda “Internationalisering, Promotie en Branding”, zie hoofdstuk 4.

Gezond ouder worden (zorgeconomie)

Brabant staat voor ingrijpende demografische ontwikkelingen: het aantal ouderen neemt sterk toe en het aantal jongeren daalt. Dit zet de samenleving onder grote druk, in het bijzonder als het gaat om de zorg. Er zijn innovatieve oplossingen nodig om de zorg in de toekomst betaalbaar en van goed niveau te houden. Deze maatschappelijke opgave biedt tegelijkertijd kansen voor onze economische clusters. Zorgeconomie is een bij uitstek verbindend, multidisciplinair thema. Vanuit zorgeconomie zijn er slimme verbindingen te leggen met meerdere clusters: life sciences (farma), high tech (onder andere medische technologie en intelligente systemen) en food, maar ook met een discipline als design. Voor het verder uitwerken van het thema ligt een cross-over benadering dan ook voor de hand.

De uitgangspositie van Brabant ten aanzien van zorgeconomie is goed. Er is in de afgelopen jaren een sterk netwerk op het gebied van zorgeconomie ontwikkeld. Programma's als Slimme Zorg (sociale en maatschappelijke innovatie & ICT), Innovatieve Acties Brabant (samenwerking zorginstellingen en MKB-bedrijven uit diverse clusters op basis van nieuwe business cases) en Op de Bres voor de Zorg (arbeidsmarktbeleid) hebben hieraan bijgedragen. Daarnaast participeren de provincie en verschillende Brabantse partijen in Europese projecten en netwerken op het snijvlak van innovatie en zorg, zoals de projecten Innovation 4 Welfare en PEOPLE. Als gevolg van deze programma's en projecten en actuele ontwikkelingen in de samenleving is er sprake van een toenemende dynamiek en ambitie rondom het thema zorgeconomie. Daardoor kan Brabant zich positioneren als Europese proeftuin voor zorgeconomie.

De primaire focus van de provincie ten aanzien van zorgeconomie ligt bij leggen van nieuwe en slimme verbindingen tussen economische kansen en maatschappelijke opgaven. Bedrijven, zorginstellingen en kennisinstellingen worden met andere publieke en private stakeholders verbonden. Voorbeelden zijn het aanjagen van innovatie en het ontwikkelen van nieuwe verdienmodellen op het gebied van zorgeconomie. Maar ook een directe relatie met het Rijk (regelarme experimenteerruimte) en Europa (European Innovation

Partnerships) worden daarbij meegenomen. Op provinciaal niveau wordt hiermee actief invulling gegeven aan verbinden, versnellen en opschalen zodat de innovatiepotenties van Brabant op het gebied van zorgeconomie deze bestuursperiode (inter)nationaal zichtbaar worden. Hiermee is er zowel vanuit het economisch beleid als vanuit de sociaal-maatschappelijk betrokkenheid van de provincie een provinciale rol weggelegd. Deze rol wordt onderstreept door verschillende toonaangevende partijen in Brabant. Onder andere SER Brabant en Provinciale Raad Gezondheid (PRG) hebben gepleit voor een actief provinciaal beleid op het gebied van zorgeconomie (SER-rapport “Slim Verbinden” (maart 2011), “de Gezondheidsagenda van de Toekomst” van PRG (januari 2010) en “Naar een gezond Brabant; Strategienota Integraal Gezondheidsbeleid” (november 2010) van PRG).

Het thema Zorgeconomie wordt uitgewerkt in een uitvoeringsprogramma en investeringsplan. Dit gebeurt mede aan de hand van het advies dat SER Brabant en de PRG eind maart 2012 op verzoek van het college uitbrengen over de kansen, focus en gewenste aanpak.

4 Bedrijventerreinen en het creëren van “innovatiebevorderende werklocaties”

Implementatie van de Strategie Werklocaties (zie hoofdstuk 2, “de basis op orde”) biedt het Brabantse bedrijfsleven ruimte om te ondernemen. Dit is spoor 1 van het Provinciale werklocatie beleid. In het 2e spoor van de Strategie Werklocaties kiest de Provincie ervoor om expliciet in te zetten op de ondersteuning en ontwikkeling van werklocaties die faciliterend zijn aan clusters. Dit 2e spoor heeft betrekking op een ontwikkelingsgerichte rol en extra inzet van de provincie om vanuit een goed vestigingsklimaat te komen tot een Europese top kennis- en innovatieregio. Dit spoor is complementair aan spoor 1.

Stedelijke knooppunten

Naast de ondersteuning en ontwikkeling van clusters is er in spoor 2 van de Strategie Werklocaties voor het (her)ontwikkelen van kwalitatief hoogwaardige werklocaties in stedelijke concentratiegebieden. Hierbij wordt ook gekeken naar de ontwikkeling van landinwaarts gelegen multimodaal ontsloten goederenvervoersknooppunten, de zogenaamde inland hubs en inland terminals. De provincie wil de economische potentie die deze knooppunten hebben optimaal benutten.

Binnen de clusters zien we een ontwikkeling waarbij sommige fysieke terreinen een bredere functie bieden dan alleen kwantiteit en kwaliteit van ruimte. In de Strategie Werklocaties wordt gesproken over “innovatie bevorderende werklocaties”. Het meest sprekende en al enige tijd uitgekristalliseerde voorbeeld is de High Tech Campus in Eindhoven. Werklocaties in ontwikkeling zijn de Automotive Campus in Helmond, de Dinalog Campus in Breda, Willemspoort in 's-Hertogenbosch, de Brainport Industries Campus in Eindhoven, Aviolanda in Woensdrecht, Gate2 in Gilze-Rijen, Metal Valley in Drunen, de Green Chemistry Campus in Bergen op Zoom en het Life Science Park Oss.

Binnen de clusters zien we een ontwikkeling waarbij sommige fysieke terreinen een bredere functie bieden dan alleen kwantiteit en kwaliteit van ruimte. In de Strategie Werklocaties wordt gesproken over “innovatie bevorderende werklocaties”. Het gaat om ruimtelijke kwaliteit, maar ook om het gezamenlijk benutten van faciliteiten (facility sharing), het aantrekken van kennisintensieve nieuwe vestigers, het ondersteunen van startende en groeiende bedrijven en om het verbinden van partijen, waaronder onderwijs en researchinstellingen, op en buiten het terrein. Het gaat kortom om het creëren van innovatie bevorderende werklocaties waarbij open innovatie een belangrijk element vormt.

De ontwikkeling van dergelijke specifieke werklocaties vraagt om ontwikkelingsgerichte samenwerking van meerdere publieke en private partners, rondom een sluitende business case.

De provincie is partner in een aantal samenwerkingsverbanden en wil dat in de komende jaren bij nieuwe initiatieven ook zijn. De Provincie zal hier echter zeer selectief mee omspringen. De focus ligt hierbij op ondersteuning en ontwikkeling van werklocaties die faciliterend zijn aan clusters die groei- en innovatiepotentie hebben of bijdragen aan maatschappelijke opgaven. Ook kiest de provincie er voor om vooral bij te dragen aan de ontwikkeling van werklocaties die zijn gelegen in en nabij de stedelijke concentratiegebieden en knooppunten. Voor betrokkenheid bij Campussen heeft de provincie als afwegingskader de “Notitie Brabantse Campussen” opgesteld. Voor andere terreinen wordt een soortgelijke afweging gemaakt. De betrokkenheid en ontwikkelrol van de provincie gaat immers verder dan alleen de Brabantse Campussen.

Bij de uitwerking en uitvoering van de Strategie Werklocaties zal nader worden onderzocht op welke manier de provincie de prioritaire clusters het beste ruimtelijk kan ondersteunen. Hierbij wordt ook de inzet van middelen en instrumenten bekeken en mogelijk herijkt. De Provincie zal daarbij telkens bezien of er een rol voor het Provinciale Ontwikkelbedrijf is weggelegd en welke rol de BOM/BHB daarbij kan spelen. De provincie zal telkens aansturen op een bredere positionering en rol van de fysieke brandpunten: het gaat niet enkel om het ontwikkelen van de terreinen an sich, maar ook om de benutting van deze locaties in het gehele cluster en in de bredere regio. De vraag is telkens: hoe verhouden deze “innovatiebevorderende werklocaties” zich tot andere bedrijventerreinen/werklocaties en tot andere bedrijven en instellingen in het cluster. Dit om te voorkomen dat het “eilandjes” worden. Een belangrijk aandachtspunt is ook het aanhaken van MKB-bedrijven bij de open innovatie processen op en rondom de fysieke brandpunten.

Metal Valley

Een voorbeeld van de benutting van een fysieke plek voor een breder cluster is Metal Valley in Drunen. Doel is om dit terrein te laten functioneren als brandpunt van een open innovatie ecosysteem dat samenwerking stimuleert tussen bedrijven, onderwijs- en onderzoeksinstellingen en overheden op het gebied van de metallurgie en engineering, onderdeel van het cluster High Tech Systems en Materialen. Zo wordt de binding van innovatieve bedrijven in de metaal- en machine industrie (een belangrijke bron van werkgelegenheid) met de Brabantse regio versterkt.

Campussen als fysieke brandpunten in de Brabantse topclusters: een afwegingskader

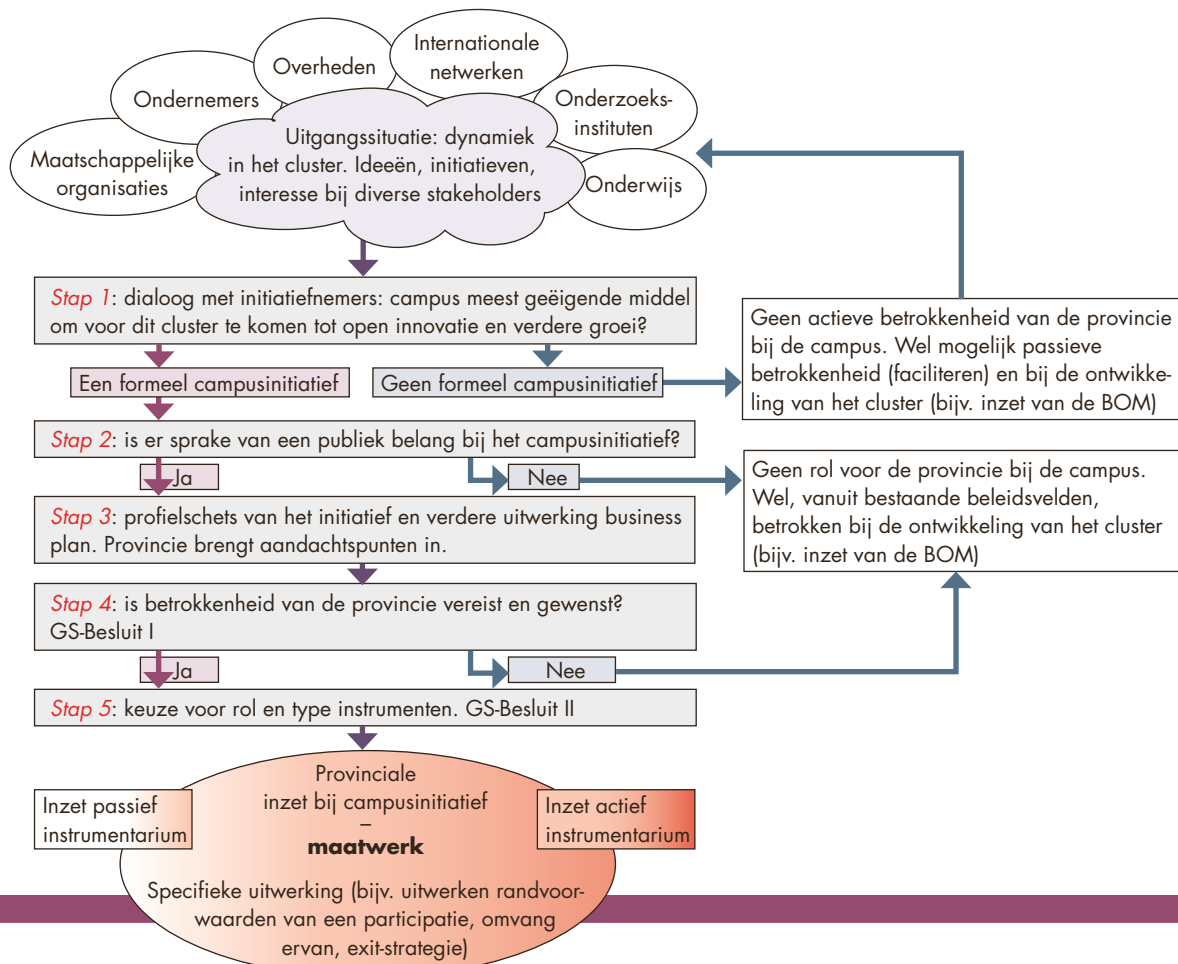
Campussen zijn in opkomst. De afgelopen jaren heeft de provincie vanuit haar bovenregionale rol op verschillende manieren bijgedragen aan de ontwikkeling en verdere benutting van campusterreinen.

Voorbeelden zijn de High Tech Automotive Campus, de oprichting van de Green Chemistry Campus en recent ook het Oss Life Science Park. Om helder te kunnen maken in welke situaties een provinciale betrokkenheid gerechtvaardigd is en welke instrumenten ingezet kunnen worden, is de Notitie Brabantse Campussen opgesteld. De notitie bevat een afwegingsmodel om het besluitvormingsproces te faciliteren.

In de campusnotitie worden 22 criteria/aandachtspunten benoemd die per initiatief worden bekeken. Drie criteria zijn zogenaamde 'showstoppers', daar moet sowieso aan voldaan worden wil de provincie een rol spelen bij de verdere ontwikkeling (en/of benutting) van het terrein: (i) een totaalvisie op het stimuleren van innovatie, (ii) verbondenheid met een topcluster en (iii) maatschappelijke relevantie. Andere

criteria houden bijvoorbeeld verband met de aanvangsmassa en het ontwikkelpotentieel van de campus, de aanwezigheid van faciliteiten, borging van het eigendom van de campus, een visie op de samenstelling van het vastgoed, duurzaamheid en een sluitende business case. De beoordeling op deze criteria bepaalt in welke mate er sprake is van een 'topcampus' of niet. De rol van de provincie – en de inzet van beleidsinstrumenten – is daar weer afhankelijk van: bij een topcampus kiest de provincie eerder voor een actieve betrokkenheid en kan besluiten (mede) te participeren in het eigendom van de campus. De provincie is dan daadwerkelijk een strategische partner. In andere gevallen heeft de provincie een meer faciliterende rol, bijvoorbeeld door het initiatief te agenderen in Regionale Ruimtelijke overleggen, het vastleggen van het initiatief in een structuurvisie, het bij elkaar brengen van de juiste partners, aanspreken van bestuurlijke netwerken, enzovoort.

De volgende figuur vat het provinciale besluitvormingsproces per campusinitiatief samen, zoals opgenomen in de notitie.

Prioriteiten in de komende jaren:

Een structurele proactieve aanpak met bijbehorende inzet van provinciale instrumenten (zoals gerichte inzet van het Ontwikkelbedrijf en BOM/BHB) moet in deze bestuursperiode nader vorm krijgen:

- Leveren van maatwerk aan de hand van de opgaven per cluster, in dialoog met de partners in de triple helix. Zie hiervoor ook pagina 33. Hierbij zal de Provincie selectief, maar ook proactief op de belangrijkste ruimtelijk-economische vraagstukken inspelen. Binnen het provincieapparaat is daarvoor het borgen van structurele samenwerking tussen relevante disciplines nodig, waaronder innovatie, bedrijfsomgeving, arbeidsmarkt, ruimtelijke ordening en internationale zaken. Gedacht wordt aan het werken in projectteams. Vandaaruit kan ook accountmanagement worden opgezet voor de beeldbepalende bedrijven en instituten in de clusters.
- Het Provinciale Ontwikkelbedrijf en de BOM/BHB zullen (waar mogelijk in samenwerking) een rol spelen bij de ontwikkeling van nieuwe “innovatiebevorderende werklocaties” en bij de herprofilering van bestaande²³. Het Ontwikkelbedrijf wordt nu ingezet om grondreserveringen te doen en kan vastgoedposities innemen daar waar het om de positie van strategische plekken gaat. Het (financieel) kader waarbinnen het Ontwikkelbedrijf opereert kan in de komende jaren sterker worden verbonden met de bredere economische uitdagingen die in de clusters bestaan. Bij de BOM/BHB zullen we sturen op een bredere ontwikkelrol van de afdeling bedrijventerreinen en het in synergie inzetten van de vier kerntaken van de BOM (ontwikkeling & innovatie, participatie, acquisitie en terrein(her)ontwikkeling) rondom de prioritaire “innovatiebevorderende werklocaties”. Er wordt tevens onderzocht of de participatiecriteria van de BHB aanpassing behoeven om effectiever op de innovatieve clusters te kunnen worden ingezet.

5 Verbinding met arbeidsmarktbeleid en onderwijs/kennis

Arbeidsmarktbeleid

Een in alle clusters gevoeld knelpunt is het groeiende tekort aan (technische) vakmensen, op alle niveaus. In het arbeidsmarktbeleid (zie hoofdstuk 2, “de basis op orde”) is hiervoor aandacht: “focus wordt gelegd op het toeleiden van werknemers naar kansrijke sectoren (voldoende instroom voor de

sterke Brabantse clusters). Dat geldt ook voor het bevorderen van de instroom van leerlingen: de focus ligt op opleidingen voor kansrijke (regionale) en excellente (top)sectoren.”

Dit is een actielijn in het Brabantse Arbeidsmarktakkoord die alle aandacht verdient. De Provincie zal bevorderen dat in het aanjaag- en ontwikkelwerk voor de clusters optimale verbindingen worden gelegd tussen generieke arbeidsmarktorganisaties en –netwerken en de specifieke clusterorganisaties en –netwerken. Ook het aantrekken van buitenlandse kenniswerkers is een aandachtspunt.

Onderwijs- en kennisinstellingen

De afgelopen jaren heeft de provincie een actieve rol gespeeld in het aantrekken van hoogwaardige kennisinstellingen naar Brabant, zoals TNO Industrie, TNO Automotive en ECN. Zij zijn cruciaal voor de economische clusters. Nu is het zaak om maximaal innovatie- en valorisatiedynamiek rondom deze hoogwaardige kennisinstellingen te creëren.

Inmiddels zijn binnen het Maintenance cluster goede ervaringen opgedaan met doorlopende leerlijnen tussen de diverse onderwijskolommen. Daarnaast spelen kennisinstellingen een belangrijke rol bij campusontwikkelingen als de Green Chemistry Campus en de High Tech Automotive campus. De provincie zal bevorderen dat het onderwijs optimaal bij de gezamenlijke aanpak van clusteropgaven betrokken wordt. Belangrijke thema’s daarbij zijn:

- Een goede aansluiting met het landelijk topsectorenbeleid. Vooral de aansluiting tussen het regionale beleid en de landelijke Human Capital Agenda’s (in het Topsectoren beleid) is daarbij van belang. Daarbij wordt de problematiek van het tekort aan kenniswerkers betrokken.
- De totstandkoming van centra voor vakmanschap en centra voor expertise. Op clusterniveau gaat het vooral om de doorlopende leerlijnen die nodig zijn en de samenwerking met het bedrijfsleven daarin.
- Het behouden en aantrekken van (internationale) studenten en talenten.
- Betrekken van de kennis en competenties van Business Schools bij het ontwikkelwerk in en tussen de clusters. Hierbij wordt gekeken naar nationale en internationale samenwerking.

²³ Herprofileringen vinden plaats op Aviolanda (Woensdrecht) en het Life Sciences Park Oss.

Holst Centre, open innovatie in de High Tech industrie

Het Holst Centre is een voorbeeld van een publiek-privaat samenwerkingsverband rond gedeelde technology-roadmaps en onderzoeksprogramma's op het gebied van draadloze sensortechnologie en flexibele elektronica. Het is opgericht als joint venture van TNO en het Vlaamse IMEC, met ondersteunende financiering van het Rijk (FES-geld). Het is een toonaangevend voorbeeld van open innovatie waarbij de focus ligt op het concreet toepassen en vermarkten van 'state of the art' technologie. Het Holst Centre slaagt erin steeds meer bedrijven aan zich te binden, zowel grootbedrijf als MKB, zowel nationaal als internationaal. Daarbij nemen de private partijen een steeds hoger aandeel in de financiering voor hun rekening. Het Holst Centre is daarmee een voorbeeld voor andere publiek-private samenwerking verbanden.

6 Verbinden van clusters met het bredere ecosysteem (sport, cultuur, vitaal platteland, vrije tijdseconomie en natuur, water en landschap)

Er zijn, naast de vier onder punt 3 genoemde opgaven, ook nieuwe economische en maatschappelijke ontwikkelingskansen te verzilveren als de innovatiekracht van onze sterke economische clusters verbinden met de thema's bereikbaarheid en mobiliteit en met het bredere ecosysteem. Dit is een langere termijn ontwikkelpoor. In paragraaf 2.6 zijn al enkele aanzetten en kansen beschreven. We zullen deze aanzetten en kansen betrekken bij het aanjaag- en ontwikkelwerk in en tussen de clusters.

7 Een krachtige internationaliseringsagenda (internationalisering, public affairs en branding)

Aan Internationalisering is een separaat hoofdstuk gewijd: hoofdstuk 4.

8 (Groei)kapitaal voor de topclusters: bedrijfsfinanciering

De bedrijven in de clusters kunnen alleen groeien en innoveren als ze kunnen beschikken over voldoende financieringsbronnen. Op dit moment wordt door de Provincie uitgezocht hoe groot de financieringsbehoefte in Brabant precies is (onderzoek naar het Brabantse "Equity Gap"). Dit onderzoek is in het najaar van 2012 afgerond. Parallel wordt nu al gewerkt aan het voorbereiden van een aantal concrete financieringsinstrumenten.

Om groeikapitaal beter beschikbaar te maken voor het MKB in de Brabantse clusters zal in de komende jaren wordt gewerkt langs vier actielijnen:

- Optimaal benutten van reeds beschikbare financieringsinstrumenten (van het Rijk en Europa)
- Mobiliseren, organiseren en toegankelijk maken van privaat kapitaal
- Afdichten van de Brabantse "Equity Gap" en het organiseren van een sluitende financieringsketen
- Verbinden van innovatieondersteuning en bedrijfsfinanciering

Optimaal benutten van reeds beschikbare financieringsinstrumenten (van het Rijk en Europa)

Nationaal: inspelen op de financieringsmogelijkheden uit het Topsectorenbeleid en de generieke landelijke financieringsinstrumenten zoals de Innovatiekredietregeling.

Internationaal: inspelen op het nieuwe Europese Commissie plan voor de stimulering van ondernemerschap ("Programme for the Competitiveness of Enterprises and SMEs"). Voor de periode 2014-2020 is € 2,5 miljard beschikbaar om de toegang van MKB-bedrijven tot financiering te verbeteren, ondernemerschap te bevorderen en starters te ondersteunen.

Mobiliseren, organiseren en toegankelijk maken van privaat kapitaal

Voor het betrekken van netwerken van private investeerders worden op dit moment twee acties voorbereid: het oprichten van een Business Angel²⁴ Netwerk Brabant. Er ligt een concept Plan van Aanpak dat wordt besproken met de deelnemers van Actieplan Groei (zie hieronder) en met particuliere partijen, waaronder banken. In het voorjaar van 2012 moet dit plan uitvoeringsklaar zijn. Daarnaast wordt vanuit Brainport het "Brainport Networking Financials" opgezet. Hierin zitten vertegenwoordigers van bedrijven, kennisinstellingen en overheid. Het doel is om de discussie over financie-

²⁴ Een Business Angel is een particuliere investeerder die zich richt op bedrijven die zich in een startfase bevinden. Naast geld wordt vaak ook kennis, netwerk en ervaring ingebracht. Het gaat meestal om relatief kleine participaties.

ring te bundelen en te stroomlijnen en nieuwe initiatieven voor financieringsinstrumenten te helpen ontwikkelen. Provincie en BOM maken deel uit van dit netwerk.

Afdichten van de Brabantse “Equity Gap” en het organiseren van een sluitende financieringsketen

Met het organiseren van een sluitende financieringsketen wordt bedoeld dat voldoende financiering beschikbaar is voor alle stadia van bedrijvigheid, van het financieren van startende bedrijven (pre-seed en seed kapitaal) tot en met de (door)groei van bedrijven (later-stage kapitaal).

Uiteindelijk moeten al deze instrumenten als schakels in een keten goed op elkaar aansluiten en moet er ook goede “loket” functies voor MKB-ondernemers worden georganiseerd. Een voorbeeld van zo’n loketfunctie is Actieplan Groei!.

Actieplan Groei!

In Actieplan Groei! werken overheden, belangenhartigers en intermediaire organisaties samen die startende en groeiende ondernemers adviseren en begeleiden in Brabant en Zeeland. Eén van de doelen van Actieplan Groei! is om voor MKB-bedrijven een laagdrempelig loket te bieden naar de verschillende financieringsmogelijkheden die er voor bedrijven in de regio zijn. Er wordt gewerkt aan een doorstart van het Actieplan.

In Brabant wordt de financiering van startende bedrijven in eerste instantie afgedekt via het regiodekkende netwerk van valorisatieprogramma’s (zie hoofdstuk 2). Aanvullend hierop zijn worden vanuit de BOM de mogelijkheden verkend om met twee fondsen voor het Seed Capital Programma van het landelijke MKB+ fonds in aanmerking te komen: een Biobased Fonds en een Life Science en Health Fonds. De volgende tranche van het Seed Capital programma sluit eind maart 2012. Hiervóór moet er duidelijkheid zijn of er vanuit Brabant aanvragen kunnen worden gedaan.

De ontwikkeling van een Solar fonds is in de wacht gezet in afwachting van voorstellen vanuit de landelijke Topsectoren. Voor dit fonds is wel een bedrag van € 10 miljoen gereserveerd (Zie paragraaf 3, Duurzame Energie). Met Gelderland worden gesprekken gevoerd om te bezien hoe met het Solar fonds aangehaakt kan worden bij de nieuwe innovatiecontracten voor de Topsector Energie.

Wat later-stage fondsvorming betreft: via Gelderland is de provincie Noord-Brabant betrokken bij het opzetten van een Agro-food fonds. Naast Gelderland en Brabant hebben Limburg, Overijssel en mogelijk ook Noord-Holland belangstelling voor dit fonds. Een plan van aanpak is in uitwerking. In de regio Eindhoven is voorts een particulier initiatief gestart voor een later-stage fund: het Brainport Expansion Fund. Initiatiefnemers zijn personen afkomstig uit de venture capital wereld. Er wordt nu gewerkt aan de uitwerking van een business plan. Het fonds mikt op een bredere range van clusters. De BOM ziet goede mogelijkheden voor inhoudelijke afstemming met dit fonds.

Het Rijk kan initiatieven op het gebied van later-stage financiering ondersteunen vanuit het “Fund-to-Fund” onderdeel van het landelijke MKB+ fonds. Door de provincie wordt overleg gevoerd met het Rijk om de mogelijkheden van cofinanciering vanuit het “Fund-to-Fund” te verkennen.

Verbinden van innovatieprocessen en financiering

De BOM pakt dit onderwerp op via onder meer intensivering van de samenwerking binnen Actieplan Groei!; door intensievere interne samenwerking tussen de BOM kerntaken Ontwikkeling & Innovatie en Participatie en door bij clusterontwikkeling standaard ook partijen uit de financiële wereld te betrekken.

Meer in het algemeen geldt dat naast het financieren van bedrijven ook het financieren van innovatieprojecten nodig is (met sterke onderlinge verbindingen). Hier wordt in de volgende paragraaf op ingegaan.

9 Innovatiefonds voor de financiering van gezamenlijke innovatieprojecten

Het uiteindelijke doel van het aanjaag- en ontwikkelwerk in en tussen de clusters is dat kennis via de drieslag “kennis, kunde, kassa” wordt omgezet in concrete nieuwe producten en diensten. Daarom is het nodig om na initieel aanjaag- en ontwikkelwerk ook financieel in concrete innovatietrajecten van MKB-bedrijven te kunnen participeren. Daarmee wordt immers de drieslag “aanjagen, ontwikkelen en realiseren” compleet gemaakt.

Het is de verwachting dat het nieuwe (inter)nationale instrumentarium voldoende ruimte biedt om de innovatieplannen van individuele MKB-bedrijven te ondersteunen (zie ook paragraaf 1). De uitdaging is om het Brabantse MKB in groten getale gebruik te laten maken van dit instrumentarium. Het onder de aandacht van ondernemers brengen van deze gene-

rieke, nationale instrumenten is geen primaire taak voor de provincie. Die taak ligt eerder bij de Ondernemingspleinen.

Vernieuwing komt echter steeds vaker voort uit samenwerking van bedrijven en juist op dat vlak vallen er, met het wegvallen van het landelijke Pieken in de Delta programma, gaten in het innovatie instrumentarium. Bovendien staan financiers momenteel niet in de rij voor de financiering van gezamenlijke productontwikkeling, gezien de complexiteit van gezamenlijke ontwikkeling en onzekerheid over het succes van innovaties. Er is daarom behoefte aan een innovatiefonds dat het investeren in kleine collectieve innovatieprojecten (met 3-5 partijen, waaronder altijd enkele MKB-bedrijven), gericht op het ontwikkelen van nieuwe producten en diensten, mogelijk maakt.

Door het opzetten van een Innovatiefonds draagt de provincie op een risicodragende manier bij aan concrete productontwikkeling binnen en tussen de clusters. Het biedt tevens een kans om publieke middelen op een revolverende manier in te zetten. Dat past bij de nieuwe, meer ondernemende rol van de provincie. Voor de uitvoering van de fondsactiviteiten is de combinatie van investeringskennis en innovatiekennis essentieel.

Een wezenlijk vertrekpunt is dat aan de Innovatieprojecten die vanuit het fonds gesteund worden ook partners van buiten de regio kunnen deelnemen. Niet alle relevante kennis en competenties zijn immers in de eigen regio voorhanden. Vergelijkende studies wijzen uit dat de kans op succes groter wordt als internationale samenwerking in regionale fondsen wordt aangemoedigd. Dit betekent ook meteen een concrete verbinding met de Internationaliseringstrategie (zie het volgende hoofdstuk).

10 Proeftuinen en innovatief inkopen

Door het inrichten van proeftuinen kunnen innovatieve oplossingen sneller en krachtiger naar de markt worden gebracht. Kern van een proeftuin is dat alle stakeholders (van ontwikkelaars en kennisleveranciers tot en met regelgevers, financiers en eindgebruikers) intensief met elkaar samenwerken in een omgeving waarin een marktsituatie voor een innovatieve oplossing wordt nagebootst, maar met bewuste weglating van een aantal regels en andere belemmeringen die het experimenteren met nieuwe oplossingen soms tegenhouden. De provincie kan hierbij een rol spelen door het helpen creëren

(in samenspraak met het Rijk) van “regelarme” ruimten²⁵. En daarnaast door het inbrengen van concrete assets (bijvoorbeeld provinciale wegen en data waar het gaat om proeftuinen op het gebied van Slimme Mobiliteit, zie ook paragraaf 3) en door het inzetten van haar eigen inkoop beleid (denk aan bussen voor het Openbaar Vervoer in relatie met Elektrisch Rijden).

In indirecte zin kan de Provincie helpen bij het mobiliseren en bundelen van de marktvraag van anderen: van steden, van waterschappen, van woningbouw corporaties, van ziekenhuizen en scholen, etc. Brabant wil tevens een (Europese) proeftuin worden voor zorgeconomie en voor vernieuwend arbeidsmarktbeleid. Rond het thema economie/innovatie en natuur wordt gekeken naar experimenteerruimte in bijvoorbeeld het Groene Woud.

3.4. Uitgangspunten voor de rol van de provincie bij de implementatie van dit 10-punten plan

In de beschrijving van de 10 punten zijn verschillende rollen van de provincie aan bod gekomen. We vatten in deze paragraaf de belangrijkste uitgangspunten voor de provinciale rol samen.

Uiteindelijk moet het bedrijfsleven de kar (willen) trekken. Dat is telkens de lakmoesproef. De overheid kan en mag immers niet op de stoel van de ondernemer gaan zitten.

Verbinder en makelaar

De provincie wil aan de realisering van de Brabantse topambities een bijdrage aan leveren en een partner in ontwikkeling zijn. Het uitgangspunt is dat cluster- en netwerkorganisaties en lokale/regionale ontwikkelingspartijen primair aan zet zijn bij het vorm geven van de clusters op zich. Zij doen dat op basis van duidelijke toekomstvisies (o.a. de strategische regio-agenda's) en investeringsplannen. Mochten die plannen niet van de grond komen, dan kan de provincie mee helpen initiëren/coördineren. Waar die plannen er zijn legt de provincie eigen accenten vanuit haar rol als middenbestuur: stimuleren van slimme verbindingen tussen clusters en met maatschappelijke opgaven.

Complementaire en actieve rol

De provincie wil complementair werken aan de andere overheden: lokale en regionale ontwikkelingen met elkaar verbinden, bovenregionale opgaven zelf oppakken en waar

²⁵ Een meer algemeen voorbeeld van regelarme ruimte: ondernemers zijn van belang voor een vitaal platteland. Daarom houdt de provincie haar milieu en ruimtelijke regelgeving kritisch tegen het licht. Welke 'ruimte' de provincie wil bieden aan deze ondernemers op het platteland wordt geschetst in het koersdocument Stad en Platteland.

4

Internationalisering

Brabant als actieve regio in Europa

Grensoverschrijdende verbindingen zijn voor Brabantse bedrijven nu al erg belangrijk. Bedrijven zetten flink af op buitenlandse markten, de interactie met andere Europese regio's wordt steeds frequenter (denk aan de Brabantse deelname aan diverse Europese programma's), bedrijven uit de hele wereld vestigen zich in Brabant, internationale kenniswerkers houden onze clusters mede draaiend, etc. Dankzij haar geografische ligging en de aanwezigheid van mondiale spelers (o.a. ASML, Philips, FEI, Philip Morris, VDL en Stork / Fokker) vormt de regio bovendien een belangrijk internationaal knooppunt. Een goed internationaal netwerk – en een beleid dat internationale samenwerking stimuleert – is daarom onontbeerlijk. Zoals in hoofdstuk 1 al is aangegeven: Brabant heeft Europa kansrijke “smart specializations” te bieden en ziet zichzelf nadrukkelijk als samenwerkingspartner in het Europa van de regio's.

Naar een Uitvoeringsagenda voor Internationalisering, Public Affairs en Branding

De provincie werkt samen met partners aan een Uitvoeringsagenda voor Internationalisering, Public Affairs en Branding (IPB), die medio 2012 gereed zal zijn. Voorheen waren deze activiteiten op verschillende plekken binnen de provincie belegd; nu wordt een meer integrale benadering nagestreefd. Leidraad vormen de vier maatschappelijke opgaven die in het

Economisch Programma centraal staan: slimme mobiliteit, duurzame energie, duurzame agro-food keten en gezond ouder worden. In het kader van het opstellen van het IPB plan worden voor deze maatschappelijke opgaven internationale kansen geïdentificeerd, samen met de partners uit de regio. De provincie wil bij het benutten van deze kansen een actieve partner zijn en samenwerking aangaan met andere regio's in Europa en de wereld om meer gezamenlijke slagkracht te bereiken. Het mag daarbij niet bij mooie intenties blijven: de provincie wil participeren in gezamenlijke ontwikkelingen.

Hoewel de IPB Uitvoeringsagenda 2012-2015 breder is dan economische ontwikkeling, zijn de IPB-doelen in lijn met het Economisch Programma: verbeteren van het concurrerend vermogen van Brabant, stimuleren van een internationale netwerkeconomie, aantrekken en behouden van internationale bedrijven en kenniswerkers en het bevorderen van een internationaal concurrerende werk- en leefomgeving.

Internationale branding: high tech and high touch

Een stevige internationale profilering ondersteunt de inhoudelijke activiteiten op het gebied van internationalisering. Brabant, “Europe's Heart of Smart Solutions”, heeft als regio een onderscheidende propositie door de combinatie van

“high tech en high touch”. Met deze propositie als vertrekpunt zijn met partners scenario’s voor internationale branding uitgewerkt. Gekozen is voor “parallel merkbeleid”: de provincie ontwikkelt samen met partners een ondersteunend kwaliteits-stempel, dat toegevoegde waarde biedt aan bestaande merken (van internationale bedrijven, grote steden en regio’s, zoals Brainport). Inmiddels is gestart met het opbouwen van een netwerk van ‘sterke merken’ in Brabant.

Public Affairs

Ook een actief Public Affairs beleid is nodig om inhoudelijke activiteiten op het gebied van internationalisering te ondersteunen. Door middel van lobby en netwerkcontacten zal de Brabantse Internationaliseringsagenda intensief onder de aandacht worden gebracht in Den Haag en Brussel. De Haagse en Brusselse agenda’s zijn, zoals in hoofdstuk 1 is geschetst, aan vernieuwing onderhevig en er liggen daarom nieuwe kansen voor Brabant. Speciale aandacht gaat daarbij in de komende jaren uit naar de vier centrale maatschappelijke opgaven. Wat concrete acties betreft wordt gedacht aan het organiseren van “ateliers”, expertmeetings en politieke conferenties in Den Haag en Brussel; het binnenhalen van beeldbepalende evenementen en de opbouw van allianties met externe partners in lobbydossiers per onderwerp. Ook zullen de contacten in Brussel worden benut om tijdig kansen voor deelname van Brabant aan Europese programma’s en netwerken te signaleren en om de benutting van Europese middelen door Brabantse partners te bevorderen.

Internationalisering en de Brabantse clusters

Bij het inspelen op internationale kansen zal in het bijzonder worden gewerkt vanuit de Brabantse “smart specialization strategy”, die op pagina’s 6 en 34 is toegelicht en waarin cross-overs tussen clusters en verbindingen met de maatschappelijke opgaven slimme mobiliteit, duurzame agro-food keten, duurzame energie en gezond ouder worden voorop staan. In de clusterbeschrijvingen in bijlage 2 is per cluster aangegeven wat de huidige positie is met betrekking tot internationalisering en waar mogelijkheden liggen voor sterkere internationale verbindingen. De stakeholders en experts hebben in de clusteranalyse bovendien mogelijke rollen voor de provincie genoemd.

Om de clusters optimaal internationaal te verbinden moet worden gewerkt op drie niveaus:

- *Grensoverschrijdend*: het gaat hierbij om het scheppen van goede bestuurlijke en operationele kaders voor grensoverschrijdende samenwerking tussen bedrijven en tussen bedrijven en kennisinstellingen. Denk daarbij aan het verdiepen van grensoverschrijdende bestuurlijke samenwerkingsverbanden zoals de Vlaams-Nederlandse Delta en

de driehoek Eindhoven – Leuven – Aken en aan een stimulerend programmakader voor economische samenwerking met Vlaanderen, Noordrijn-Westfalen en Baden Württemberg.

- *Europees*: er zijn veel sterke innovatieregio’s in Europa die voor de Brabantse clusters interessant zijn vanwege complementaire kennis en competenties. Het is zaak met deze regio’s selectief bestuurlijke en operationele relaties aan te gaan die Brabantse bedrijven en instellingen faciliteren bij het aangaan van relaties. Daarbij kunnen Europese programma’s als Horizon 2020, de nieuwe Interreg programma’s maar ook bredere programma’s gericht op maatschappelijke thema’s (duurzaamheid, ontwikkelingssamenwerking, zorg) worden benut, alsmede de relaties die voortkomen uit Brabant Culturele Hoofdstad 2018. Ook een adequate lobby in Brussel is van belang, ook om opkomende clusters op de Europese agenda te zetten.
- *Mondiaal*: het gaat op dit schaalniveau om het identificeren van relevante landen en mondiale topregio’s waar – naast handelsbevordering – winst te halen is door kennisrelaties tussen bedrijven (onderling en met universiteiten) te laten ontstaan, het verder profileren van Noord-Brabant als internationale topregio, en het identificeren van relevante regio’s voor het aantrekken van kenniswerkers.

Naast specifieke uitdagingen per cluster zijn er enkele clusteroverstijgende aandachtspunten:

- Bij internationalisering wordt al snel gedacht aan exportbevordering en handelsmissies. Er is behoefte aan een sterkere verbinding van deze activiteiten met innovatiestimulering en het leggen van “business development” contacten met buitenlandse partners. Dit heeft ook consequenties voor de keuze van landen en regio’s om mee samen te werken.
- Zeker wanneer de koppeling wordt gemaakt met maatschappelijke opgaven, kunnen Europese/internationale financieringsbronnen (o.a. subsidies) buiten het innovatiebeleid gezocht worden. Zo zijn er middelen voor duurzame ontwikkeling en ontwikkelingssamenwerking die benut kunnen worden voor de uitvoering van innovatieve projecten (technologieontwikkeling en/of –toepassing).
- Ten slotte: om de clusters verder te ontwikkelen moeten de bestuurlijke contacten en netwerken die bij het onderwerp Public Affairs zijn beschreven optimaal benut worden. Een voorbeeld is het, samen met Vlaamse regio’s, op de Europese agenda zetten van Brabant en Vlaanderen als top-3 Biobased Economy regio in Europa. Met name voor de nieuwere clusters en toepassingen – denk aan Solar en Maintenance – zou het bestendigen en benutten van bestuurlijke contacten en netwerken onderdeel moeten uitmaken van het clusterbeleid.

5

Naar uitvoering: middelen, instrumenten en monitoring

Doen, beslissen, denken

Zoals in hoofdstuk 1 is aangegeven is het Economisch Programma geen blauwdruk voor een uitgewerkte projectportfolio. Het is een koersdocument waarin op basis van de visie op de economische toekomst van Brabant keuzes worden gemaakt en waarin op hoofdlijnen een (tactisch) kader voor operationele deelprogramma's wordt geschetst. We gaan werken volgens de drieslag "doen, beslissen, denken": doen wat we meteen na het vaststellen van het Economisch Programma kunnen gaan uitvoeren, beslissen over onderwerpen die in de loop van 2012 om nadere uitwerking en besluitvorming vragen en denken over een aantal langere termijn ontwikkellijnen, onder andere in de aanloop naar de nieuwe Europese fondsen die in 2014 beschikbaar komen.

Wat kunnen we op korte termijn doen: verdeling van middelen

De afgelopen jaren heeft de Provincie onder andere via het economisch programma 'Dynamisch Brabant' fors geïnvesteerd in de Brabantse economie. In 2010 is vanuit de Provincie € 75 miljoen geïnvesteerd op economisch terrein. Vanaf 2012 lopen de begrote middelen echter fors terug tot € 25 miljoen in 2015. Deze middelen zijn inclusief de

incidentele impuls van € 40 miljoen voor de huidige bestuursperiode (regionaal economisch beleid als onderdeel van 52,6 miljoen Bestuursakkoordmiddelen).

Beschikbaar is € 52,6 miljoen, deze bestaat uit:

- € 2,6 miljoen - Cofinanciering Starterslift (Valorisatieprogramma West-Brabant), zie pagina 11
- € 10 miljoen - Herstructurering bedrijventerreinen (BHB), zie pagina 17
- € 40 miljoen - Te ontwikkelen Regionaal economisch beleid

De slagkracht wordt verder beperkt doordat ook de Brabantse Ontwikkelings Maatschappij (BOM) wordt geconfronteerd met budgetkortingen. Hoewel het Rijk aandeelhouder blijft, wordt de subsidiebijdrage van € 1,5 miljoen per jaar de komende jaren volledig afgebouwd. Dat treft de BOM relatief hard. Immers de verschillende andere provincies beschikken over aanzienlijk grotere ontwikkelingsmaatschappijen. De Brabantse Ontwikkelingsmaatschappij (BOM) is veruit de kleinste.

Focus op continuïteit en bezuinigingen

Met de beschikbare middelen kunnen we in de praktijk vooral continuïteit geven aan de ontwikkelingen die in de vorige bestuursperiode via het economisch programma Dynamisch Brabant in gang zijn gezet. Dat betekent dat we de komende tijd vooral investeren in "de basis op orde". Vanuit onze

ambitie om tot de Europese top te horen willen wij echter vooral een goede verbinding maken met Europa 2020, het Topsectorenbeleid en met belangrijke maatschappelijke opgaven. Van de vier maatschappelijke opgaven is op dit moment alleen Duurzame Energie als economische kans uitgewerkt²⁶. Om ondanks de beperkte financiële kaders een begin te kunnen maken met het realiseren van onze ambitie wordt een deel van het beschikbare budget ingezet als revolverende investeringen.

Allocatie Bestuursakkoordmiddelen: integrale afweging

Door deze revolverende investeringen kan een begin worden gemaakt met het opstarten van trajecten rond topsectoren/ clusters, onder andere in relatie met maatschappelijke opgaven. Voorbeelden van deze trajecten zijn: procesgeld voor het uitwerken van transitie agrofood, vrijetijdseconomie, zorgeconomie, een revolverend (innovatie)fonds voor de clusters, de digitale agenda, etc.

In mei 2012 maken Provinciale Staten op basis van een integrale afweging een keuze over de toedeling van de beschikbare financiële middelen voor de huidige bestuursperiode.

De (middel)lange termijn: vernieuwend instrumentarium en nieuwe partnerships

Indien we onze ambities in het kader van “de basis op orde en op weg naar de top” waar willen maken dan moeten er niet alleen middelen worden vrijgemaakt. Deze middelen moeten ook op een slimme manier, in een samenhangende instrumentenmix, worden ingezet. Daarbij willen we complementair zijn aan de inzet van andere overheden, maar waar het kan ook krachten bundelen om tot hefboomen/multipliers te komen. Het Topsectorenbeleid en de nieuwe Europese fondsen per 2014 (onder andere het nieuwe OP-Zuid) zijn daarvoor duidelijke aanknopingspunten.

Zoals de matrix in bijlage 3 laat zien verandert de Europese, landelijke en regionale mix van instrumenten aanzienlijk en het is een uitdaging om er in de komende tijd een nieuwe, effectieve mix voor in de plaats te zetten, waarmee we onze ambities kunnen waarmaken.

In dit Economisch Programma is een aantal denk- en ontwikkellijnen geschetst:

- Een veranderende rol van de Provincie van afstandelijke subsidiegever tot actieve partner in ontwikkelingen (zoals nu al rondom fysieke brandpunten als het Life Sciences Park Oss gestalte krijgt), in verbinding met triple-helix aanpakken zoals die zich op regionale schaal manifesteren.
- Meer multidisciplinair werken rondom ontwikkelopgaven, binnen het Provinciehuis, bij de BOM en met andere partners (“werken in allianties”).
- Sterkere verbindingen tussen economisch beleid en andere beleidsvelden rondom de majeure maatschappelijke opgaven.

Regeldruk en dienstverlening

Wij willen bedrijven zo goed mogelijk faciliteren en daarom de dienstverlening van de provincie verder verbeteren en administratieve lasten verminderen. De provincie wil dat op twee manieren aanpakken:

- Door aan te haken bij afspraken over regeldruk en dienstverlening zoals die binnen het Inter Provinciaal Overleg (IPO) en tussen IPO en het Rijk zijn gemaakt.
- Door zelf in te zetten op vermindering van administratieve lasten door het vergroten van het “gebruikersgemak” voor bedrijven en organisaties die met provinciale regelgeving te maken krijgen. Hierbij zit het zwaartepunt bij het benutten van digitale mogelijkheden.

De provincie werkt onder andere aan een pilot voor digitale dienstverlening naar bedrijven. Digitale communicatie bespaart postzegels, papier en transactiekosten en biedt kansen voor snellere dienstverlening. Vanwege die voordelen wil de overheid graag dat alle ondernemers meer digitaal zaken kunnen doen. De provincie gaat ondernemers daarom dit voorjaar het recht geven om al hun transacties met de provincie (subsidies en vergunningen) digitaal en 24/7 via de berichtenbox van Antwoordvoorbedrijven.nl af te wikkelen.

²⁶ Duurzame energie, inclusief het onderdeel duurzame energie als economische kans (biobased, solar, elektrisch rijden), is uitgewerkt in de Energieagenda en de bijbehorende Investeringsagenda Energie van € 71,2 miljoen.

- Inzet van aanjaag- en ontwikkelcapaciteit voor clusterontwikkeling op basis van (per cluster te bepalen) maatwerk, waarvoor onder andere de clusterfiches in bijlage 2 aanknopingspunten bieden.
- Meer revoluerende inzet van middelen, waarvoor in hoofdstuk 3 ontwikkellijnen zijn beschreven, waarbij ook privaat kapitaal beter wordt gemobiliseerd en ontsloten.
- Inzet van assets en bestuurskracht van de Provincie ter realisering van proeftuinen, in verbinding met innovatief inkopen (zie pagina 48).

Last-but-not-least heeft de provincie ook niet-financiële instrumenten tot haar beschikking. Voorbeelden zijn regelgeving en (digitale) dienstverlening. Deze instrumenten zullen nu meer dan in het verleden actief en in samenhang moeten worden ingezet.

Rol van de provincie

Algemeen

De provincie wil in het algemeen een sterke en betrouwbare partner zijn met daarbij als uitgangspunten²⁷:

- Een helder en herkenbaar profiel en een toegevoegde waarde als middenbestuur: waar kunnen we het verschil maken.
- Integraal perspectief: een goede balans tussen People, Planet en Profit is uitgangspunt.
- Toegevoegde waarde: een efficiënte en effectieve inzet van provinciale inspanningen en middelen (tegengaan van versnippering).
- Ieder zijn verantwoordelijkheid: we nemen geen taken en verantwoordelijkheden van onze partners over.
- Samenwerking: we brengen partijen gericht samen om tot realisatie te komen.

Vertaling naar het Economisch Programma

De provincie wil bij het waarmaken van de stip op de horizon een actieve partner zijn en samenwerking aangaan met partners in de triple helix (+) en met regio's in Nederland, Europa en de wereld om meer gezamenlijke slagkracht te bereiken. Het mag daarbij niet bij mooie intenties blijven: de provincie wil participeren in gezamenlijke ontwikkelingen. De rol van de provincie is enabler. Daar is geen directe Nederlandse vertaling voor. De provincie probeert anderen tot succes te laten komen. In die rol faciliteert, initieert en ondersteunt zij haar partners. Niet vanaf een afstand, maar betrokken en creatief. Dat vraagt om meer competenties dan alleen financiële. Onze kwaliteit is het actief verbinden van partijen.

In alle gevallen geldt: uiteindelijk moet het bedrijfsleven de kar (willen) trekken. Dat is telkens de lakmoesproef. De overheid kan en mag immers niet op de stoel van de ondernemer gaan zitten.

Om de ambities van het Economisch Programma te realiseren, wil de provincie:

- *Maximaal verbinden met agenda Rijk en Europa*
Maximaal inspelen op het economisch beleid van Europa en het Rijk. Dat wil zeggen dat we ervoor zorgen dat bedrijven en andere partijen uit Brabant maximaal kunnen aanhaken bij landelijke en Europese instrumenten; dat eigen middelen worden ingezet als hefboom voor het verkrijgen van landelijke en Europese middelen en dat waar mogelijk krachten worden gebundeld, zonder dat we overdoen wat elders wordt geregeld: synergie én complementariteit.
- *Partner bij concrete ontwikkelopgaven*
Voor de Brabantse regio's op basis van maatwerk een partner in concrete ontwikkelopgaven zijn en eigen acties (met name met betrekking tot de ontwikkeling van de economische clusters) verbinden met triple-helix (+) aanpakken zoals die zich op regionale schaal manifesteren.
- *Actief samenwerking zoeken*
Daarbij telkens de juiste schaalniveaus en samenwerkingspartners zoeken om onze doelen te realiseren: regionaal, bovenregionaal en internationaal.
- *Eigen accenten*
Eigen accenten leggen vanuit onze rol als middenbestuur: het stimuleren van (bovenregionale) slimme verbindingen tussen economische clusters en met maatschappelijke opgaven. Dat is bij uitstek een ontwikkelrol waar de provincie zich mee kan onderscheiden: lokale en regionale ontwikkelingen met elkaar verbinden, bovenregionale opgaven zelf oppakken en waar nodig nationaal en internationaal verbindingen leggen als ontwikkelingen daarom vragen.
- *Multidisciplinair en integraal*
Multidisciplinair en integraal werken: voor veel van de in het Programma geschetste opgaven is een bundeling van verschillende competenties nodig, zowel binnen het provinciehuis als met externe partners. Juist bundeling van competenties leidt tot een beter resultaat dan iedere afdeling/organisatie afzonderlijk. De methodiek van "werken in allianties", die door de provincie wordt toegepast, zal bij het vormgeven van integrale samenwerkingsverbanden worden betrokken.
- *Revoluerende inzet financiële middelen*
Provinciale middelen meer revoluerend inzetten: voor een aantal opgaven in dit programma (vooral voor "de basis op

²⁷ 2009, Richtinggevende uitspraken Provinciale Staten over kerntaken Provincie Noord-Brabant.

orde”) is de provincie nog traditioneel subsidiënt/co-financier. Maar de inzet is om een substantieel deel van de provinciale middelen (vooral voor “op weg naar de top”) revoluerend in te zetten en ook maximaal andere (private) financiers te mobiliseren en te organiseren.

Monitoring, evaluatie, bijsturing

Het Economisch Programma is een koersdocument. Het doel is bepaald, de route is echter nog open. Samen met partners zal de precieze route bepaald moeten worden. Zeker waar het gaat om het versterken en opschalen van de economische clusters. De economische groei zit vooral op het snijvlak tussen de clusters en in de slimme verbinding met maatschappelijke opgaven. Als “koepelopgave” spreekt de provincie de ambitie uit om in 2020 tot de Europese top van innovatieve regio’s te behoren.

Tijdens dit traject willen we de vinger aan de pols houden of we goed op weg zijn naar die top. Vragen daarbij zijn bijvoorbeeld: Lukt het om de clusters voldoende te versterken? Leveren de cross-overs de verwachte economische groei? Hoe zit het met de ontwikkeling van de werkgelegenheid? En de kwaliteitsslag bij de werklocaties? Om maar enkele voorbeelden te noemen.

Centrale koepelvraag is, hebben deze resultaten ook de verwachte positieve weerslag op de veerkracht van ons economisch systeem? Met andere woorden: zijn wij goed op weg en waar moeten we onderweg bijsturen? Een vraag die daarbij een belangrijke rol speelt: draagt de provinciale inzet effectief bij aan de realisering van de ambitie richting 2020?

Monitor basis- en clusterbeleid

Om dit inzichtelijk te maken, wordt een monitor opgesteld, waarmee periodiek de voortgang van de verschillende uitvoeringsprogramma’s en investeringsplannen in beeld wordt gebracht. Deze monitor richt zich in eerste instantie op de opgaven die al zijn benoemd (met name “de basis op orde”). Waar het de economische clusters betreft, zullen de concrete doelstellingen de komende maanden verder worden uitgewerkt in roadmaps en uitvoeringsprogramma’s. Hierin worden concrete doelstellingen opgenomen (outcome) die vervolgens vertaald worden in concrete resultaten (output) voor de huidige bestuursperiode. Deze doelen en resultaten worden in de monitor opgenomen.

Daarnaast vindt er een (tussen)evaluatie plaats. Daarbij wordt op basis van de monitorgegevens een oordeel gegeven over doelmatigheid en doeltreffendheid. De wijze waarop wordt nog uitgewerkt.

Algemene meetinstrumenten

De prestaties van de economie als geheel worden voorspeld en gemeten door organisaties als Centraal Planbureau, Centraal Bureau voor de Statistiek en de Europese Unie (EU Innovation Scoreboard). Een vertaling van deze gegevens naar Brabant vindt plaats via documenten als de Duurzaamheidsbalans en de Economie Monitor Brabant. Deze verschijnt iedere drie maanden.

Over de concrete instrumenten die we in het kader het economisch programma gaan inzetten, wordt op diverse manieren gerapporteerd. Voor zover het subsidies betreft²⁸, worden deze meegenomen in het Project subsidie 3.0. Het gaat in dit project om het systematisch volgen van de wijze van besteding van subsidies en de daaraan verbonden output. Hiermee ontstaat permanent inzicht in de prestaties die geleverd zijn. Over economische deelnemingen wordt gerapporteerd in de provinciale jaarstukken.

Inzet eigen kennis- en onderzoeksbronnen provincie

Bij de monitoring en bijstelling van de beleidsuitvoering worden onze eigen kennisbronnen en onderzoeksfaciliteiten optimaal betrokken. In samenwerking met de aan de provincie verbonden kennisinstellingen (PON, Telos, PRG, SER Brabant) en met Brabantse Universiteiten en Hogescholen werkt de provincie aan een nieuwe ‘trend/planbureaufunctie’ voor Brabant. Deze functie, in de vorm van een flexibele netwerkorganisatie, moet de provincie en haar belangrijkste bestuurlijke en maatschappelijke partners helpen om zich goed voor te bereiden op de toekomst. Met behulp van interactieve werkwijzen, waar burgers, bedrijven en instellingen actief bij worden betrokken, zal gestalte worden gegeven aan strategische toekomstscenario’s en trendanalyses die mogelijke toekomstige ontwikkelingen voor Brabant in kaart brengen en agenderen. De nieuw te vormen netwerkorganisatie moet ook functioneren als krachtig regionaal ‘knooppunt’ voor internationale (EIS, OECD,²⁹ etc.), nationale (PBL, SCP, CPB, WRR³⁰ etc.) en andere relevante kennisinstellingen.

²⁸ Het instrument subsidies wordt beperkt ingezet in dit Economisch Programma.

²⁹ EIS (European Innovation Scoreboard), OECD (Organisation for Economic Co-operation and Development).

³⁰ PBL (Planbureau voor de Leefomgeving), SCP (Sociaal en Cultureel Planbureau), CPB (Centraal Planbureau), WRR (Wetenschappelijke Raad voor het Regeringsbeleid).

Bijlagen

Bijlage 1 – Uitvoeringsprogramma arbeidsmarkt 2012-2015

Bijlage 2 – Brabantse clusters: beschrijvende analyse

Bijlage 3 – Veranderend instrumentarium

Bijlage 4 – Externe en interne consultatie

Colofon

Opdrachtgever

Directieraad, Erik van Merrienboer, directeur Economie & Mobiliteit

Opdrachtnemer

Miranda Wijnstekers, Programmamanager Economisch Programma

Leden Kernteam

Sjoerd van Dommelen

Yolanda Hafmans

Anke van der Heijden

Dick de Jager

Trudy van den Merkhof

Nancy Wester

En niet te vergeten speciale dank aan...

- De inspirerende inbreng en praktijkvoorbeelden van onze partners uit het bedrijfsleven, kennis- en onderwijsinstellingen, BrabantStad (EZ), SER Brabant, BZW en andere intermediare organisaties. Zowel tijdens het proces, de werkateliers als in de “meeleesfase”.
- De “tot nadenken stemmende” observaties, inhoudelijke inbreng, brede kennis, ervaring en netwerken van onze Denktank:
 - Ir. L. Bax (director general Bax & Willems Consulting Venturing, Barcelona)
 - Dr. P. Boekholt (managing director Technopolis Group, Amsterdam)
 - Prof. W. van Dyck (hoogleraar innovatiemanagement Vlerick Leuven Gent Management School en K.U. Leuven)
 - Dr. O. Lint (Fontyslectoraat Brainport)
 - Prof. dr. Ir. S. Manigart (hoogleraar entrepreneurial finance Vlerick Leuven Gent Management School en Universiteit van Gent)
 - Prof. dr. B. Nooteboom (hoogleraar innovatie Universiteit van Tilburg)
 - Drs. Y. Uylen (corporate relations manager Vlerick Leuven Gent Management School)
 - Prof. dr. E. Vermeulen (Professor of Business Law Universiteit van Tilburg, vice president Corporate Legal Department Philips International)
- De inhoudelijke en deskundige inbreng van vele collega's uit de directies E&M, ROH, SCO, ECL en Middelen.

's-Hertogenbosch, maart 2012

Bijlage 1

Uitvoeringsprogramma

Arbeidsmarkt

2012-2015

Provinciale Agenda	Actielijn Provincie	Beoogde opbrengst	Rol Provincie	Activiteiten	Hoe en met wie/welke partners?
Leren, doorleren en verder leren Begroting € 1,5 miljoen (0,7 miljoen)	Versterken inzet op leren, doorleren en verder leren	Werkgevers zijn zich meer bewust van belang leren, doorleren en verder leren	<u>Katalysator</u> Kennis en bewustzijn ontwikkelen	Bewustzijns- en verleidingsoffensief MKB'ers en werknemers/zzp'ers. b.v. campagnes als "leren gewoon doen" en werkwijzen als wijsmakers.	Externe opdracht samen met BZW en MKB Brabant
		Werknemers en zzp'ers zijn zich hiervan ook meer bewust	<u>Katalysator</u> Verbinden/ coalities smeden	Kernteam Leren & Werken continueren en uitbouwen als primair synchronisatie, coördinatie en afstemmingspunt	Gezamenlijk project samen met alle drie de O's
		Substantieel en structureel meer werkenden dan nu worden jaarlijks (bij) geschoold	<u>Initiator</u> Pilots en experimenten (laten) uitvoeren	Pilots uitvoeren: met employability-bonussen, studieloon/studiesparen (BTW vrijgesteld), fiscale gelijkstelling zzp'ers met werknemers t.a.v. ondersijs/BBL constructies, e.d.	Gezamenlijk project met BZW en MKB Brabant

Provinciale Agenda	Actielijn Provincie	Beoogde opbrengst	Rol Provincie	Activiteiten	Hoe en met wie/welke partners?
Samenwerking bedrijfsleven- onderwijs Begroting € 5,5 miljoen (4,75 mln.)	Voldoende gediplomeerde instroom topclusters	Voldoende jongeren kiezen voor bèta opleidingen	<u>Katalysator</u> Verbinden/ coalities smeden	Regionale Platforms Techniek en Brabant voor Techniek continueren als trekkers van acties, onderzoeksagenda, campagnes e.d. B.v. netwerken en adopties overeenkomsten tussen onderwijs en bedrijfsleven organiseren en projecten uitvoeren als de First Lego League en de uitvindes.	Gezamenlijk project samen met alle drie de O's
		Voldoende jongeren kiezen voor een opleiding zorg en welzijn	<u>Katalysator</u> Verbinden/ coalities smeden	Regionale Platforms Zorg en Welzijn organiseren (en continueren) als trekkers, van acties, onderzoeksagenda, campagnes etc. b.v. het project ZoWeel! Voor het Primair onderwijs	Gezamenlijk project samen met alle drie de O's
	Versterken onderwijs-structuur	Bedrijfsleven geeft goed aan wat ze nodig hebben. Onderwijs is goed georganiseerd met doorlopende leerwegen met focus op topclusters. Beroepskeuze jongeren wordt sterk bepaald door marktkansen.	<u>Katalysator</u> Verbinden/ coalitiessmeden	Faciliteren proces herpositionering onderwijs i.r.t. topclusters (procesbegeleiding, opstellen convenant en uitwerkingskader, aanscherpen taakverdeling, e.d.) aanluiting zoeken met de speerpunten van de Masterplan Bèta en Technologie gebaseerd op de Human Capital Agenda's van de Top sectoren.	Externe opdracht samen met MBO, Hoger onderwijs, sectoren, BZW en MKB Brabant
			<u>Katalysator</u> Pilots en experimenten (laten) uitvoeren	Pilots integrale leerroutes (VMBO, MBO en HBO) Zoals Techmavo en Techneum	Gezamenlijk project samen met gehele onderwijsketen
		<u>Katalysator</u> Kennis en bewustzijnsontwikkeling	Ontwikkelen nieuwe methodieken en marketing aanpakken t.b.v. beïnvloeden beroeps- en scholingskeuzen jongeren in Brabant. o.a. bedrijfsleven inzetten/betrekken bij beroepskeuze begeleiding.	Gezamenlijk project met bedrijfsleven en onderwijs Vanuit bedrijfsleven vooral marketeers!	
		<u>APK station</u> Onderzoek (laten) doen	Sectorschetsen en roadmaps laten opstellen	Externe opdracht samen met bedrijfsleven en SER Brabant Onderwijs betrokken als klankbord	
Innoveren en flexibiliseren Begroting € 4 miljoen (1.55 miljoen)	Versterken inzet implementatie sociale innovatie agenda (in combinatie met implementatie HRM agenda MKB'ers)	Werkgevers zijn zich meer bewust van belang en noodzaak sociale innovatie Veel sociale innovatie binnen bedrijven (o.a. trek in de schoorsteen t.b.v. onderkant arbeidskant door o.a. jobcarving)	<u>Katalysator</u> Kennis en bewustzijnsontwikkeling	Verleidings- en bewustzijns-offensief werkgevers. O.a. via netwerken BZW en MKB Brabant en ZLTO Sociale Innovatie op de agenda zetten en iemand uit eigen kring ervaringen laten delen. Voor geïnteresseerde ondernemers workshops organiseren.	Externe opdracht samen met BZW en MKB Brabant en sectororganisaties Via BCEI van Brainport bijvoorbeeld.
			<u>Katalysator</u> Uitvoering helpen versnellen	Via innovatieteams, collegiale uitleen, oliemantjes en criticalfriends. Parallel hieraan HRM vouchers (300 per jaar) inzetten.	Gezamenlijk project samen met lokale en regionale bedrijfsleven, Externe opdracht samen met BZW en MKB Brabant
		<u>APK station</u> Monitoring	Jaarlijks onderzoek naar de stand van zaken.	Externe opdracht samen met BZW en MKB Brabant	

Provinciale Agenda	Actielijn Provincie	Beoogde opbrengst	Rol Provincie	Activiteiten	Hoe en met wie/welke partners?	
Vernieuwende concepten en arrangementen Begroting € 3 miljoen (2,5 miljoen)	Extra inzet op implementatie HRM agenda en ontzorgen MKB'ers (in combinatie met sociale innovatie agenda)	MKB'ers waar nodig ontzorgd m.b.t. HRM en mobiliteitsvraagstukken. Vakmensen behouden voor Brabant.	<u>Katalysator</u> Versnellen uitvoering	Fundament bestaande HRM-centra schragen gericht op marktwerkingsplannen, verbeteren kwaliteit, klantvolgsysteem en werkgeversbenadering.	Via b.v. een stimuleringsregeling en ontwikkelservice (met oliemannetjes, netwerken, e.d.) Met Kernteam leren & Werken als ankerpunt	
			<u>Katalysator</u> Pilots en experimenten (laten) uitvoeren	Nieuwe regionale pilots clusterwijs faciliteren en ontzorgen van MKB'ers (parallel en aanvullend aan HRM-centra)	Initiatieven vanuit de regionale samenwerking van de ondernemingen en overheid als onderdeel van het regioplan.	
	Nieuwe arrangementen arbeidsmobiliteit voor werk naar werk en werkloos naar werk	Effectieve arrangementen arbeidsmobiliteit die passen binnen context transitionele arbeidsmarkt	<u>Katalysator</u> Verbinden/coalities smeden	Organiseren nieuwe collectiviteiten (zzp'ers, werkgevers, werknemers)	Gezamenlijk project samen met BZW en MKB Brabant	
				Faciliteren realisatie e-portfolio's	Ondersteunen project Let's Connect onder de vlag van Brainport en op maat uitrollen indien mogelijk	
				<u>Initiator</u> Pilots en experimenten (laten) uitvoeren	Pilots uitvoeren van werk naar werk: Brabants flexicurity, mobiliteits- en employabilityfonds en systemen: set van maatregelen en manier van denken en doen om meer te doen dan nu mogelijk is (persoonsgebonden ontschotting en reserveringen, e.d.), mag ook Mobiliteitsfonds zijn.	Gezamenlijk project (laten) ontwikkelen samen met BZW en MKB Brabant, sectororganisaties en SER Brabant
				<u>Initiator</u> Agendasetting	Lobby naar Den Haag en Brussel om Brabant als arbeidsmarkt-laboratorium te laten fungeren	Gezamenlijk project zoals Brabant Bod samen met alle 3 de O's
				<u>Initiator</u> Pilots en experimenten (laten) uitvoeren	Pilots uitvoeren om nieuwe publiek private arrangementen te ontwikkelen op thema van werkloos naar werk	Gezamenlijk project samen met centrumgemeenten Brabant Regelmatig en indien nodig op agenda Pact Brabant
	Arbeids-migratie Begroting € 0,5 miljoen	Regiobranding arbeidsmigratie	Gezamenlijke en hoogwaardige instroom kenniswerkers en vaklieden van buiten Brabant realiseren. Imago Brabant als integrale en aantrekkelijke werkplek/werkgever.	<u>Katalysator</u> Pilots en experimenten laten uitvoeren	Opstellen en handhaven standaarden en gedragscode arbeidsmigratie	Externe opdracht samen met ABU, SKIA, bedrijfsleven, gemeenten, AI en FIOD
				<u>Katalysator</u> Verbinden/coalities smeden	Gezamenlijke lobby naar buitenland (t.b.v. branding)	Gezamenlijk project met gemeenten en bedrijfsleven

Provinciale Agenda	Actielijn Provincie	Beoogde opbrengst	Rol Provincie	Activiteiten	Hoe en met wie/welke partners?
Socialinclusive Brabant Begroting € 1,5 miljoen (0,9 miljoen)	Versterken inzet op "iedereen doet mee"	Voldoende mogelijkheden voor meedoen "onderkant"	Katalysator en initiator Pilots en experimenten	Regionale pilots gericht op <ul style="list-style-type: none"> • doorleren onderkant/bijzondere doelgroepen en • participatie onderkant via ppp's. (i.r.t. flexmarkt, poolvorming, sw, e.d.) met stimuleringsregeling/bonus 	Gezamenlijk project samen met gemeenten en bedrijfsleven
			Katalysator Kennis en bewustzijns-ontwikkeling	Onderzoek en verleidings- en bewustwordingsoffensief gericht op werkgevers	Uitbreiding opdracht aan BESO
Randvoorwaarden en structuren Begroting € 1,0 miljoen (0,6 miljoen)	Continueren en versterken van het Pact Brabant en het ambtelijk Pact	Pact is en blijft provinciale overlegstructuur in Brabant voor de arbeidsmarkt t.b.v. afstemming, signalering en agendasetting	Katalysator Verbinden/coalities smeden	Voorbereiden inhoudelijke agenda en voorbereiden van het overleg. Pact Brabant is de drager van de Arbeidsmarktvernieuwing in Noord-Brabant en stuurt en monitort de uitvoering van het Brabants Arbeidsmarktakkoord.	Gezamenlijk project met alle 3 de O's
	Investeren in transparantie van de arbeidsmarkt	Relevante stuurinformatie voor alle 3 de O's	Katalysator Kennis en Bewustzijns-ontwikkeling	Bijdrage aan transparant maken, regionale en sectorale arbeidsmarktinformatie via breed gedragen monitoringsysteem.	Gezamenlijk project samen met alle drie de O's
	Investeren in Brabant als "lerende organisatie"	Reflectief vermogen en verandervaardigheden bestuurders en managers op hoog niveau	Katalysator en initiator Kennis en bewustzijns-ontwikkeling	Opzetten Leergang Transitioneel denken en doen Opzetten Brabant Community voor innovatie en social engineering	Gezamenlijk project samen met alle drie de O's Gezamenlijk project samen met alle drie de O's

Bijlage 2

Brabantse clusters: beschrijvende analyse

In deze bijlage staan de clusterfiches die in het kader van het Economisch Programma Brabant 2020 zijn opgesteld. Doel is om een kwalitatief, beschrijvend beeld te geven van de huidige stand van zaken in de clusters (cf. de set genoemd in de Agenda de Brabant), recente ontwikkelingen en trends en het toekomstperspectief. In de clusterfiches vindt u informatie over spelers in het cluster en onderlinge samenhang (incl. fysieke brandpunten, zoals campusterreinen), crosslinks met andere sectoren en maatschappelijke thema's, uitdagingen en aandachtspunten op de agenda, recent en toekomstig beleid, de geografische spreiding van het cluster en internationalisering.

De clusterfiches zijn tot stand gekomen op basis van desk studie (bestaande rapporten/documentatie), enkele interviews per cluster en reflectie door stakeholders en externe experts. Die interviews (met onder andere de accountmanagers van provincie en BOM) zijn in november en december 2011 afgenomen en gebruikt om eerste clusterschetsen op te stellen. De schetsen zijn vervolgens verfijnd tot de huidige clusterfiches met behulp van een Delphi methode: per cluster zijn ongeveer vijf experts/stakeholders betrokken die in twee rondes schriftelijk commentaar hebben gegeven op de clusterfiches. In de bijlagen van dit document zijn lijsten met de bronnen en betrokken experts en stakeholders opgenomen.

De fiches geven een eerste beeld van ontwikkelingen in de gedefinieerde clusters. Het moge duidelijk zijn dat het hier om een 'snapshot' gaat: de clusters staan continue in beweging en het beeld kan over enkele maanden anders zijn (bijvoorbeeld als een grote speler besluit om een deel van haar R&D en/of productie buiten Nederland te plaatsen, of als nieuwe kennisinstituten of clusterorganisaties worden opgericht).

De clusterfiches kunnen nu dus gebruikt worden om tot maatwerk te komen m.b.t. het clusterbeleid binnen het Economisch Programma, maar er zal gaandeweg de uitvoering van het programma oog moeten zijn voor dynamiek in de clusters. In de voorliggende fiches zijn daarnaast handvatten voor toekomstig provinciaal beleid opgenomen: dit zijn onderwerpen die voortkomen uit de gesprekken. De provincie kan deze informatie gebruiken bij de invulling van haar Economisch Programma; wat in de fiches is opgenomen, is niet per se vastgesteld beleid van de provincie.

Samenwerking / cluster

Belangrijkste spelers:

- Grote agrofood bedrijven: Vion, Royal Cosun, FrieslandCampina, Nutreco, The Greenery, Agrifirm, Bavaria, Mars
- Ook veel agrofood bedrijven die te classificeren zijn als MKB(+), zoals: AdvanGeloven, Greencore, Van Rijsingen Groep, Huijbregts, van Oers, Delicia
- Retail & dienstverleners: Jumbo, Sligro, Huttien Catering, Maison van den Boer
- Links met food processing en distributie & handling systems: Stork, GEA Convenience-Food Technologies, Dinissen, Jentjens, Vanderlande, Bosch Packaging (zi fiche over HTSM)
- Kennisinstellingen: HAS Den Bosch, Fontys Hogescholen, Avans, Helicon, Anton Jurgens Instituut, vakonderwijs, Koning Willem I College

Fysieke 'brandpunten':

- Ontwikkeling van Willemspoort als fysieke locatie binnen de 5-sterrenregio (food, health & farma) – met o.a. Westertoren Innovation Centre (WTIC)
- Food Technology Park Brainport (Helmond)
- Green Chemistry Campus gericht op biobased economy (zie specifiek fiche over Biobased Economy)

-Agro & Food Cluster Nieuw Prinsenvan

- Veel werkgelegenheid geconcentreerd in – en rondom – Veghel. Veghel onderzoekt de mogelijkheid om een nieuw bedrijventerrein thematisch rondom Food te ontwikkelen
- Voorstel Marel (Boxmeer) ingediend bij Topsectoren voor een Centre of Open Food & Health Innovation (i.o.).

Georganiseerd vermogen:

- ZLTO
- Daarnaast nieuwere initiatieven als Food Connection Point (Zuid-NL), Fhealinc (Den Bosch), 5-sterrenregio (NO-NB), Eén in Food (Zuid-NL), Agro & Co (ontwikkelbedrijf + kapitaalfonds; t/m medio 2012), Food & Feed Noordooost-Brabant
- Ondanks toenemend georganiseerd vermogen nog veel initiatieven naast elkaar en versnippering in de sector (bijv. versnipperde belangenbehartiging grote bedrijven en MKB)
- Georganiseerd vermogen neemt ook toe door landelijk netwerk als gevolg van nationaal topsectorbeleid

Link met andere clusters:

- Nu al sterk in Noord-Brabant: links met HTS & processing (Helmond, voor machinebouw ook Drunen/Heusden), chemie/biobased (Bergen op Zoom), Health & farma/life sciences (Den Bosch, Oss), animal health (Boxmeer)
- Kansrijk wordt gezien: verdere ontwikkeling van thema 'gezonde voeding'

Link met aanpalende regio's:

- Food Valley (Oost-NL met sterke kennisconcentratie in Wageningen), Health Valley (Nijmegen, Venlo (Greenport: link met logistiek), Maastricht (link met gezondheid/medisch cluster), Amsterdam/Zaanstad (ingrediënten). Voor biobased, ook richting Delft en Gent (zie apart fiche)

Sterkten en zwakten van het cluster

Sterkten en zwakten

- Sterkten: zowel agro als food bedrijven goed vertegenwoordigd in NB (complete agrofoodketen, incl. verpakking, logistiek en retail), gunstige locatie in de Nederlandse agrofood corridor, 'practical excellence', traditie van coöperaties en gemengde bedrijven, veel bedrijven uit de maakindustrie waardoor er een sterke basis is voor valorisatie vanuit markt pull gedachte/vraagsturing (gebeurt nog te weinig; zie zwakten)
- Zwakten: bescheidenheid, versnippering, verkering, onvoldoende ondernemerschap, schaal, marktmacht & innovatie primaire sector, incomplete publieke kennisinfrastructuur, aansluiting ondernemers – kennisinstellingen, lage maatschappelijke waardering voor de sector, belemmeringen voor innovatie door Nederlandse en Europese (landbouw- en voedselwaren-) regelgeving, grote kloof tussen grote ondernemingen en MKB, koppeling tussen agro en food kan beter (agro wordt nog te veel gezien als leverancier van grondstoffen en niet als kennisintensieve ketenspeler), toekomstig tekort aan (goed opgeleide) werknemers (o.a. als gevolg van ontgroening en vergrijzing), beperkt aantal opleidingen gericht op Food, nu nog te weinig aandacht voor valorisatie vanuit markt pull gedachte, bijna volledig gericht op afzet op de EU markt (terwijl die oververzadigd is); er is beperkte visie op afzet en/of investeringen buiten E

Uitdagingen/knelpunten voor de komende jaren (incl. arbeidsmarkt/werklocaties):

- Duurzaamheid, gezond & gevarieerd eten, zoönoses, doelgroepenvoeding/specialised food (van bulkproducten naar toegevoegde waarde producten), geïntegreerde systeemoplossingen (gezamenlijk aanbod: vraagt om verdere samenwerking), verdere samenwerking binnen Noord-Brabant maar ook met Food Valley in Oost-NL en andere clusters
 - Uitdagingen arbeidsmarkt: juiste en voldoende arbeidskrachten (innovatief, toegepast onderzoek, verbinden van thema's), verbetering imago voedingsmiddelindustrie
 - Werklocaties: innovatieve werkomgevingen, locaties waar clustering ontstaat (kan bijv. Willemspoort zijn: welke partijen gaan zich daar vestigen? Zie oo fiche Life Science of OLSP in Oss). Verdere (inhoudelijke) afstemming & synergie van de bestaande initiatieven in Helmond, Veghel, Den Bosch en Bergen op Zoom (campusinitiatieven).
 - Verdere afstemming en toename van het georganiseerd vermogen in de sector
 - Meer aandacht voor markt- en ondernemersgedreven valorisatie en vraagsturing (i.p.v. enkel vertrekken vanuit de kennisbasis)
 - Internationaliseringsstrategie buiten EU (zie volgende slide)
- Expliciete visie/agenda/investeringsplan voor de komende jaren**
- Visie Agro&CO, Topsector Agrofood, Advies Commissie van Doorn, Agenda Vitaal Platteland
- Link maatschappelijke thema's:**
- Gezondheid (gezonde voeding), Energie (biobased economy, zie apart fiche), voedselkwaliteit & diergezondheid en –welzijn, duurzaamheid, wereldvoedselproblematiek, One Health (integratie humane en dierlijke gezondheid, i.v.m. zoönose)

Beleid

Provinciale steun uit het verleden (plus link met knelpunten):

- Food beperkt in Pieken in de Delta. Waarschijnlijk als gevolg van beperkt organiserend vermogen, gebrek aan visie/behoefte/drive innovatie, gebrek aan samenwerking
 - Via Samen Investeren o.a. bigedragen aan Fhealinc, 5-sterrenregio. Subregionale initiatieven (Food Connection Point, Food Technology Park Brainport, Food & Feed Noordoost-Brabant)
 - Steun vooral gericht op verbeteren regievorming (maar kan nog beter)
 - Steun ook m.n. gericht op technologische innovatie, tot nu toe minder op sociale innovatie (andere manieren van werken, competentieontwikkeling van werknemers, aansluiting onderwijs en bedrijven)
 - Inmiddels afgerond: Agro Food systems roadmap
- ### Overige steun uit het verleden (plus link met knelpunten):
- Indruk: door Brabantse partijen beperkt gebruik gemaakt van Europese steunmogelijkheden. Wel initiatieven door regionale spelers (o.a. gemeenten Noordoost NB met 5-sterrenregio).

Mogelijk toekomstig beleid(sinterventies) Provincie:

- Verdere ontwikkeling van cluster (regie, bundeling van organiserend vermogen/intermediaire organisaties in Brabant), maar ook crosslinks met sectoren om te komen tot toegevoegde waarde producten (links met farma, gezondheid, processing, logistiek, biobased economy, valorisatie van eiwitten). Kan via ontwikkelingsmaatschappij.
- Op die manier overkoepelen van regionale initiatieven.
- Ondersteunen transitieproces naar meer toegevoegde waarde producten, geïntegreerde producten/diensten, nieuwe verdienmodellen.
- Belangrijk: sluit aan bij krachten (het begint met bedrijven/instellingen, niet beginnen met cluster initiatieven of oprichting topinstituten als de bedrijven ontbreken) en initiatieven waar bedrijven nadrukkelijk zijn aangehaakt.
- Heb voldoende oog voor MKB en valorisatie (lijkt in Topsectorenaanpak minder te profiteren), verkennen mogelijkheden voor financiering van innovatie (rol is nog onduidelijk i.r.t. Rijksbeleid) en sociale innovatie/nieuwe werkvormen en human capital (aantrekkelijker maken van het cluster, juiste competenties ontwikkelen van werknemers, betere aansluiting onderwijs – arbeidsmarkt, etc)
- Samenhangend cluster- en campusbeleid
- Ondersteunen internationaliseringsstrategie (zie blok internationalisering)

Hefboomwerking:

- Innovatiecontract richt zich op 3 thema's: meer met minder (duurzaamheid), hogere toegevoegde waarde (producten en diensten), internationaal leiderschap. Beslissing over onderzoekscapaciteit 2012 pas in april.
- Het zou beter verkend kunnen worden welke Europese programma's aansluiten op agrofood (en op welke thema's: link met gezondheid ligt voor de hand, zowel animal health als human health).
- Daarbij wel nagaan: op welk niveau is cofinanciering gevraagd/meest logisch (Rijk, provincie, private partijen, etc)

- Binnen provincie: Stuurgroep Landbouw Innovatie Noord-Brabant (LUB)

Internationalisering

Geografische schaal van het cluster:

- Binnen Brabant duidelijke focusgebieden (o.a. Food & Tech in ZO, Food & Health en foodproductiebedrijven in NO, Food & Biobased en suiker in West).
- Kennisas richting Wageningen, logistiek in Venlo, biobased economy richting Delft en Gent (zie apar fiche), Zeeland (biobased en voedingsmiddelen)
- N.B. in april 2012 komt topteam MKB & Regio met een analyse van economische clusters in verschillende regio's in NL en de mogelijke rolverdeling tussen regio's en het nationale programma

Europese dimensie:

- Grote markten in Noordwest-Europa (ook steeds interessanter voor verse kwaliteitsproducten), maar dit is een verzadigde markt (enkel ruimte voor nieuwe, innovatieve producten)
- Nog beperkt internationale kennisrelaties over de grens

Global dimensie:

- Concurrentie neemt toe -> van bulkproducten naar toegevoegde waarde producten
- Grootste kansen liggen buiten Europa (zie opmerking boven en onderstaand)

Behoeften, uitdagingen en visie:

- Visiedocument Agro & Co: verder positioneren van Noord-Brabantse Agrofood cluster als versregio en proeftuin op het gebied van voedsel, voedselbereiding en -beleving in Noordwest-Europa (zie ook rapport 'Kansen voor de agrosector in de bio-economie')
- Ook visies over biobased economy (zie apar fiche) en food & technology (via FoodConnectionPoint)
- Werving van juist personeel speelt (zie eerdere opmerking): de regio ook nationaal en internationaal positioneren als interessant voor personeel in de foodindustrie
- Bijdragen aan duurzaamheidsvraagstukken en wereldvoedselproblematiek (hiervoor ong. 200 miljoen euro beschikbaar de komende jaren vanuit ontwikkelingsamenwerking; mogelijkheden voor het Brabantse agrofoodcluster om daar aan bij te dragen)
- Internationalisering nu nog vooral gericht op afzet in EU, nauwelijks daarbuiten (2e en 3e ringslanden). Daar meer mogelijkheden voor export en investeringen (v.w.b. uitgangsmaterialen, machines & apparatuur, primaire productie en verwerking, logistiek en ketenkennis)

Rol van de provincie:

- Generieke ondersteuning, zoals internationale acquisitie
- Samen met Topsector ontwikkelen en internationaal uitdragen van systeemoplossingen (met ondernemers als trekkers)

2) Biobased Economy

Georganiseerd vermogen:

West:

- Kerngroep West-Brabant met regiocoördinator (nu externe expert Paul Bleumink 1d/wk voor W-Brabant en 1 d/wk voor Zeeland tot midden 2012).
- In kerngroep zitten: SABIC, Cargill, Avans, BOM, REWIN, Provincie, gem. Bergen op Zoom, Suikerunie, KvK, Leon Joore (ontwikkeling business development programma)
- Stuurgroep erboven
- Neuzen staan dezelfde kant op
- Er is een door alle partijen gedragen visie en investeringsstrategie
- Stichting Innovatiehuis West-Brabant: IPC Biobased circa 40 regionale MKB'ers

Oost:

- SRE (programma Energietransitie), TU/e, TNO en Groene Campus in Oost-Brabant (bruine biobased: mestverwaarding en link met food). Vanuit de TUe (en met partijen als TNO, maar ook ECN) zijn er partijen actief als Eindhoven Energy Institute en KIC InnoEnergy die het energieprofiel van deze regio versterken.
- Essent/RWE, BOM, ZLTO en mkb bedrijven: activiteiten rondom centrale Cuijk

Fysieke 'brandpunten':

- Groene Campus Bergen op Zoom, sites rond Suiker Unie (Nieuw Prinsenland, Roosendaal), Moerdijk: kleinere locaties, dus oppassen voor versnippering (samenhang zoeken op niveau Zuidwest-Nederland)
- Centrale Cuijk: BBE 2.0 en 3.0: activiteiten van Essent/Rwe met BOM/PNB (multifuel biomassa, warmte uitkoppeling naar regio, vezels verwaarding met NS Parenco Renkum en biobased met mestvergister)
- SRE/B4: Groene Campus Helmond/FT Brainport
- Dutch Bio polymer initiative Cosun, Purac & Synbra
- Nyxstar Cranendonk,
- CZC park Schijndel of Den Bosch

Link met andere clusters:

- Actueel: agro-food (grondstoffen)
- Link met schone energie/cleantech/high tech systems
- Potentieel: life sciences ("de plant als fabriek")
- Logistiek/Dinalog (aanvoer biomassa en afvoer tussenproducten)
- Maintenance/WCMC (kennis van systemen onderhoud en op afstand services; nieuwe energie koppeling met procesindustrie)

Link met aanpalende regio's:

- As Terneuzen-Gent (en link met Venlo-Cuijk)
- Link met Deltagebied: aquatische biomassa
- Dwarsverbanden West-Brabant (groen) en Oost-Brabant (bruin) Nu niet aanwezig op operationeel niveau.

Link maatschappelijke thema's:

- Vitaal platteland/agro-food (met name West-Brabant): essentieel!
- Schone Energie

Sterkten en zwakten

- Sterk: regio Rotterdam, Brabant., Antwerpen is concentratiegebied chemie en agro
- Sterk: logistiek in Zuidwest Nederland regio
- Wind mee: alternatieven voor fossiele grondstoffen zijn nodig
- Sterk: mest Oost-Brabant en wens hier iets mee te doen (EL&I)
- Sterk: kansen vanuit de markt (chemie, thermophos/fosfor, vezels/papier, meststoffen/landbouw, schoon water, aquatische biomassa/algen)
- Potentieel gevaar: afhankelijkheid van enkele grote spelers met vaak buitenlandse eigenaren (voorbeeld Sabic)
- 3 O' s werken samen echter de ondernemers zijn nog in de minderheid, waardoor de samenwerking efficiëntie en effectiviteit verliest
- Zwak: Geen universiteit in Zeeland/West-Brabant (ondervangen met Wetenschappelijk e Raad)
- innovatie sterk mkb gedreven. Gevaar: niet gezien door grootbedrijf of botsend met belangen grootbedrijf

Uitdagingen/knelpunten voor de komende jaren (incl. arbeidsmarkt/werklocaties):

- Waarmaken investeringsplan, o.a. vullen van de fondspijlijn
- Internationale positionering en leverage (EU middelen)
- Relatie versterken West-Brabant (groen) en Oost-Brabant (bruin), waarbij bruine Biobased een onderdeel is van een veel bredere beweging naar een duurzame landbouw. Van West naar Oost Nederland: blauw, groen, bruin, food. Oost Brabant maakt de overgang van bruine biobased naar food: Groene Campus Helmond richting Greenport Venlo. En in Noordoost richting diervoeder (Nutreco) en diergeneeskunde.
- Cross sectorale verbindingen nodig: onbekend maakt nog onbemind
- Internationalisatie mkb: zeker voor schone technologie / nieuwe energie zijn er producten/applicaties die we kunnen verwaarden in het buitenland (binnen en buiten de EU)
- Werklocaties: Zoeken naar locaties met te gebruiken facilites en die onderling verbinden (maar: voorkomen eilandjes) NB. Hier kan bijv. ook Avans/Fontys/groene HBO een rol spelen [valorisatie]; koppeling met productontwikkeling/marktintr door bedrijven.
- Arbeidsmarkt: tekort aan technische mensen, creëren van doorlopende leerlijn (spill = Avans met ROC's) en link leggen met Human Capital Agenda ZW Nederland

Expliciete visie/agenda/investeringsplan voor de komende jaren:

- Expliciete visie 2020 met pijlers op basis van 1ste tranche investeringsagenda
- Binnen de propositie ZW Nederland wordt ingezet op de volgende drie gebieden: groene bouwstenen; groene grondstoffen; vergroening procesindustrie.
- De pijlers zijn:
 1. Infrastructuur/topfaciliteiten: Centre for Open Chemical Innovation Groene Chemie in Bergen op Zoom. Rewin maakt businesspla
 2. Groene campus Helmond (of Nyxstar Budel of Duin/Schijndel of Den Bosch/Waterschap AaMaas rwsz terrein): mestverwerkingscentrum: SRE maakt businesspla
 3. BEC/BBE 2.0/3.0 Essent maakt businessplan ism BOM

Vervolg op de volgende slide

Vervolg vorige slide

4. Business development programma / kenniscentrum: R&D programma (Cargill trekker) in ontwikkeling; Wetenschappelijk raad is gevormd (TU/e, WUR, TUD, UU, UGent); Centre of Expertise Biobased bij Avans
5. Businessontwikkeling, door brede coalitie KvK/Syntens/BOM/Rewin/AVANS, mogelijk vervat in projectbureau Biobased Innovations 2. Niet alleen fonds voor bedrijven campus maar ook voor bedrijven die zich gaan vestigen in regio of die met nieuwe applicaties over 1-2 jaar op markt kunnen komen;
- naast West-Brabant ook via SRE/B4 en RWE/Essent BEC/BBE2.0/3.0
6. Regiobranding en acquisitie: DHV maakt op dit moment een ruimtelijk plan
7. Investeringsfonds (€8-10m in periode 2011-2012; een groter bedrag voor periode 2013-2020, voor financiering van jonge en groeiende bedrijven o.a. vestigers op COCI Groene Chemie, doorgroeide bedrijven, vestigers op bijv. Nieuw Prinsenland Dinteloord, Borchwerf Roosendaal, Haven Moerdijk, Theodorushaven/Noordland Bergen op Zoom en daarnaast voor bedrijven die zich gaan vestigen in regio of die met nieuwe applicaties over 1-2j op markt kunnen komen; naast West-Brabant ook via SRE/B4 en RWE/Essent BEC/BBE2.0/3.0.
8. In het programma energietransitie SRE is nadrukkelijk de nadruk op bio-energie. De twee lijnen wil men samen laten komen in een "Technologie Centre Biobased Brainport". Voor bio-energie doet men mee aan een groot Noordwest Europees project waarin een support centre wordt ontwikkeld. SRE is daarin verantwoordelijk voor business development.
9. De TUe wil graag haar eigen campus beschikbaar stellen als "living lab", d.w.z. als proefomgeving voor de nieuwste technologieën. Doel: "Biocascading", oftewel verwaarding van de gehele biomassaketen i.p.v. een deel

Beleid

Provinciale steun uit het verleden (plus link met knelpunten):

- Steun via Piekens in de Delta (Biobased Innovations en biofunctionals); 1ste tranche Investeringsagenda

Overige steun uit het verleden (plus link met knelpunten):

- REAP West-Brabant: initiële fase - roadmapping

Mogelijk toekomstig beleid(sintervenies) Provincie:

- Financiële rol Provincie vanuit investeringsagenda gedekt
- Inhoudelijke betrokkenheid: voorkomen van eilandjes (samenhang op schaal Zuidwest-Nederland)
- Verbindingen West-Oost Brabant cq groen/bruin en op crossovers, zonder focus te verliezen
- Beleid t.o.v. zwaardere industrie: moet welkom blijven en zich kunnen ontplooiën
- Bestuurlijke rol: Zuid-West-Nederland internationaal positioneren als top-3 biobased regio in Europa
- Ondersteuning relatie met andere EU regio's (mkb-bedrijven) en global, o.a. China, Indonesië en Brazilië (grondstoffen, maar ook joint business development)

Hefboomwerking:

- Relatie met topsectoren agro en chemie: mogelijke hefboomen nog onduidelijk
- Noodzaak: Europese multipliers via grote innovatie programma's

Internationalisering

Geografische schaal van het cluster:

- Zuidwest-Nederland met links naar kanaalzone Gent-Terneuzen en naar Zuid-Hollan
- Verbinding West- en Oost-Brabant (groen – bruin)
- I.s.m. IPBBE de rol en verbinding nationaal doen

Europese dimensie:

- Grensoverschrijdende samenwerking (biobased verankeren in Vlaams-Nederlandse samenwerking?)
- Projectontwikkeling (o.a. in Interreg en KP7 verband)
- Europa al financieringsbron/hefboom
- Positionering in Europese top-3 biobased regio's

Global dimensie:

- Opkomende economieën als bron van biomassa, maar ook joint business development (China, Indonesië, Brazilië)
- Maar de technologie zit hier (benutten van onze hightech kennis)
- Rotterdam, Antwerpen en Moerdijk als doorvoerhavens in deze beweging meenemen

Behoeften, uitdagingen en visie internationaal:

- Nog geen uitgewerkte strategische visie; wel operationeel/tactisch kansen in kaart gebracht door BOM (onderzoek Bax & Willems)

Rol van de provincie:

- Er wordt juist op dit terrein een pro-actieve rol van de Provincie (en BOM) verwacht: ondersteunen internationalisering, gebruik maken van Europese middelen en bestuurlijke rol

3) Creatieve Industrie

Samenwerking / cluster

Belangrijkste spelers:

- Concentraties in de grote steden:
- Eindhoven: design, architectuur en link met HTS (TUE, Premisela, Louis Kalf instituut, Design Academie, Philips Design, Van Berlo, Piet Hein Eek, DCB, Eindhovense School)
- Breda: audiovisueel/gaming en grafisch (o.a. NHTV, Colin, Blushuis, Grafisch Museum)
- Tilburg: textiel & muziek (Textielmuseum, 013, Theaters Tilburg, Rock Academie)
- Den Bosch: EKBC, De Gruyter Fabriek, Programmabureau Culturele Hoofdstad, Koning Willem I College, Academie voor Kunst en Vormgeving
- Boxtel: St. Lucas

Fysieke 'brandpunten':

- M.n. bedrijfsverzamelgebouwen, veelal in oud industrieel erfgoed (o.a. in Eindhoven op Strijp 5, Witte Dame en in de Gruyter Fabriek in Den Bosch, De Ideeënfabriek in Uden)
- Leisure Boulevard Tilburg en ontwikkeling Spoorzone;
- Triple O campus Breda;
- Ideeënfabriek Uden

Georganiseerd vermogen:

- Cluster is sterk versnipperd en bestaat uit veel kleine partijen. Kent veel clusterinitiatieven, veelal met eigen focus (dus voornamelijk deelnetwerken)
- Design Cooperation Brainport – Capital D
- BKCC = Brabants kenniscentrum kunst en cultuur
- KvKs, Syntens, Brainport Development

Link met andere clusters:

- Link tussen design en high tech (Eindhoven) is meest evident. In Helmond: design en automotive. Daarnaast (m.n. Tilburg, maar geldt voor gehele kunst en cultuursector): link met vrijetijdsbesteding.
- Kansen voor verbinding met andere clusters zijn groot voor design.
- Simulatie & serious gaming: links met maatschappelijke sectoren (onderwijs, zorg, veiligheid), maar ook maintenance & aerospace (simulatie op maintenance park Gilze/Tilburg – Gate 2)
- AV heeft links met de technologiekant (cameratechniek, installaties, 3D-beeldtechniek), maar AV sector zit veelal in opdrachtmeestersrol. Andere cross-overs (o.a. Automotive, health) beperkt van de grond gekomen

Link met aanpalende regio's:

- Beperkt: 65% van werkgelegenheid media zit in Amsterdam/Hilversum. Brabant kan aansluiten via profilering (innovatieve producten), maar bedrijven willen daar niet collectief in investeren.

Sterkten en zwakten van het cluster

Sterkten en zwakten

Sterkten: creatieve industrie is een sterk groeiende sector. Productdesign is een concurrentiefactor van groeiend belang. Creatieve industrie is een relatief jonge, dynamische sector, ruimte voor innovaties en nieuwe disciplines als serious gaming, sterke design community (m.n. Eindhoven regio) en toptechnologiebedrijven & maakindustrie die in toenemende mate concurreren op design & experience, goed in ontwikkeling van concepten en uitvoeren van experimenten (komt bijv. tot uiting tijdens DDW. DAMN magazine: "je gaat naar Milaan om het nieuwste te zien dat nu te koop is, je gaat naar Eindhoven om te zien wat er over twee jaar op de markt komt")

Zwakten: nog sterk versnipperd, relatief lage omzet en toegevoegde waarde van veel kleine bedrijven, nog te weinig aansluiting tussen kleine creatieve ondernemingen en grote industriële spelers (die design & creativiteit in hun integrale productontwikkeling kunnen gebruiken), relatief laag niveau van ondernemerschap en collectief denken. Deel van de creatieve industrie komt voort uit kunst- en cultuursector en is nog sterk subsidie gedreven

Uitdagingen/knelpunten voor de komende jaren (incl. arbeidsmarkt/werklocaties):

- Eindhoven staat al redelijk op de kaart als designstad: verder uitbouwen met internationale allure
- Verdere ontwikkeling van de sector als enabler en dus tot stand brengen van crosslinks met andere sectoren als HTS, zakelijke financiële dienstverlening, food, maintenance, life sciences & health en maatschappelijke sectoren (als onderwijs). In veel sectoren is behoefte aan creativiteit om bestaande problemen op te lossen. Bijv. kansen voor serious gaming.
- Shift van 'commodity economy' naar 'experience economy' (waarin belevingen en design voor toegevoegde waarde zorgen)
- Hoe regelen we intellectueel eigendom (vraag gaat zeker spelen bij verdere integratie met HTS)?
- Arbeidsmarkt: ondernemerschap in creatieve industrie (zien van marktkansen, verbinden business & creatief, design in integrale ontwikkel- en productieproces)
- Werklocaties: incubators voor creatieve industrie (behoefte aan relatief kleine kantoorruimten/ateliers in stedelijke omgeving), gebruikmakend van oude industriële gebouwen, aansluiten bij industrieel verleden van de steden (textiel in Tilburg, keramiek in Den Bosch, etc.), behoefte aan gezamenlijke faciliteiten (voor delen kosten en voor ontmoetingsplek voor creatievelingen), hoogte van huurprijzen speelt mee
- Financiering fiscaliteit: denk aan nieuwe constructies zoals crowdfunding en microbetalingen online
- Binnenhalen titel culturele hoofdstad van Europa (vanuit Brabant, samenwerking meerdere steden)

Expliciete visie/agenda/investeringsplan voor de komende jaren

-Op Rijksniveau als gevolg van het Topsector Plan Creatieve Industrie. Voor Design is een gezamenlijke visie geschreven voor het bidbook World Design Capital (2e geworden) en ligt nu binnen Capital D. Voor AV-sector is visie beschreven door AV Makelaar, maar bedrijven gaan daar niet collectief mee aan de slag.

Link maatschappelijke thema's:

- De creatieve industrie wordt in toenemende mate gekoppeld aan maatschappelijke thema's (met creative thinkin -> out of the box zoeken naar oplossingen), bijvoorbeeld projecten capital-D en - projectlijnen MKBdesign.brabant

3) Creatieve Industrie

Beleid

Provinciale steun uit het verleden (plus link met knelpunten):

- De provincie heeft in het verleden niet heel duidelijk gekozen voor creatieve industrie als economisch cluster en heeft dat ook nu (Agenda van Brabant) niet gedaan (creatief wordt gezien als enabler).
- Wel verschillende relatief kleine projecten in design sector, waaronder Design Pressure Cooker, MKBdesign.brabant, Design & Automotive
- AV Impuls om Brabantse AV industrie verder te helpen en te verstevigen. Advies is om dat traject geen vervolg te geven.
- Ook duidelijke inzet op bidbook Brabant Culturele Hoofdstad (vanuit Investeringsagenda: max. 50 M euro), maar kiest nu voor piekactiviteiten in 2018 (en voorlopig in 2016), niet voor integrale ontwikkeling van het cluster in de periode vanaf nu t/m 2018.
- Beperkte samenwerking binnen provincie tussen bureaus Economie en Cultuur
- Podiumkunstenplan 2013-216

Overige steun uit het verleden (plus link met knelpunten):

- Andere partijen steunen de creatieve industrie (m.n. design) expliciet, met name de gemeente Eindhoven (o.a. met Dutch Design Week) en Brainport Development die nadrukkelijk de link leggen tussen design, architectuur en technologie, en gemeenten Tilburg, Breda, Den Bosch, Uden/Veghel
- Ook het Rijk heeft met een Beleidsprogramma Creatieve Industrie in de periode 2009-2013 een impuls gegeven. Nu Topsector. Begrip Technopartner is opgericht naar creatieve sector.
- Doorlopende Interreg projecten, zoals VIVID (Breda in de lead, project gericht op de beeldcultuursector) en PROUD (Design Coöperatie Brainport in de lead, gericht op design als driver voor innovatie)

Mogelijk toekomstig beleid(sinterventies) Provincie:

- Indruk: met relatief weinig investeringen de sector verder helpen (uitdagen, professionaliseren, koppelen aan business/technologie, publieke sector als klant). Maar ervaring in AV-sector is: te weinig ondernemerschap, collectief denken en bereidheid tot private investeringen. Design: sluit aan bij bestaande initiatieven en zorg voor Public Affairs
- Vraag is: kiest de provincie voor deze sector of niet? Of voor deelsectoren (als dat zo is, duidelijk onderbouwen en communiceren)? En kiezen voor creatieve sector als enabler: wat betekent dat? Gedacht kan worden aan voucherachtige instrumenten om crosslinks te laten ontstaan. Advies om AV impuls te stoppen (o.a. vanwege gebrek aan duidelijke keuze provincie en gering budget voor innovatiebeleid)
- Verbindingen leggen met andere regio's (bijv. mediocluster in Amsterdam/ Hilversum)
- Werklocaties: koppeling met monumentenzorg (behoud industrieel en cultureel erfgoed).
- Gebiedsgerichte monumentenzorg i.r.t. de ruimtelijk-economische omgeving
- Aansluiting zoeken met Europese netwerkvorming (via ECIA bijv.)

Hefboomwerking:

- Aansluiting Topsector Creatieve industrie (maar Topteam richt zich beperkt op productdesign waar Brabant juist goed in is)
- EC: European Design Leadership Board + European Creative Design Excellence
- Aansluiting zoeken bij Districts of Creativity en ECIA

Internationalisering

Geografische schaal van het cluster:

- Design heeft wel sterke concentratie in Brabant (Eindhoven) en Dutch Design heeft internationale allure
- Mediocluster vooral sterk in Amsterdam/Hilversum. Gaming heeft verschillende concentraties waaronder in Rotterdam, Utrecht (Dutch Game Garden), Breda (NHTV). Mode/ontwerp in Amsterdam en Arnhem

Europese dimensie:

- Kleine MKB kent beperkte internationalisering, zo ook de creatieve sector. Wel een aantal grote namen (designers) die wereldwijd netwerk hebben en visie op Design & Fashion & Architecture, maar dat geldt niet voor gehele cluster.
- AV heeft vooral nationale accounts.
- Eindhoven opereert in internationaal netwerk van design steden. Voor regio zijn er mogelijkheden voor aansluiting bij Districts of Creativity (nu al Vlaanderen, Baden-Württemberg, Catalonië, Centraal Denemarken, Lombardije, Nord-Pas de Calais, Rhône-Alpes, Schotland)
- EC wil sterker inzetten op design in bedrijven en onderwijs (European Creative Design Excellence)
- Vanuit EC start per 1-1-2012 de European Creative Industries Alliance (ECIA) – onder coördinatie van Amsterdam. Themagroepen als 'access to finance' en 'clustervorming'

Global dimensie:

- Handelsdelegaties met als speerpunt design/creatieve industrie
- Holland Paviljoen op World Expo Shanghai
- Mogelijkheden voor aansluiting bij Districts of Creativity (nu al Oklahoma, Karnataka, Qingdao, Rio de Janeiro, Shanghai, Tampere)
- Creative Industries Network

Behoeften, uitdagingen en visie:

- Ja: Dutch DFA (internationaliseringsagenda voor Design, Fashion en Architecture) krijgt vervolg.

Rol van de provincie:

- Voor Design: Zorgen voor verbindende functie naar bijv. Europa. Public Affairs.
- Voor AV: kies voor generieke instrumenten en niet specifieke ondersteuning AV

Samenwerking / cluster

Belangrijkste spelers:

- OEM'ers: ASML, DAF, Philips, VDL, Océ (HQ in Limburg), FEI, Vanderlande.
- Componentenleveranciers: NXP, Neways
- Kennisinstellingen: TU/e, Holst, ESI, M2i, DPI, TNO, Fontys, ROC Eindhoven.
- In de metalurgie: *Wärtsilä, LDM, Sapa Profiles*.
- Belangrijkste netwerken: Brainport Industries, Point-One netwerk, High Tech Systems Platform.

Fysieke 'brandpunten':

- Clustervorming is aanwezig, met HTCE, TU/e, Philips Best en de beoogde Brainport Innovation Campus (BIC), Metal Valley Drunen (gericht op metalurgie)

Georganiseerd vermogen:

- Cluster is zeer goed georganiseerd.
- Clusterorganisaties zijn er landelijk via Point-One en nu Topsector High Tech Systemen & Materialen, Brainport Industries meer gericht op Zuidoost-Nederland. Ook: High Tech Systems Platform
- De grote OEM's hebben veel competenties gemeen en veel dezelfde toeleveranciers. Dat levert een sterke band op.

Link met andere clusters:

- Link met Energie (o.a. Solar) en Automotive, twee gerelateerde clusters, is evident. Solar en automotive worden gezien als onderdeel van HTS (gezien de informatierijkheid in aparte fiches uitgewerkt)
- Ook een duidelijke link met life sciences (o.a. medtech en 'intelligente pillen')
- Sterke link met Maintenance & servicing → hiermee kan de concurrentie op kosten met m.n. De BRIC-landen aangegaan worden en zorgt het daarnaast voor nieuwe business.
- Creatieve Industrie, met name Design. De combinatie van HTS en Design kan tot nieuwe concepten en producten leiden.
- Via componenten en chips valt de koppeling met andere topsectoren water (o.a. dijkbewaking) en agrofood en tuinbouw (sensoren, robotica, packaging, processing, licht/optica) te maken.

Link met aanpalende regio's:

- Universitair verband van TU/e, Universiteit Twente en Technische Universiteit Delft in 3TU, TU/e versterkt ook duidelijk banden met UU
- Twente en Delft zijn regio's met ook zwaartepunten in HTS
- Relaties liggen er binnen de ELAT-regio, met een direct link naar IMEC België

Sterkten en zwakten van het cluster

Sterkten en zwakten

- Sterktes: (i) Veel belangrijke OEM'ers aanwezig (kleinere bedrijven en toeleveranciers profiteren daar ook van), (ii) goede exportpositie, (iii) diverse samenwerkingsrelaties binnen Europa, (iv) veel specialistische kennis in het cluster & bereidheid kennis te delen (o.a. applicatiekennis van componentenleveranciers), (v) sterk formeel en informeel netwerk, (vi) sterk netwerk van toeleveranciers in de regio, (vii) sterke specialisatie in nichemarkten (goede profilering en internationale positie)
- Zwakten: (i) dominantie van OEM'ers bij het verkrijgen van financiering en aantrekken hooggekwalificeerd personeel (kan ook als sterkte gezien worden, zie boven).

Uitdagingen/knelpunten voor de komende jaren (incl. arbeidsmarkt/werklocaties):

- Uitdagingen komende jaren:
 - Tekort aan hooggekwalificeerd personeel, m.n. groeiend tekort aan vakmensen (voldoende en juist gekwalificeerde personen op MBO niveau i.v.m. uitstroom van pensioengerechtigden en onvoldoende instroom in bètatechnische opleidingen)
 - Opvangen van minder prominente rol van Philips v.w.b. productie en (kennis over) productietechnologie, mogelijk via initiatief CFT 2.0
 - Druk op bedrijven om dicht bij afzetmarkten in Azië te gaan produceren en R&D te gaan doen.

Expliciete visie/agenda/investeringsplan voor de komende jaren

- Roadmap ontwikkeld binnen Topgebied High Tech Systems and Materials
- Nu diverse visiedocumenten ontwikkeld door Topteam (en aanvullend roadmaps, TKI's, etc)

Link maatschappelijke thema's:

- Health → medische technologie, zorgtechnologie, robotica en domotica.
- Duurzame Energie → solar, energie efficiency, smart buildings, smart energy, windenergie. Voeding → productietechnologie, monitoring en ketenbewaking.
- Mobiliteit → m.n. bij Automotive, maar ook breed op HTSM met sensoren, regeltechniek etc. Zie aparte fiches over Solar en Automotive.

Beleid

Provinciale steun uit het verleden (plus link met knelpunten):

- Totstandkoming van incubatorgebouwen op de HTCE (bèta) en het TU/e terrein (Twinning, Catalyst – in aanbouw)
- Ondersteuning campusinitiatieven (bijv. Metal Valley Netherlands)
- Veel PID en OP-Zuid projecten gefinancierd

Overige steun uit het verleden (plus link met knelpunten):

- Innovatieprogramma's: nano- en mechatronica (Point-One)
- HTS heeft veel gebruik gemaakt van de Crisismaatregelen (Kennisswerkersregeling en High Tech Topprojecten)

Mogelijk toekomstig beleid(sinterventies) Provincie:

- Duidelijk definiëren van ambitie en ook aangeven hoe de provincie daar – o.a. via innovatief inkopen – aan kan bijdragen.
- Ondersteunen van mkb om aan te haken op onderzoek en maatschappelijke opgaven. O.a. middels seed capital, innovatiekredieten, financiering van gezamenlijke faciliteiten.
- Ondersteuning starters via Valorisatieprogramma Zuidoost en voor huisvesting via Catalyst en Beta 2.
- Samenhangend campusbeleid ontwikkelen (incl. Mettal Valley).
- Arbeidsmarktbeleid: samenwerking sector-onderwijs op alle niveaus, doorstroom & instroom en internationale kenniswerkers. → Onderwijsinstellingen en bedrijven moeten aan de tafel om binnen het bestaande onderwijsbudget de slagkracht te vergroten en concrete initiatieven te ontwikkelen. Ondersteunen van Centre of Expertise en Centre voor Innovatief Vakmanschap (hbo en mbo). Aansluiten onderwijsaanbod bij behoeften van bedrijven.
- Aansluitend: jongeren enthousiasmeren voor techniek en regio aantrekkelijker maken voor buitenlandse vakmensen
- Bnutten van instituten in het ecosysteem (bijv. CFT 2.0 initiatief en Holst Centre).
- Behoeftte aan ontwikkelwerk is m.n. cross-sectoraal. Mogelijk i.s.m. BOM.

Hefboomwerking:

- Samenwerking met TTR-ELAT en Europese programma's, en andere generieke instrumenten zoals aanhaken bij MKB fonds

Internationalisering

Geografische schaal van het cluster:

- Zeer sterk cluster rondom Brainport/Eindhoven, met sterke relaties binnen ELAT.

Europese dimensie:

- Er zijn veel mogelijkheden om de sterke Europese samenwerkingsrelaties uit te bouwen.
- Veel samenwerking binnen FP's, Eurka, Joint Technology Initiatives -> nu verkennen aansluiting en benutting Horizon 2020 Programme van de Europese Commissie en een mogelijke KIC vanuit EIT (KIC Health)

Global dimensie:

- HTS is een mondiale markt
- Door verkiezing slimste regio van de wereld (in 2011) heeft Brainport veel aandacht gekregen
- Opkomst van BRIC-landen zorgt voor sterke concurrentie op kosten. Ook op kennisgebied lopen die landen in.
- R&D partners steeds meer wereldwijd (verschuiving naar Azië, niet alleen voor productie maar ook voor R&D)

Behoeften, uitdagingen en visie:

- Kijk niet alleen naar afzetmarkten, maar ook naar R&D-partnerschappen.

Rol van de provincie:

- Faciliteer de campus (HTCE), om behoud van internationale topspelers in Brabant te garanderen en nieuwe topspelers aan te trekken, bijv. via internationale acquisitie
- Maak de regio aantrekkelijk voor (buitenlandse) kenniswerkers. Dat vereist werklocaties die aantrekkelijk zijn (incl. de omgeving er van: groenvoorziening, bereikbaarheid, vrijetijdsaanbod, onderwijs, etc)

Samenwerking / cluster

Belangrijkste spelers in Brabant:

- AutomotiveNL (= fusie HTAS, ATC en Campus, landelijke organisatie, met focus Zuidoost-Nederland); ontwikkelingsmaatschappijen BOM en LIOF, Brainport, Provincie, gemeente Helmond
- TNO Automotive
- TU Eindhoven/Fontys/(HAN)/ROC's (ook: centres of expertise)
- Enexis (smart grids)
- Grote bedrijven zoals DAF, VDL, NXP, TomTom, Philips, Benteler
- mkb-bedrijven, o.a. binnen het thema Elektrisch Rijden, DTI, ABB
- Dinalog (Slimme mobiliteit), PointOne (HTSM)

Fysieke 'brandpunten':

Automotive Campus Helmond met linken naar High Tech Campus Eindhoven, Dinalog Campu

Georganiseerd vermogen:

- Ontwikkelcapaciteit: AutomotiveNL nieuwe speler, naast BOM, Brainport en LIOF
- In bestuur en RVC van AutomotiveNL is Triple Helix georganiseerd
- Roadmap AutomotiveNL aangeleverd bij Topteam HTSM o.b.v. PPP
- Businessplan Automotive NL in ontwikkeling, m.n. de verdere uitdieping van de regionale component (HTACampus met acquisitie, internationalisatie, innovatie, participatie, etc.)
- Investeringsplan ER in de maak (Accenture)

Link met andere clusters:

- Logistiek (nog niet manifest; uitwerken onder de vlag van Slimme Mobiliteit)
- HTSM breed: dwarsverbanden met andere roadmaps?
- Energie - smart grids
- Maintenance (o.a. compensatieorders)

Link met aanpalende regio's:

- Euregio Maas-Rijn: Interreg projecten Enevate en Automotive Cluster Euregio Maas-Rijn, maar nog weinig echte inhoudelijke samenwerkingsprojecten
- Potentie voor Europese positionering EMR regio en aantrekken kenniswerkers
- NL netwerk elektrisch rijden o.m. via FET en Dincert en stichting DOET

Sterkten en zwakten van het cluster

Sterkten en zwakten

- Elektrisch rijden: sterk is de Brabantse proeftuinbenadering en relatie met smart grids, maar nog slechts beperkt aantal echt actieve spelers (zie AGV discussie: de spoeling is dun). Grote spelers als DAF en VDL kijken zijdelings mee. ER= wel koploper activiteit
- AutomotiveNL en m.n. PPP R&D is goed georganiseerd met bijdrage vanuit de markt
- Shared facilities (AFB) o.b.v. speerpunthema's zijn in ontwikkeling
- Doorlopende leerlijnen, incl WO, met Centres of Expertise op MBO en HBO niveau zijn georganiseerd

Uitdagingen voor de komende jaren (incl. arbeidsmarkt/werklocaties):

- Thema's als elektrisch rijden en slimme mobiliteit scheppen kansen voor faciliteren van cross-sectorale samenwerking
- Elektrisch Rijden : slag maken van ontwikkeling naar eerste productieseries plus services eromheen
- Campus (HTAC) als kristallisatiepunt, maar met sterke samenwerking in heel Brabant én buiten de regio (geen hek er omheen), ook cross-sectoraal
- Mkb nog in onvoldoende mate aangehaakt bij ontwikkelingen op de campus (en: wie organiseert dat?), wel bij ERB regeling
- Businessplan AutomotiveNL met oog voor integraliteit en met een verdienmodel. Noodzaak: onafhankelijkheid van provinciale subsidie na 2013
- Goede propositie met interessante partijen voor vestiging en/of samenwerking HTACampus is gewenst
- Ambitie waarmaken: Brabant als ultieme testsite voor Europa (testen, certificeren)
- Verbreding naar slimme mobiliteit (of "cooperatieve mobiliteit" m.b.t. personen- en goederenvervoer), relatie met DITCM
- Concentratie van facilities op campus, maar ook verbinden met facilities van spelers er buiten (bijv. DAF en TU/e)

Link maatschappelijke thema's

- Logistiek/Slimme (en duurzame) mobiliteit

Beleid

Provinciale steun uit het verleden (plus link met knelpunten):

- ERB regeling Elektrisch Rijden
- 1ste tranche Samen Investeren (Campus en Automotive House)
- ATC cofinanciering vanuit innovatie middelen
- Verhuizing TNO
- Innovatieprojecten (Design, Automotive Clusters, etc)
- HTAC gesteund vanuit OP-Zuid met cofinanciering van Brabant, Helmond en SR
- Middelen van Mobiliteit voor ITS projecten en exposure

Overige steun uit het verleden (plus link met knelpunten):

- Rijksgeld, o.a. via HTAS programma

Expliciete visie/agenda/investeringsplan voor de komende jaren:

- Landelijke visie Automotive 2020 (i.o.m. de Federatie) is er. Is qua thematiek richtinggevend
- Roadmap Automotive NL aangeleverd aan Topteam
- Plan voor elektrisch rijden is in de maak (1ste tranche investeringsagenda)
- Businessplan Automotive NL wordt verder uitgeschreven, m.n. verdere invulling van de regionale deliverables (relatie met de HTACampus) en het verdienmodel

Mogelijk toekomstig beleid(sinterventies) Provincie:

Algemeen: sturen op regionale en bovenregionale scope, bevorderen mkb-dynamiek, proeftuinbenadering cross-sectorale verbindingen

Doorlopend vanuit vorige bestuursperiode:

- Samen Investeren middelen t/m 2013 voor AutomotiveNL organisatie met focus op campus component

Nieuw beleid:

- Elektrisch rijden afgedekt via plan 10 miljoen: proeftuingsdachte waarmaken; deelaspecten goed oplijnen (innovatie, acquisitie, internationalisering, participaties)
- Launching customer (o.a. openbaar vervoer)
- Brabant/campus positioneren als Europese testsite

- Binnen AutomotiveNL regionale activiteiten en deliverables t.b.v. succesvolle doorontwikkeling HTAC positioneren en organiseren op gebied van acquisitie, internationalisering, participatie. Hierbij verankering rol van BOM verkennen.

- Qua thematiek verbreding van automotive/E-Mobility sec naar Slimme Mobiliteit: kansen, versnipperd binnen Provinciehuis: intern beter verbinden

Hefboomwerking:

- Relatie met topsector HTSM: roadmap ingediend
- Europa: nu wel sterk bezig met organisatie binnen regio; maar is potentieel interessant (o.a. Green Car binnen Horizon 2020 programma)

Internationalisering

Geografische schaal van het cluster:

- Euregio Maas-Rijn (in potentie), wel al goede verbinding met Flanders Drive

Europese dimensie:

- Positionering als testbed in Europa
- Nog geen visie op joint business development, wel eerste contacten met andere regio's (Oxford, Andalusië)
- Onderzoek naar KIC urban mobility 2018?

Global dimensie:

- Acquisitie (Europees en global) is belangrijk

Behoeften, uitdagingen en visie internationaal:

- Nog geen uitgewerkte visie

Rol van de provincie:

- Bestuurlijke rol: inspelen op netwerken, financieringsbronnen
- Bijeenkomst Internationalisering Elektrisch Rijden is op 20 december georganiseerd door Connie Moonen

Samenwerking / cluster

Belangrijkste spelers:

- KI: Sollianc
- Bedrijven: sector bestaat voor belangrijkste deel uit (groot) mkb.

Fysieke 'brandpunten':

- Positionering TUE terrein (TUE, KIC, FOM) en HTCE (bedrijven, Solliance)
- Brainportregio zet zich hiermee stevig op de kaart als centrale regio in Europa voor energieonderzoek.

Georganiseerd vermogen:

- Solliance, een alliantie van TNO, TU/e, Holst Centre, ECN en IMEC, en in nauwe samenwerking met de industrie.

Link met andere clusters:

- Duidelijke relatie met HTS (en Metal Valley Netherlands).
- Kansrijk is de link met het Creatieve cluster. Met name het koppelen van design en solar kan veel marktpotentieel opleveren.
- Duidelijke link met topteam energie. Vooral mbt smart grid/automotive, gebouwde omgeving.
- Interessant is de verbreding van solar naar Smart city concepten.

Link met aanpalende regio's:

- PV applicatiecentrum in Limburg.
- Energy Valley in Noord-Nederland (gericht op gas)
- Rotterdam energy port
- Vlaanderen (Solliance)
- Noord-Rijn Westfalen (Solliance)

Sterkten en zwakten van het cluster

Sterkten en zwakten

- Sterkte: (i) kracht zit in de equipmentbouw, (ii) user interface ICT en Power Elektronica en (iii) slimme netintegratie en integratie in de gebouwde omgeving van cellen in panelen / panelen in frames.
- Zwakte: (i) behouden van kritische massa is nodig om te kunnen blijven concurreren met vergelijkbare regio's, (ii) beperkte link met c-Si en (iii) beperkte focus op de productie van cellen c-Si.

Uitdagingen/knelpunten voor de komende jaren (incl. arbeidsmarkt/werklocaties):

- PNB wint het niet op kosten (Azië), maar juist op (i) link met materiaalkunde en design en (ii) integratie van systemen.
- Tekort aan hooggeleide (bèta) personeel.

Expliciete visie/agenda/investeringsplan voor de komende jaren

- In maart 2011 is er een roadmap gepresenteerd. Gefinancierd vanuit Brabant, maar met een landelijke focus en internationale aansluiting. In december is dit vertaald naar een innovatiecontract. Meer dan 50 bedrijven hebben ondertussen MoU ondertekend.

Link maatschappelijke thema's:

- Elektrisch rijden en slimme netwerken.
- Zwakke luchtkwaliteit Brabant.
- Provincie heeft geen beleid voor energiebesparende activiteiten. Ze richten zich op economische aspecten van solar en niet het stimuleren van afname van zonnepanelen. Maar via proeftuinen als onderdeel van green deal wordt de uitrol van innovatieve producten gestimuleerd.

Beleid

Provinciale steun uit het verleden (plus link met knelpunten):

- Ondersteuning Solliance (verhuizing ECN naar PNB en investering in labfaciliteiten), KIC en FOM.
- Reservering voor valorisatieprogramma Solar (10 mln, matching 15 mln nodig).
- Vanuit Essentgelden reservering voor Solar, BioBased Economy en Electrisch rijden/Slimme netwerken. (totaal 71.2 mln)

Overige steun uit het verleden (plus link met knelpunten):

- PID & OP-Zuid → projecten bleken zeer rendabel. Revolverend fonds was mogelijk geweest, waarbij elke euro 3x uitgegeven had kunnen worden.
- Overheidsinvestering van 12,5 mln heeft een totale projectenportefeuille van 50 ml

Mogelijk toekomstig beleid(sinterventies) Provincie:

- Middels valorisatieprogramma: Facilitering technologische proeftuinen, exportondersteuning, groeifinanciering e financiering van grensverleggende innovatieprojecten.
- Er is meer behoefte aan integratieonderzoek van (TF-)PV in heel de menselijke omgeving → proeftuinen.
- Voldoende geld is gereserveerd → nu zorgen voor ontwikkeling ecosysteem.
- Haak aan bij beschikbare kennis over 'energie in de gebouwde omgeving'.
- Faciliteer flankerende activiteiten van o.a. BOM en Brainport Development.
- **Probeer aan te haken bij initiatieven uit het veld**

Hefboomwerking:

- Europa: Aanhaken bij Framework Programme, overige Europese initiatieven gericht op duurzaamheid. Samenwerking binnen European Energy Research Alliance (EERA). Samenwerking binnen ELAT-regio.
- NL: (i) Solar is onderdeel van innovatiebeleid. Er zijn veel innovatiecontracten namens topteam HTS en Energie opgesteld. (ii) ECN krijgt subsidie van de overheid. (iii) Aanvullend op de innovatiecontracten is samenwerking met de provincie Gelderland interessant. Daar is veel synergie te vinden.

Internationalisering

Geografische schaal van het cluster:

- In Nederland cluster rond Eindhoven, met HTCE en TU/e-terrein (ook met Metal Valley Netherlands). Aansluiting met Limburg voor synergie. Daarnaast veel overlap met Duitse regio's en Leuven.

Europese dimensie:

- Solar is een hot item in EU.
- Zowel TNO als ECN opereren in samenwerkingsverband European Energy Research Alliance (EERA).
- Binnen de EU is er veel aandacht op duurzaamheid. Het cluster kan daar aansluiting zoeken.
- Meer samenwerking Vlaamse installateurs en producenten en Nederlandse machinebouw.

Global dimensie:

- Zonneceelproductie verschuift van Europa naar Azië. Maar Brabantse cluster is juist goed in het maken van machines, die ze daar nodig hebben. Zorg voor goede export is nodig.
- En om die machines optimaal te benutten, heb je kennis nodig. Diensten ernaast verkopen? Bijv. voor applicatieontwikkelingen en implementatie van de hele keten.

Behoeften, uitdagingen en visie:

- Zorgen voor voldoende kritische massa om concurrentiepositie te kunnen blijven houden.
- Ontwikkelen van een masterplan: waar willen we met de groene samenleving naartoe en hoe krijgen we de (lokale) industrie daaraan opgelijnd (waar richt je je op? Moet PV-productie terug naar Brabant komen? etc).

Rol van de provincie:

- Zet Brabant als duurzame regio op de kaart; investeer in duurzaamheid. Daarvoor is het opzetten van een helder masterplan belangrijk → wat wil je bereiken?
- Mogelijk een meer generieke aanpak die voor alle clusters geldt, gericht op: (i) (Samenwerkend) Internationaal Innoveren, (ii) Internationale Handelsbevordering / Export, (iii) Internationale Acquisitie, (iv) Aantrekken en vasthouden Internationaal Talent, (v) Europees arsenaal van financiële instrumenten, (vi) Public Affairs, (vii) Branding en promotie en (viii) aansluiten bij internationalisering van het (hoger) onderwijs.

5) Logistiek

Samenwerking / cluster

Belangrijkste spelers:

De logistieke bedrijven zijn in te delen in vijf typen:

- 1 = transport en vervoer (alle modaliteiten): o.a. Vos Logistics, Kuehne+Nagel.
 - 2 = op- en overslag: o.a.: Samsung, Lidl, Chevrolet, Mexx.
 - 3 = VAL en VAS: o.a. Vos Logistics, Kuehne+Nagel.
 - 4 = regie en organisatie van logistiek / supply chains: o.a. aantal incubators in Dinalog Building financiers zoals Rabobank en ING Lease, logistieke advies zoals Groenewoud en de kennisinstellingen Dinalog, NHTV, KMA, Avans, UVT, TU/e, Fontys, TiasNimbas, HAS.
 - 5 = supportdiensten en toeleveranciers (incl. kennisinstellingen): ICT-diensten zoals SAP, financiers zoals Rabobank en ING Lease, logistieke advies zoals Groenewoud en de kennisinstellingen Dinalog, NHTV, KMA, Avans, UVT, TU/e, Fontys, TiasNimbas, HAS.
- Fysieke 'brandpunten':**
- Diverse bedrijventerreinen met een hoofdzakelijk logistieke oriëntatie: Logistiek Park Moerdijk, Hazeldonk in Breda, Vossenbergh en Katsbogten in Tilburg, Acht, Flight Forum en Ekkersrijt in Eindhoven en Borchwerf en Majoppeveld in Roosendaal.
 - Sectorspecifieke zwaartepunten verspreid over Brabant, bijv. Zuid-Oost Brabant met grote concentratie Agrofeed-productiebedrijven met grote binnenvaartstromen.
 - Locaties met multimodale verbindingen, kansen en ambities zoals Haven (Waalwijk), Rietvelden (Den Bosch), Elzenburg / De Geer (Oss), Veghel, Cuijk, Bergen op Zoom (MCT), Tilburg (BTT), Eindhoven (RTE) en Moerdijk (CCT & DMT).
 - Dinalog Campus Breda (i.o.)

Georganiseerd vermogen:

- Dinalog Institute (gevestigd in Brabant, maar nationale oriëntatie) richt zich op kennisontwikkeling en -disseminatie, de organisatie van samenwerking, op opzetten van innovatie-, demonstratie- en pilotprojecten en het ontwikkelen van het Open Innovatie ecosysteem, de Dinalog Campus.
 - Brabant Intermodal: Samenwerkingsverband multimodale operators t.b.v. optimalisering van de containerstromen en bevordering van de kwaliteit van dienstverlening
 - Multimodaal Coördinatie en Adviescentrum – MCA: heeft als uitvoeringsorganisatie van het provinciaal beleid een adviesfunctie gericht op multimodaliteit en stimuleert/adviseert in dat verband bijvoorbeeld het bedrijfsleven en de samenwerking tussen terminals.
 - Uitvoeringspartijen in Midden en West Brabant (Rewin, BOM, Midpoint) trekken samen op rondom de ontwikkeling van Dinalog.
 - Vitale Logistiek: een breed logistiek kennisplatform dat zich richt op kennisontwikkeling en kenniscirculatie in het logistieke werkveld. Vertegenwoordigd in het platform zijn o.a. BOM, Rewin, KVK, TUE, NHTV, Avans, Midpoint Brabant, ROC WestBrabant.
 - Strategisch Platform Logistiek: SPL/topteam vertegenwoordigt het logistieke bedrijfsleven en wil samen met het ministerie van Verkeer en Waterstaat de kracht van de sector versterken door de dialoog aan te gaan over de toekomst van de logistieke sector. (op 5 november 2009 opgericht)
 - Sector is versnipperd, met veel type spelers en veel sectororganisaties naast elkaar.
- Link met andere clusters:**
- Logistiek is enabler voor alle sectoren.
 - Interessante link met Maintenance, met veel samenwerkingsmogelijkheden (o.a. OP Zuid-roadmap Service Logistiek -> samenwerkingsprojecten tussen Dinalog en WCM)
- Link met aanpalende regio's:**
- Brabant ligt centraal in de Delta/Driehoek Rotterdam, Antwerpen en Ruhrgebied/Venlo.

Sterkten en zwakten van het cluster

Sterkten en zwakten

- Zwakte: (i) matige innovativiteit sector (lange adem nodig), (ii) tekort arbeidskrachten (van mbo tot wo), (iii) samenwerking komt moeilijk van de grond (angst kennisuitwisseling en hoge mate van concurrentie met dunne marges), (iv) hoge mate van versnippering, (v) gebrek aan visionaire ondernemers en (vi) slecht imago (files, vervoer gevaarlijke stoffen, geluid, gezondheid etc).
 - Sterkte: (i) strategische ligging, (ii) aantrekkingskracht Brabantse logistieke ecosysteem (met het nationale instituut Dinalog gevestigd in Breda), (iii) sterke logistieke sector in Brabant (nog wel m.n. logistieke dienstverleners), (iv) sterk logistiek netwerk door fysieke nabijheid van logistieke dienstverleners voor producenten, (v) multimodal verbindingen en knooppunten, (vi) door sterke industrie in Brabant (m.n. HTS) veel logistieke activiteiten, (vii) door bestaand volume van activiteiten zijn er synergie-effecten en (viii) aanwezigheid van alle onderwijsniveaus (MBO-HBO-WO).
- Uitdagingen/knelpunten voor de komende jaren (incl. arbeidsmarkt/werklocaties):**
- Er moet ingezet worden op kennisintensivering van de sector, waarmee een verschuiving in gang gezet kan worden van de klassieke logistieke sector van transport, warehousing en logistieke dienstverlening naar het verkrijgen en versterken van een mondiaal competitieve regiefunctie.
 - De 'driehoek' waar Brabant zich bevindt is vooral van invloed op EDC's. Deze 'voeten in de klei' zijn nodig, maar voor innovatie is vooral investering in ketenregie nodig. De EDC's bijvoorbeeld hebben gemiddeld genomen een overcapaciteit, middels een virtuele organisator / regisseur over meerdere EDC's kan met dezelfde fysieke capaciteit meer business gecreëerd worden + hogere marges.
 - Innovatie is nodig om 'mee te komen' in de steeds complexere internationale supply chain
 - Versterken intermodale connectivity
 - Bereikbaarheid zekerstellen bij groeiend volume
 - Aanhaken bij veranderingen in eCommerce biedt nieuwe groeikansen.
- Expliciete visie/agenda/investeringsplan voor de komende jaren**
- Topteam Logistiek/SPL (roadmaps ontwikkeld) (voorloper: Commissie van Laarhoven)
 - Visie Vlaams Nederlandse Delta
 - Strategische Visie Goederenvervoer
 - PNB is bezig met het opstellen van een inlandhub-strategie (ook wel strategie hubs & spokes). -> relatie met werklocaties.
- Link maatschappelijke thema's:**
- Mobiliteit** → nieuwe mobiliteitsvormen interessant, optreden als proeftuin en/of launching customer. **Voeding** → logistiek is een kwaliteitsbepalende factor bij voeding.
 - Duurzame energie** → beperkt, als enabler voor biobased economy. Daarnaast is logistieke sector zelf ook grote energieverbruiker (laatste jaren al wel grote stappen gezet). **Health** → grote farmaceutische EDC in Brabant.

Beleid

Provinciale steun uit het verleden:

- Topinstituut Dinalog (Breda) en Dinalog Campus
- Leerstoel Goederenvervoer (Peter de Langen, TU/e)
- PID Zuidwest Nederland (Logistiek en Distributie) → heeft logistiek in Brabant een impuls gegeven
- Uitvoeringsprogramma Brabantse Strategische Visie Goederenvervoer
- Een aantal organisaties hebben uit hun formatie tijd vrijgemaakt om te werken aan het logistieke ecosysteem: REWIN, BOM, NHTV en Midpoint. Dat heeft o.a. geleid tot drie grotere faciliterende programma's waar deze partijen in samenwerken: 1. Logistic cities (cofunding door provincie), 2. Logistic Accelerator (cofunding door OP Zuid) en 3. Grenzeloze logistiek (funding door Interreg).
- Provinciale ondersteuning van de Quick win regeling vaarwegen en de verschillende bijdrages aan Rijksvaarwegprojecten als de Zuid-Willemsvaart en het Wilhelminalkanaal.

Overige steun uit het verleden :

- Innovatieprogramma Logistiek → vergroten innovatief vermogen van de sector, met focus op sectorhuis.
- Transumo (via BSIK) → komen tot een internationaal trendsettend kennisnetwerk mbt mobiliteit.
- Provinciale bijdrage in SOIT regeling gericht op ontwikkeling van openbare inland terminals.

Mogelijk toekomstig beleid(sinterventies) Provincie:

- Stimuleren samenwerking 30' s (blijft knelpunt), gericht op Dinalog Campus en organiseren ketenregie.
- Er zijn (te) veel uitvoeringspartijen gericht op logistiek. Meer consolidatie is nodig.
- Kennisintensieve starters en mkb ondersteunen (indirect via Dinalog?).
- Stimulering van onderwijs in de hele keten (incl. continue scholing).
- Aantrekken of efficiëntie verbeteren van bijv. EDC's is nodig om 'voeten in de klei' te behouden, maar niet voor innovatie.
- Voorjaar 2012 komt provincie met een 'Brabantbrede aanpak Logistiek' (integrale inventarisatie van wat er al is aan beleid en uitvoering).
- Zorgen voor een beter gronduitgiftebeleid voor logistieke bedrijventerreinen (actiever, bovenregionaler, en gericht/er met meer condities).
- Speel een katalysator voor initiatieven uit het veld (m.n. Dinalog en BOM). Zij weten van de hoed en de rand, en PNB kan hen faciliteren. Stel criteria op om voorstellen te keuren. → **Probeer aan te haken bij initiatieven uit het veld.**

Hefboomwerking:

- R&D-programma's 1-op-1-gerelateerd aan Logistiek zijn beperkt, maar aansluiting is te vinden met Artemis, Interreg, Marco Polo programme en beperkte mate FP.
- Voor coördinatie van Europees onderzoek is aansluiting te vinden met European Technology Platforms, Elalog, Clecat, Eciti en Skema.
- Samenwerking hotspot KAN (Knooppunt Arnhem-Nijmegen), de 'punten van de driehoek', de mainports en de provincies Limburg, Noord-Holland en Zeeland.

Internationalisering

Geografische schaal van het cluster:

- Fysieke logistiek: Door de gunstige ligging van Brabant (in 'de driehoek') lopen er veel vervoersstromen door Brabant. Op de logistieke kaart van Nederland 2011 vormen 3 Brabantse regio's (West-Brabant, Tilburg/Waalwijk en Oss-Veghel-Eindhoven) samen met Venlo en Rotterdam de top 5 van Nederland.
- Logistieke diensten & support activiteiten: Dinalog en de Dinalog Campus vormen een fysieke hotspot voor nieuwe en innoverende bedrijvigheid.

Europese dimensie:

- BOM heeft een visie geschreven hoe op Europese schaal relaties kunnen worden gelegd om het logistieke cluster in Brabant internationaal competitief te maken met goede exportmogelijkheden. Hiervoor is het belangrijk meer internationaal op te treden en relaties aan te gaan met organisaties in het buitenland. → zie hefboomwerking.

Global dimensie:

- Globalisering zorgt voor meer vervoersstromen, maar ook meer concurrentie, schaalvergroting en concentratie op kernactiviteiten. Ook de groeiende bevolking van 7 mrd nu naar 9-12 mrd in 2050 zorgt naar verwachting voor verdubbeling van goederenstromen in de komende decennia.

Behoeften, uitdagingen en visie:

- Behouden 'voeten in de klei' om zo de afgeleide logistiek te ondersteunen, o.a. middels behouden van huidige industrie en ECD's.
- Export van diensten gerelateerd aan ketenregie kan veel waarde opleveren. Deze diensten zijn deels in ontwikkeling en kunnen profiteren van gerichte acties om ze in contact te brengen met potentiële buitenlandse partners en klanten. Dit vraagt om een actief, kennisintensief, groeiersbeleid met bijbehorende investeringsmiddelen.

Rol van de provincie:

- Stimulering (nieuwe) (groeiende) (innoverende) bedrijvigheid;
- Maak de regio aantrekkelijk, dat vereist werklocaties die aantrekkelijk zijn (incl. de omgeving er van: groenvoorziening, bereikbaarheid, vrijetijdaanbod, onderwijs, etc).

6) Maintenance

Samenwerking / cluster

Belangrijkste spelers in Brabant:

-Asset owners: Rijkswaterstaat, Defensie, Essent, Shell, Sabic, Fokker, Philip Morris, etc.
-OEMs: ASML, DAF Trucks, Marel Stork, Vanderlande, Philips, Wartsila, Fokker, Bosch Rexroth, etc.

-Service Providers: Sonovation, Imtech, Cofely, Daedalus, Terma, Bosch Rexroth, Spie, etc.

-Kennisinstellingen: 3TU's, NLLDA, Avans (HBO), ROC's (MBO), MEC, TNO en NLR.

Fysieke 'brandpunten':

Coördinerend orgaan:

-DI-WCM (Breda) → Regie, initiatief, ondersteuning, aanjagen innovatie en kennisontwikkeling, begeleiden Business development, communicatie & public affairs en link met andere sectoren

-Daarnaast Dinalog, via programmalijs Service Logistiek.

Hotspots (Business & Maintenance Parken):

1. Aviolanda Woensdrecht → Luchtvaartgebonden MRO&U, militair en civiel
2. Gilze-Rijen GATE2 → Ontwikkeling simulatorenpark en kenniscentrum,

bedrijfsverzamelgebouw, opleiding en training voor helikopters, Aerospace & Maintenance.

Naast deze twee Business & Maintenance Parken is er ook veel kennis binnen bedrijven. Denk aan AMSL (Veldhoven) met haar control tower voor service logistiek waar ca. 200 mensen werken en de wereldwijde onderhoudsoperaties aansturen.

Georganiseerd vermogen:

Dutch Institute World Class Maintenance en Stichting Maintenance Education Consortium, in nauwe samenwerking met BOM, Rewin, Liof, Impuls Zeeland en de brancheverenigingen NVDO en Profion, Syntens, TNO, Maintenance Innovation Communities Zeeland en West Brabant, etc.

Link met andere clusters:

Link met andere clusters is groot. Maintenance kan gezien worden als een enabler over alle sectoren en werkt als hefboom voor o.a. het verlagen van de productiekosten en emissies en het verbeteren van de duurzaamheid en efficiency. Voor de instandhouding van andere clusters is maintenance cruciaal. De focusgebieden zijn luchtvaart, chemie/procesindustrie, energie, infrastructuur, water/maritiem, hightech systemen & materialen en service logistiek.

Voor Brabant geldt dan in het bijzonder:

-Logistiek, vergelijkbaar omdat beschikbaarheid van juiste onderdelen en plannen van onderhoud vergelijkbare ketens en concepten kent. Met name Service Logistiek (veel overlap met maintenance), met een sterke internationale dimensie (denk aan ASML, Philips, Océ, Shell Moerdijk, Philip Morris etc.).

-High Tech Systemen/Brainport, waar onderhoud al een essentieel onderdeel van de after sales service processen wordt gezien.

-BioBased, groei van deze industrie zorgt voor bouw nieuwe fabrieken en exportkansen technologie.

Link met aanpalende regio's:

-Vanuit DI-WCM is intensieve samenwerking bestendigd met: Maintenance Valuepark Terneuzen, Chemelot Limburg en Maastricht Maintenance Boulevard. Daarnaast is samenwerking beoogd met Mainport Schiphol, Mainport Rotterdam/Drechtsteden en Energy Valley.

Sterkten en zwakten van het cluster

Sterkten en zwakten

-Sterkten: (i) internationaal toonaangevende kennis van maintenance management, (ii) aanwezigheid van key asset owners en toeleveranciers, (iii) commitment van breed netwerk van stakeholders achter maintenance initiatieven zoals DI-WCM, (iv) sterke proces- en maakindustrie met groeiende internationale business, (v) maintenance is onderdeel binnen diverse Topsectoren, wat de basis legt voor faciliteren cross-sectorale samenwerking, (vi) deelname toonaangevende internationale bedrijven in de uitvoering, (vii) de samenwerking tussen de diverse sectoren (overheid, ondernemingen, onderwijs en onderzoek).

-Zwakten: (i) maintenance als beleidsterrein is niet altijd herkenbaar waardoor kennis versnipperd is, (ii) aandacht op interne kennisontwikkeling mbt maintenance door bedrijven nog te beperkt, (iii) het keten-denken is bij bedrijven nog geen gewoonte en er is weinig besef dat je met maintenance nieuwe business kan genereren (iv) maintenance is een erg breed vak van ontwerp, technische kennis, operations management etc.

Uitdagingen/knelpunten voor de komende jaren (incl. arbeidsmarkt/werklocaties):

-Corporate R&D aandacht en middelen voor service en onderhoud nog beperkt.

Maintenance wordt nog teveel gezien als kostenpost, ipv verdienmodel/ waarde creatie. High Tech Systemen kan concurrentiekracht winnen door excellente service proposities (kansen van Servitization).

-Zorgen dat de life cycle costs verlaagd worden.

-Tekort aan (hoog)opgeleide medewerkers.

-Moderniseren/levensduurverlenging van verouderde productie installaties en infrastructuur in Brabant, waarbij concurrentie aangegaan moet worden met lagelonenlanden (fit for future).

-Defensie is belangrijke speler voor MRO&U-werkgelegenheid, maar bezuinigingen liggen in het verschiet. Dit kan echter als kans gezien worden om met industrie incl. buitenlandse partijen een uniek ecosysteem te ontwikkelen dat werkt op West-Europese/internationale schaal. Op dit moment zijn er al diverse samenwerkingsverbanden van Defensie met

industrie gericht op de Europese regio.

-De sector maintenance kan zich profileren via de publieke sector; NS, RWS etc. Gevaar is dat maintenance-activiteiten van bijv. Defensie (te)veel naar het buitenland verdwijnen.

Expliciete visie/agenda/investeringsplan voor de komende jaren

-Er ligt een gezamenlijke WCM visie en innovatieagenda. Ook is het bedrijfsleven, kennis en de verbinding met de topsectoren georganiseerd

Link maatschappelijke thema's:

-Veelal enabler/ondersteunend voor alle Brabantse thema's (duurzame energie, slimme mobiliteit, gezond ouder worden en duurzame landbouw). Onderhoud is duurzaamheid en slim omgaan met schaarse resources.

6) Maintenance

Beleid

(Provinciale) steun tot op heden:

1. Ontwikkeling ecosystemen/hotspots: Aviolanda Woensdrecht en Gate2 Aerospace & Maintenance, waaronder financiering van faciliteiten.
2. Ondersteunen specifieke innovatie-, onderzoeks- en onderwijsprojecten (m.n. via Pieken in de Delta i.s.m. provincie Zeeland en Rijk)
3. Opzetten coördinerend orgaan → programmabureau/Dutch Institute World Class Maintenance (i.s.m. Zeeland, Limburg en EFRO-middelen).

Mogelijk toekomstig beleid(sinterventies) Provincie:

- Om kennis en kunde van de regio Zuid Nederland en daarbuiten op onderhoudsgebied optimaal te ontwikkelen en mobiliseren is het volgende nodig (gelijk aan de pijlers van DI-WCM):
- Ontwikkeling hoogwaardige onderhoudskennis, cross sectorale innovatie en strategieontwikkeling.
 - Samenwerking met internationale toonaangevende bedrijven voor kennisuitwisseling en creëren van een goed vestigingsklimaat voor deze partijen.
 - Meer geschoold onderhoudspersoneel en kennisontwikkeling
 - Betere samenwerking, kennisoverdracht, keteninnovatie en community ontwikkeling.
 - Creëren van maintenance bedrijvenparken, waarbij voor Brabant de focus op Aviolanda Woensdrecht en Gate2 Aerospace & Maintenance.
 - Regisseren bestuurlijke afstemming (m.n. met gemeenten)
 - Binnen het DI-WCM (Breda) is er overkoepelende sturing en regie om dit integraal voor Zuid Nederland op te zetten. De provincie Noord-Brabant volgt o.a. via een zetel in de Raad van Toezicht c.q. als mede-financier de progressie van DI-WCM.
 - Ook middels Dinalog (programmaliijn Service Logistiek) speelt de provincie een rol.

Hefboomwerking:

- Er zijn geen specifieke R&D-cofinancieringsbronnen voor Maintenance, maar mogelijkheden moeten in diverse algemene- en sector programma's worden benut. Denk hierbij aan Topsgebieden beleid, IPC, REAP, OP Zuid en Interreg.
- Relatie met topsectoren, European Technology Platforms en European Research Area Network voor coördinatie van onderzoek.
- Cluster was initieel sterk op luchtvaart, procesindustrie (chemie, energie) gericht. Momenteel wordt kennis ingezet voor andere sectoren waaronder High Tech Systemen, Infra en Maritiem en is er kruisbestuiving met Logistiek

Internationalisering

Geografische schaal van het cluster:

-De focus van Maintenance ligt in Zuid Nederland en met links naar en Zuid/Noord Holland. In Brabant (en Zeeland en Limburg) is er veel kennis en bedrijvigheid met betrekking tot maintenance en services. De relatie met de rest van Nederland waaronder Rotterdam/Botlek gebied en samenwerking met Vlaanderen (Rijn Schelde Delta) is belangrijk.

Europese dimensie:

-BOM/DI-WCM en buitenlandse partijen hebben middels een Interreg-project (More4Core) een projectplan uitgewerkt hoe op Europese schaal relaties kunnen worden gelegd om van MRO&U een sterk (Brabants) cluster te maken met goede exportmogelijkheden. Onderdeel van het project zijn cross-border werken, agenda setting en lobby in Europa en publiek-private samenwerking in maintenance als succesmodel voor duurzame werkgelegenheid.

- Een focus gericht op de Benelux, Duitsland, VK, etc zal helpen het maintenancecluster te ontwikkelen

Global dimensie:

Focus op maintenance dient ervoor te zorgen dat:

- Asset owners in NL en Eurregio kunnen middels focus op maintenance hun concurrentie behouden met o.a. Azie (behoud maakindustrie door goed performance van de fabrieken tegen optimale kosten) -> aan de instandhouding van productiemiddelen wordt vaak een veelvoud van de investeringskosten uitgegeven en dient lokaal te worden uitgevoerd.
- OEM'ers en dienstverleners / contractors goede service kunnen leveren in het buitenland (groeiend exportproduct).
- Buitenlandse OEM'ers zich ook vestigen in Brabant (zoals Boeing, Terma) als basis voor West-Europese groei.

Behoeften, uitdagingen en visie:

-Maintenance wordt (binnen Europa) niet als een zelfstandig cluster gezien, maar is een enabler binnen alle andere clusters. Agendasetting is voor Maintenance belangrijk. Zuid-Nederland moet bekend gaan staan om de goede proces- en maakindustrie in combinatie met maintenance & service activiteiten. De combinatie van maken en onderhouden wereldwijd geeft (Zuid) Nederland een internationale unieke concurrentiepositie.

Rol van de provincie:

- Ondersteun waar nodig de vier pijlers van DI-WCM (zie 'rol van de provincie'), zodat de provincie bekend gaat staan als de maintenance-hotspot.
- Belangrijk is om bedrijven te helpen aansluiting te vinden bij Europese (onderzoeks) programma's en Europese (en wereldwijde) netwerkanisaties.

7) Life Sciences & Health

Samenwerking / cluster

Belangrijkste spelers:

- MSD (maar minder dan voorheen ivm deels wegtrekken activiteiten) & nieuwe campusorganisatie in Oss (OLSP), Intervet (link naar diergeneeskunde), Lead Pharma, Nemo Healthcare, Dolphys Medical, Pamgene
- Philips duidelijk grootste speler in medische technologie (combi life sciences en high tech), op het terrein van slimmer leven ICT systeemleveranciers als Cisco Systems en Simac, Stichting Smart Homes
- Health: ziekenhuizen zoals Jeroen Bosch Ziekenhuis, MIMC, Catherinaziekenhuis, etc. en andere zorginstellingen
- Kennis- en onderwijsinstellingen: TUE (health één van de speerpunten), Avans, netwerkorganisatie Brabant Medical School, Fontys, ROC Leijgraaf, ROC Eindhoven, TNO wil meer op gebied life sciences gaan doen.
- Zeker in zorgdomein spelen ook overheden belangrijke rol.

Fysieke 'brandpunten':

- Ontwikkeling van MSD-site in Oss tot een Life Sciences Park
- Fhealinc en Westertoren Innovation Center (in Willemspoort, link naar het JBZ)
- Health Campus Boxmeer en Health Technology Park (soortgelijke bewegingen rondom meerdere – nieuwe – ziekenhuizen)
- Voorstel LIFE op de HTCE (Philips en TUE)

Georganiseerd vermogen:

- Georganiseerd vermogen neemt toe door campusontwikkeling Oss (BOM sterk betrokken bij clusterontwikkeling, campusorganisatie, aantrekken vermogen, etc).
- LifetecZone (Zuid Nederland), dus breder dan Noord-Brabant
- Nog wel nood aan verdere structuur en aanjaagfunctie in cluster
- Fhealinc
- Project pre-KIC Health in voorbereiding
- Business Plan voor Cooperatie Slimmer Leven (organisaties en instellingen uit de zorg, wonen en welzijn. Ook gemeenten en ontwikkelingsmaatschappijen betrokken)

Link met andere clusters:

- Pure farma is gering aanwezig, Brabantse life science cluster zit sterk op verbindingen met andere clusters en toepassingen. Daar wordt ook de toekomst (van life sciences) en positionering gezien (zie Blok Sterkten). In ZO-NB: link met HTS (med tech., incl. diagnostiek en e-health), in NO-NB link met voeding & gezondheid. Ook een duidelijke link met chemie en Topsector Creatieve Industrie (creatieve industrie gekoppeld aan 'grand challenges' waaronder health)

Sterkten en zwakten van het cluster

Sterkten en zwakten

- Sterkten: hoewel wegtrekken van MSD in eerste instantie het life sciences cluster in Noord-Brabant verarmt, komt de samenwerking binnen het cluster wel meer van de grond (door campusontwikkeling), in toenemende mate georganiseerd via Triple O, met campus in Oss krijgt het cluster ook een gezicht en aanspreekpunt (campusorganisatie), verdere profilering op snijvlakken met technology en food & health, innovatie in farma gaat niet meer van grote farmaconcerns komen maar van kleinere spelers (die zijn juist in Noord-Brabant gevestigd, relatief veel spin-offs/starters via call op Oss Life Science Park), partijen sterk in business development (ontwikkelingen die dichter op de markt zitten dan R&D gericht op medicijnontwikkeling), business plan (georganiseerd vermogen, concrete acties en gericht op positionering van de regio als koploper) voor de inzet van technologie voor zorg, wonen & welzijn, samenwerkingsverbanden met partijen in andere regio's
- Zwakten: gebrek aan PR&branding van Brabants cluster (kan nu beter worden met campus en andere clusterinitiatieven), behoefte aan start- of groeifinanciering is groot in life sciences, bedrijven vormen niet één keten (eindgebruiker verschilt ook per product), in ketens waar verzekerars belangrijke spelers/eindgebruiker zijn kan druk op prijs innovatie belemmeren, op farma geen universiteit (maar bedrijven zijn sterk kennisintensief en via links met TUE en Universiteit van Tilburg is er de mogelijkheid om de business en technologiekant te benadrukken en zo een eigen profiel in de regio te creëren) en ontbreken academisch ziekenhuis

Uitdagingen/knelpunten voor de komende jaren (incl. arbeidsmarkt/werklocaties):

- In gezondheidszorg: gebrek aan (toekomstig) personeel, continue vraag naar efficiënter werk en verbeterende imago (m.n. v.w.b. werk in verpleging), uitdaging verhogen van arbeidsproductiviteit terwijl budgetten van zorginstellingen onder druk staan, 'afschaling' van zorg
 - Werklocaties: veel beschikbare m2's op de campus in Oss en incubatorgebouw in Den Bosch (Onderdeel van Willemspoort -> welke bedrijven aantrekken? En hoe? Is magnetwerking van faciliteiten op de campus in Oss sterk genoeg? Hoe spin-offs creëren – continue – als universiteiten en grote ondernemingen niet aanwezig zijn? Afstemming ontwikkelingen rondom ziekenhuizen (Uden, Boxmeer, Veldhoven): hoe bovenregionale profielen en economische effecten verkrijgen? Welke werklocaties & faciliteiten nodig voor trend richting proeftuinen?
 - Breedband noodzakelijk voor opschaling zorgconcepten (/homecare)?
 - Arbeidsmarkt: baanzekerheid, aansluiting onderwijs – arbeidsmarkt, opleiden van werknemers op snijvlakken (bijv. medtech)
 - Uitdaging zit verder in het op de kaart zetten van het Brabantse cluster en nadruk op toepassing & thema specialised health. De verknoping van farma met technologie (diagnostiek met imaging en in vitro diagnose + devices) en (gezonde) voeding is een kans.
- Expliciete visie/agenda/investeringsplan voor de komende jaren**
- Topsector LS&H, Ontwikkelvisie campus Oss, Business plan Slimmer Leven 2020
 - Visiedocument/advies in voorbereiding: SER Brabant en de Provinciale Raad Gezondheid over Zorgconomie (maart/april 2012)

Link maatschappelijke thema's

- Gezondheid & zorgconomie (SER Brabant en de Provinciale Raad Gezondheid hebben een eerste procesnotitie aangeboden aan GS en PS over de verbinding tussen de maatschappelijke opgave in de zorg en economische kansen. In maart/april 2012 zal een definitief advies worden uitgebracht), gezonde voeding

Beleid

Provinciale steun uit het verleden (plus link met knelpunten):

- Relatief veel Piken in de Delta projecten (Philips in een groot aantal projecten in medische technologie, maar ook MKBers bijv. op thema's als diagnostiek en hulpmiddelen)
- Fhealinc
- Eigen beleid gericht op zorg: Slimme Zorg
- Innovatieve Acties Brabant (IAB)
- Innovation4Welfare (via Interreg)
- Besluit genomen (PS) over investering in campusontwikkeling Oss. Gaat om een flinke investering (11M euro) met een duidelijke aanleiding (groot aantal banen in regio Oss kunnen verloren gaan)

Overige steun uit het verleden (plus link met knelpunten):

- Initiatieven uit de sector als LifetecZone en Life Tec Network, maar ook van regio's (5-sterrenregio, de Digitale Agenda van SRE), ontwikkelingsmaatschappijen als Brainport Development (bijv. inspanningen nu voortgezet in het recente business plan Slimmer Leven 2020) en gemeenten, i.s.m. investeerders en bedrijven (bijv. Westertoren Innovation Center)
- Voorheen bijdrage van Rijk aan initiatieven als Life Sciences & Health Innovatieprogramma, TI Pharma en CTMM. Partijen als MSD waren goed aangehaakt op dergelijke initiatieven.

Mogelijk toekomstig beleid (sintervenities) Provincie:

- Verder steunen van clustervorming, organisatie via 3 O's (onderlinge afstemming: wie doet nu al wat?), en versteviging/behoud instituten/onderzoeknetwerken (Lifetec4health rondom LIFE faciliteiten, verdere ontwikkeling KIC Health). Verdere profilering van het cluster (benut campussen als uithangborden). Beter samenwerking en afstemming ontwikkelingsmaatschappijen en sectorale samenwerkingsverbanden (en/of campusorganisatie). Beter samenwerking met stakeholders (incl. patiëntenverenigingen en zorgverzekeraars).
- Crosslinks met andere clusters verder stimuleren (zie vorige sheet) en afstemmen met ontwikkelingen in andere regio's (zie ook het blok rechts op deze slide over geografische spreiding >> sterke clusterontwikkelingen in bijv. Gelderland)
- Effectief campusbeleid & acquisitiebeleid (omdat vierkante meters op terreinen gevuld moeten worden en het cluster zo versterkt kan worden)
- Kleinschalige proeftuinen (niet zozeer gericht op testen medicijnen – ivm regelgeving – maar hulpmiddelen, e-health/domotica). In welke mate is een glasvezelnetwerk noodzakelijk? (breedbandbeleid provincie)
- Heb oog voor MKB (veel MKB in Brabants life sciences cluster), krijgt mogelijk onvoldoende ruimte in Topsectorenbeleid
- Human capital onderwerpen: connecties tussen bedrijfsleven en MBO en HBO, en imago van de sector (ontslagronden in farma)
- Thema's koppelen aan maatschappelijke uitdagingen, bijv. slimme zorg (nu al business plan opgezet voor de Cooperatie Slimmer Leven door Brainport Development) en personalised care
- Verder uitwerken Zorgconomie (SER Brabant en de Provinciale Raad Gezondheid komen in maart/april 2012 met een advies aan GS/PS)

Hefboomwerking:

- Aansluiting bij Topsector LS&H en beter verkennen mogelijkheden Europese programma's (health staat daar goed op de agenda)

Internationalisering

Geografische schaal van het cluster:

- Noord-Brabant: medtech, farma, veterinaire, voeding & gezondheid, Amsterdam: oncologie, neuro, infectieziekten (sterke UZ's), Utrecht/Wageningen: Immuno Valley, Zuid-Holland: Medical Valley (UL, Crucell, Galapagos), Noord-Holland: healthy ageing, Oost-NL: neuro, moleculair, e-health, Health Valley in Nijmegen, ZO-NL: hart- en vaat, public health (campus UniMaas).
 - Red Med Technologie is m.n. de Gelderse visie: de as van Twente-Nijmegen-Eindhoven
 - Vanuit Oss sterke links met Nijmegen (universiteit)
- ### Europese dimensie:
- Biotech sterk in Vlaanderen (Gent, maar rode biotech m.n. in Leuven).
 - Samenwerking over de grens kan beter, daarom life sciences & health benoemd als thema binnen TTR-ELAT (Interreg).
 - Europees netwerk om faciliteiten te delen (FASILIUS)

Globale dimensie:

- Maar een beperkt aantal global players in farma. Er vindt consolidatie plaats (o.a. door hoge R&D kosten, technologische complexiteit, regulatory affairs).
- Grote farmabedrijven kopen (patenten van) innovatieve producten of bedrijven op.
- Mogelijke Nederlandse deelname aan Bio Spring conferentie.

Behoeften, uitdagingen en visie:

- Internationaliseringsstrategie: niet zozeer aantrekken van grote farmaspeler, maar juiste omgeving creëren voor kleinere, gespecialiseerde bedrijven.
- Duidelijk (omschreven) visie ontbreekt, mogelijk aanknopingspunten in Topsector Plan

Rol van de provincie:

- Internationaal zichtbaarheid creëren (regie van internationale contacten en subsidieaanvragen).
- Internationale acquisitie (voor gehele cluster, maar bijv. ook specifiek voor Oss Life Science Park – via ontwikkelingsmaatschappij).

Betrokkenen (interview & Delphi ronden)

Contactpersoon	Organisatie
Jac Warmerdam	Agro & Co
Paul Krieckaert	Automotive NL
Willem den Ouden	Avans
Peter Hoefkens	Bosch Rexroth B.V.
Peter Portheine	Brainport Health Innovation
John Blankendaal	Brainport Industries
Marcel Fränzel	Burgemeester Woensdrecht
Robert Jan Marringa	Capital D Design Cooperation Brainport
Lex Besselink	DI WCM
Wim Bens	Dinolog
Hans Robertus	Dutch Design Week
Hein Willems	ECN
Niek Hokken	European Design Center
Ruud Hoosemans	Fhealinc
Leo van Dongen	Fleet Services
Erwin van Straten	Fokker Landing Gear
Jos van Asten	Food & Feed Netwerk
Ronn Andriessen	Holst Center
Freek van 't Ooster	iMMovator/AV-Makelaar
Michel van Dijk	Inlandterminal Veghel
Leon Joore	Millvision
Peter Ort	Ministerie van Defensie
Leo Kemps	NHTV
Marc Hendrikse	NTS Group
Gerard Beenker	NXP
Willem Sederel	Sabic
Jan Westra	SRE
Amandus Lundqvist	Surf Foundation
Eduard Aarts	Tilburg
Geert Jan van Houtum	TU Eindhoven
Maarten Steinbuch	TU Eindhoven
Peter de Langen	TU Eindhoven

Contactpersoon	Organisatie
Rick Harwig	TU Eindhoven
Henk Akkermans	Universiteit van Tilburg
Jan van Rijsingen	Van Rijsingen Beheer
Peter Huis in 't Veld	Worldclass Aviation Academy
Bart van de Sande	Provincie Noord-Brabant
Gerben Steenhof	Provincie Noord-Brabant
Harmen Bijsterbosch	Provincie Noord-Brabant
Irene Lammers	Provincie Noord-Brabant
Jeroen Kroonen	Provincie Noord-Brabant
Job van Unnik	Provincie Noord-Brabant
Marion Peeters	Provincie Noord-Brabant
Nancy Wester	Provincie Noord-Brabant
Paul Apeldoorn	Provincie Noord-Brabant
Piet Boomsma	Provincie Noord-Brabant
Rob de Groot	Provincie Noord-Brabant
Waldo Maaskant	Provincie Noord-Brabant
Edith Groenewolt	Brabantse Ontwikkelingsmaatschappij
Erik van Oorschot	Brabantse Ontwikkelingsmaatschappij
Marc de Haas	Brabantse Ontwikkelingsmaatschappij
Michel Weeda	Brabantse Ontwikkelingsmaatschappij
Paul Gosselink	Brabantse Ontwikkelingsmaatschappij
Ria Hein	Brabantse Ontwikkelingsmaatschappij

Gebruikte literatuur

1. BioBased

- Rijn, M. van & Bastiaanssen, R. (2010). *Internationalisation opportunities for the Bio-based Economy; Quick scan of opportunities for R&D, collaboration and financing*, Bax & Willems Consulting Venturing
- SRE (2011). *Bio-energie ondersteuningscentrum Brainport, Economisch hoogwaardige toepassing van biomassa als energiebron*.
- Provincies Noord-Brabant, Zeeland, Hogeschool Zeeland, Avans Hogeschool (2011). *Agenda Biobased Economy Zuidwest-Nederland: 'Agro meets chemistry' Propositie naar topgebieden van Rijk en Europa 2020*.

2. Creatieve industrie

- Binnendijk, D. (2011). *Creatieve industrie; naar een topgebied in topvorm*, TNO.
- Braams, N. & Pouwels-Urlings, N. (2011). *Creatieve industrie in Nederland: bedrijven en personen*, CBS.
- Koops, O., Manshanden, W. & Zee, F. van der (2011). *Vormgeving verder op de kaart*, TNO.
- Ooster, F. van 't (2010). *AV Impuls Uitvoeringsprogramma*, Provincie Noord-Brabant.
- Ooster, F. van 't (2011). *AV Impuls Advies vervolgp programma*, Provincie Noord-Brabant.
- Roso, M., Koops, O., Leurlijk, A., Reijs, Th.A.M. & Rutten, P. (2010). *De audiovisuele sector in Noord-Brabant; Achtergrondrapportage*, TNO.
- Topteam Creatieve Industrie (Chijs, V. van der, Eggenkamp, A.M., Frissen, V., Geest, Y. van, Kranendonk, J. van) (2011). *Creatieve industrie in topvorm*, Ministerie van EL&I.
- Topteam Creatieve Industrie (Chijs, V. van der, Eggenkamp, A.M., Frissen, V., Geest, Y. van, Kranendonk, J. van) (2011). *CLICK// Innovatiecontract op hoofdlijnen Topsector Creatieve Industrie*, Ministerie van EL&I.
- Topteam Creatieve Industrie (Chijs, V. van der, Eggenkamp, A.M., Frissen, V., Geest, Y. van, Kranendonk, J. van) (2012). *Innovatiecontract op hoofdlijnen Topsector Creatieve Industrie*, Ministerie van EL&I.
- Vankan, A. & Frenken, K. (2012). *Een economische verkenning van de Nederlandse ontwerpsector*, ESB.
- www.capitald.nl
- www.top-sectoren.nl/creatieveindustrie

3. Food

- Coenraads, W., Hendriks, E. & Warmerdam, J. (2010). *Brabant AgroFood 2020; Brabant als innovatieve agrofoodregio van Noordwest-Europa*, Agro & Co Brabant.
- Commissie-Van Doorn (2011). *Al het vlees duurzaam*, Commissie-Van Doorn.

- Hamsvoort, C. van der, Baker, J., Colbert, R., Cordingley, B., Fereday, N., Filott, C., Hunt, T., Kennes, D.J., Nelson, D.C., Schreijen, S., Sherrard, J. & Smit, H. (2011). *Rethinking the F&A Supply Chain; Impact of Agricultural Price Volatility on Sourcing Strategies*, Rabobank.
- Kerste, R., Rikze, M. & Smakman, E. (2011). *World Class Onderwijs in de Topsector AgroFood*, Kamer van Koophandel Brabant/DBSC Consulting.
- Smulders, T. (2008). *De 5-sterrenregio; Food: Ster in Noordoost-Brabant*, REAP Noordoost-Brabant.
- Topteam Agro&Food (Hart, C. 't, Hooegeven, H., Janssen, N., Kropff, M. & Rijsingen, J. van, (2011). *Topsector Agro&Food; 'Agro&Food: De Nederlandse groeidiamant'*, Ministerie van EL&I.
- Zuid-Nederland: één in Food (2011), *Basisdocument Eén in Food*.
- <http://www.foodconnectionpoint.nl/home.html>
- <http://www.5-sterrenregio.nl/>
- <http://www.top-sectoren.nl/agrofood>

4. HTS

- Point One, HTAS, M2i (2010). *Visiedocument HighTech Systems & Materials*.
- TNO (2011). *Topsectoren en TNO, position papers 2011*.
- Topteam High Tech Systemen en Materialen (Lundqvist, A.H., Blank, D., Hendrikse, M. & Zwolve, W.) (2011). *Holland High Tech; Advies Topteam High Tech Systemen en Materialen*, Ministerie van EL&I.
- Topteam High Tech Systemen en Materialen (Lundqvist, A.H., Blank, D., Hendrikse, M. & Zwolve, W.), (2011). *Innovation Contract; Proposal Top Team High Tech Systems and Materials*, Ministerie van EL&I.
- www.top-sectoren.nl/hightech
- www.pointone.nl/
- www.brainportindustries.com

4a. Solar

- BOM (2011). *PV portfolio*.
- Kling, W., Kuypers, A., Lombaers, J., Sinke, W., Sanden, R. van de, Willems, H. & Wyers, P. (2010). *Brochure Solliance*, ECN/Holst Centre/TNO, TU/e.
- Provincie Noord-Brabant, directie Economie & Mobiliteit (2010). *Energietransitie als kans voor innovatie en duurzaamheid, DIS-nummer 2355394*.
- Provincie Noord-Brabant (2011). *Discussiepaper 'SOLAR Valorisatieprogramma'* (op basis van brainstorm 23 maart).

- Projectteam 'Zon op Nederland' (2011). *Roadmap Zon op Nederland; Een roadmap voor het solar ecosysteem van Nederland naar een wereldwijd (uit)stralende topregio.*
- Projectteam 'Zon op Nederland' (2011). *Zon op Nederland; Roadmap 2011 – 2015*, Berenschot.
- Slot, A. van der, Althoff, J. & Berg, W. van den, (2010). *Stimulering van de economische potentie van duurzame energie voor Nederland*, Roland Berger Strategy Consultants.
- www.top-sectoren.nl/energie

4b. Automotive

- Federatie Holland Automotive (2010). *Vision for the Dutch automotive sector 2010-2020: From vehicles to mobility: driving for value.*

5. Logistiek

- Graaf, T. de & Oosterhout-De Bok, H. van (2011). *Havenvisie 2030 Port Compass kenmerk 2796933*, Provincie Noord-Brabant.
- Jong, R. de & Tavasszy, L. (2011). *Roadmap Kernnetwerk Logistiek*, Connekt.
- Linsen, G. (2011). *Innovatie-instrumenten voor bedrijven in Nederland. Naar de top!*, Min EL&I.
- Provincie Noord-Brabant (2011). *Input werkboek 5 juli SEB: onderdeel topsectoren en innovatie.*
- Rijn, M. van & Bastiaanssen, R. (2010). *Internationalisation opportunities for RTD in Logistics*, Bax & Willems Consulting Venturing.
- Vanelslander, T., Hintjens, J., Horst, M. van der & Kuipers, B. (2011). *Ruimtelijk-economische en logistieke analyse: de Vlaams Nederlandse Delta in 2040*, Universiteit Antwerpen/Erasmus Universiteit Rotterdam.
- Verweij, K. (2011). *Quick scan ontwikkelperspectief logistieke sector in West-Brabant*, Buck Consultants International.
- <http://www.top-sectoren.nl/logistiek>
- www.dinalog.nl

6. Maintenance

- Bax & Willems Consulting Venturing (2010). *Internationalisation opportunities for RTD in Maintenance; European programmes, platforms and financing.*
- Dongen, L.A.M. van (2011). *Maintenance engineering: instandhouding van verbindingen.* Oratie 9 juni 2011.
- Dutch Institute World Class Maintenance (2011). *Visiedocument | Maintenance voor een duurzame ontwikkeling van de economie; Verankering binnen Nederlands bedrijfslevenbeleid.*

- Kempen, P. van, Hoogduyn, C., Man, A.P. de & Marks, F. (2009). *Masterplan 2010-2014; Creating sustainable business together!* Van Kempen Engineering & Consultancy/Atos Consulting.
- Kempen, P. van & Akkermans, H. (2010). *Aerospace & Maintenance in Midden-Brabant: lange adem, duurzame werkgelegenheid en hoogwaardige maatschappelijke bedrijvigheid*, Gemeente Tilburg.
- Marks, F., Boymans, C., Langkamp, S., Mulder, J., Muller, H. & Ramselaar, L. (2011). *Servitization in product companies; Creating business value beyond products*, Atos Consulting.
- Osch, M.J.J. van (2011). *Beschikking subsidie voor het project 'World Class Maintenance' kenmerk 2346149*, Provincie Noord-Brabant.
- Reinders, M.P. (2010). *Subsidieverlening Samen Investeren in Brabant(Stad) – Aerospace & Maintenance Tilburg kenmerk 2376085*, Provincie Noord-Brabant.
- Zandvliet, K., Berretty, T. & Tanis, O. (2009). *De arbeidsmarkt van maintenance in Zuidwest-Nederland*, Maintenance Education Consortium.

7. Life Sciences

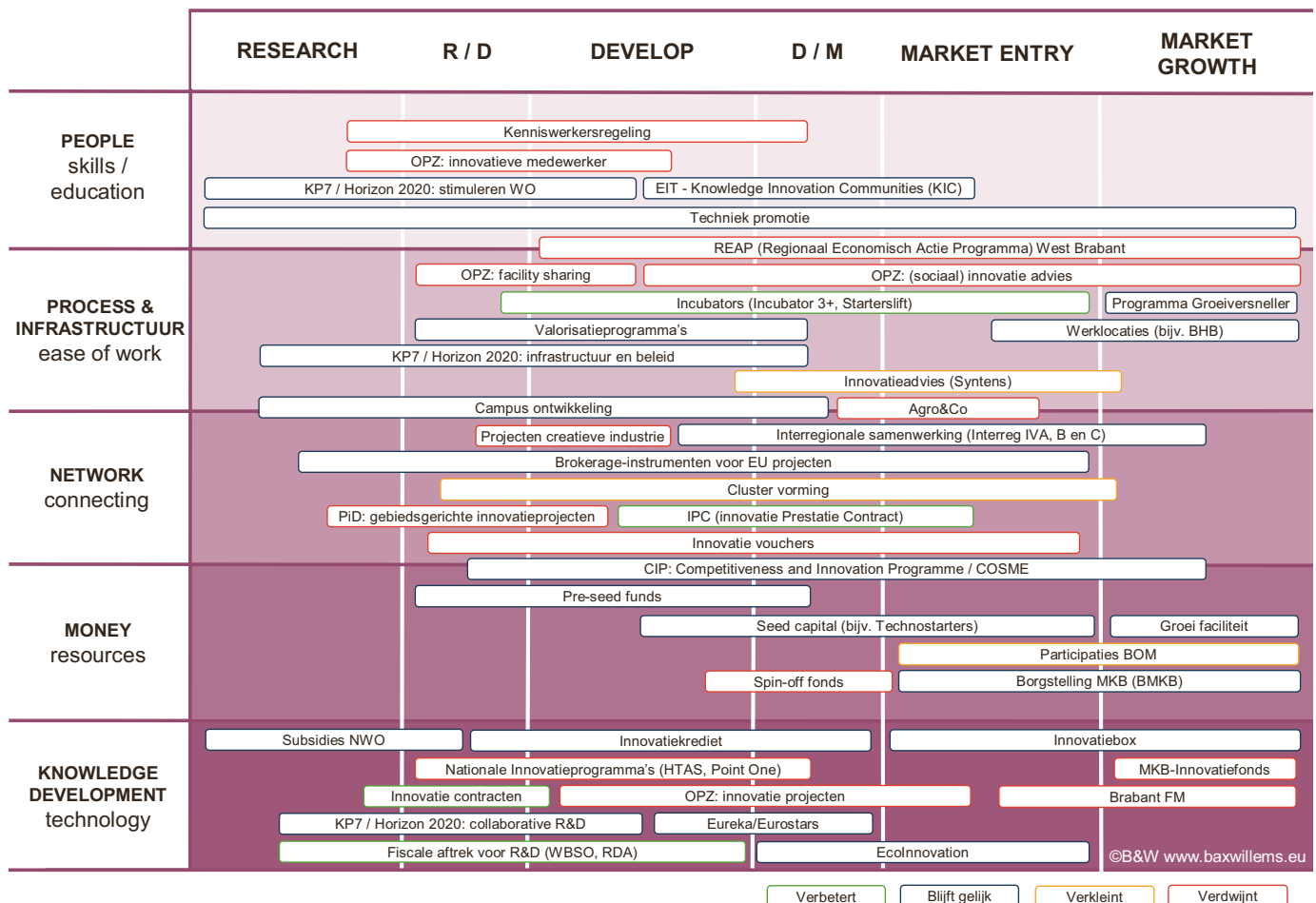
- Brainport Development (2012). *Business Plan Slimmer Leven 2020; Technology for Life*, Brainport Development.
- Provincie Noord-Brabant, directie Economie & Mobiliteit (2011). *Statenvoorstel 62/11 inzake Oss Life Sciences Park.*
- SER Brabant en de Provinciale Raad Gezondheid (2012). *Kansen zorg economie: de Brabantse versnellingsagenda.*
- Team Zorg (2008). *Probleemanalyse Innovatie in de zorg*, Programmadirectie KenI en het Innovatieplatform.
- Topteam Life Sciences & Health (Fonville, R., Blitterswijk, C. van, Breimer, D., Huijts, P., Horning, M. & Lageveen, R., (2011). *Topsectorplan Life Sciences & Health; Voor een gezond en welvend Nederland*, Ministerie van EL&I.
- Topteam Life Sciences & Health (Leen, R. van, Huijts, P., Klasen, E. & Lageveen, R. (2012). *First version of the innovation contract from the topsector Life Sciences & Health*, Ministerie van EL&I.

Clusteroverstijgend

- Buck Consultants International (2011). *Ondernemersvisie Bedrijventerreinen Brabant*, KvK Brabant en Zuidwest-Nederland & Brabants Zeeuwse Werkgeversvereniging.
- Dagevos, J. & Tomor, S. (2011). *Clusters in Brabant*, Telos.
- HCCS & TNO (2011). *Nederlands concurrentievermogen en mondiale krachten; Een eerste verkenning van de topsectoren*, HCCS & TNO.

Bijlage 3

Veranderend instrumentarium

Bijlage 4

Externe en interne consultatie (niet limitatief)

1 Externe expertise

Bax & Willems Consulting Venturing, Barcelona, L. Bax, A. Stolk en B. Mekel
Financieel instrumentarium

Dialogic, Utrecht
B. Kaashoek en J. Veldkamp
Clusteranalyse

2 Externe consultatie

Bij de ontwikkeling van het Economisch Programma zijn zowel in- als externe partners op actieve wijze betrokken. Er hebben tal van consultaties, interviews en overleggen plaatsgevonden.

Voor de geraadpleegde externe en interne stakeholders en experts in het kader van de clusteranalyse wordt verwezen naar bijlage 2.

Bijeenkomsten externe consultatie

- 9 november 2011, Schouder aan Schouder: het mkb in dialoog met de provincie Noord-Brabant
Het zakelijk platform Stichting Brabant Onderneemt heeft in het provinciehuis een bijeenkomst gehouden onder het thema “Schouder aan Schouder”. Een veertigtal Brabantse ondernemers, afgevaardigden van de verschillende provinciale ondernemersnetwerken, schoven in het provinciehuis aan voor een interactieve lunchsessie.
- 25 januari 2012, Denktank Instrumentarium
Met vooraanstaande experts op het gebied van economisch beleid en economische instrumenten is gebrainstormd over een innovatieve instrumentenmix voor het Economisch Programma. Voor de deelnemerslijst zie hierna.
- 8 februari 2012, Ronde tafel Maintenance (triple helix) georganiseerd door het Dutch Institute World Class Maintenance in het kader van het Economisch Programma.
- 10 februari 2012, Werkatelier Economisch Programma Brabant 2020
Met stakeholders is een discussie gevoerd over het Economisch Programma ‘in aanbouw’. Voor de deelnemerslijst zie hierna.
- 5 maart 2012, Commissie Economie en Innovatie SER Brabant
- 6 maart 2012, presentatie in het bestuurlijk overleg BrabantStad Economische Zaken

Deelnemerslijsten

Denktank Instrumentarium:

Extern: E.P.M. Vermeulen, Universiteit Tilburg/Philips International BV, B. Nooteboom, Universiteit Tilburg, W. van Dyck, Vlerick Business School, Y. Uylen, Vlerick Business School, P. Boekholt, Technopolis Group, O. Lint, Fontys Hogeschool, S. Manigart, Vlerick Business School
Intern: E. van Merrienboer, M. Wijnstekers en W. Wagenmans, Provincie Noord-Brabant
Ondersteuning: L. Bax, Bax & Willems Consulting Venturing, A. Stolk, Bax & Willems Consulting Venturing, D. de Jager, Brabantse Ontwikkelings Maatschappij

Werkatelier:

Extern: C. Budding (Regio West-Brabant), M. de Heer (Gemeente Breda), E. Lubbers (Gemeente Eindhoven), C. Wildeboer Schut (Gemeente Eindhoven), K. de Prins (Expatri Center), M. Jacobs (Gemeente Helmond), S. De Pont (Gemeente 's-Hertogenbosch), E. Kuppens (Gemeente Tilburg), M. de Haas (Ministerie van ELI), E. Roos (Technische Universiteit Eindhoven), W. den Ouden (Avans), P. van Summeren (MBO), J. van der Hoeven (Westertoren Innovation Centre), J. van Rijsingen (Food Technology Campus) L. van Dongen (Nedtrain), A. van Berlo (Van Berlo Business Innovations), W. Bens (Dinalog), L. Besselink (DI-WCM), J. Visser (Automotive NL), R. Hoosemans (Fhealinc), G. Bosch (KvK Brabant), J.H. Verburg (Syntens), J. Pelle (BOM), J. Bikker (Midpoint), Th. Stevens (Brainport Development), J. Brouwers (Brainport Development), J. Siermans (Brainport 2020), L. Dubbeldam (SER Brabant), P. Nijskens (REWIND), H. Oderkerk (BZW), M. Manders (MKB),
Intern: B. Pauli, E. van Merrienboer, M. Wijnstekers, Provincie Noord-Brabant
Ondersteuning: C. Holland (Dialogic), B. Kaashoek (Dialogic), L. Bax (Bax & Willems Consulting Venturing), L. Oerlemans (Universiteit van Tilburg), D. de Jager, Brabantse Ontwikkelings Maatschappij, A. Hopstaken (Textuur),

3 Interne consultatie

Topsectoren: P. Apeldoorn, H. Bijsterbosch, R. de Groot, W. Maaskant, P. Boomsma, N. Wester, C. Dietvorst, T. Cornelissen; *Versterkt Stedelijk Netwerk:* L. Schrauwen, T. van der Avoird, E. Dacier, E. Vink; *Stad en platteland:* L. Visschers, J. Buys, D. Ertsen, W. Wagenmans, P. Apeldoorn; *Internationalisering, Public Affairs en Branding:* C. Moonen, M. van Campen; *Arbeidsmarkt:* A. van Uytrecht, H. Havekes; *MKB en ondernemerschap:* P. Boomsma; *Ruimte voor bedrijvigheid:* M. Aarts, H. van Neerven, M. Zweers, V. Munnecom; *Cultuur:* B. Doedens, J. Mulder, G. Lenders, A. van Tilburg; *Dienstverlening bedrijven:* P. Hogenhuis; *Moerdijk:* P. van Dijk; *Hoger onderwijs:* A. van Uytrecht; *Slimme mobiliteit:* B. van de Sande, H. van Oosterhout, H. Bijsterbosch; *Landschappen van Allure:* R. Gielis, I. van der Linden; *Grote erfgoedcomplexen:* A. van den Hurk, N. Vugts, H. van Neerven, M. de Haan; *Sport:* M. Reinders, T. Brinkhoff; *Vrijtijdseconomie:* M. de Haan; *Agenda van Brabant:* S. Derks; *Zorgeconomie:* A. van Uytrecht, M. Peeters, S. van Eenbergen; *Breedband:* I. Lammers; *Griffie:* A. Brul, J. Dankers

Bijeenkomsten interne consultatie

- 10 januari 2012, Spilterbijeenkomst
 Met behulp van de Spiltermethode zijn kennis en inzichten van een brede groep interne medewerkers in kaart gebracht. De groep vertegenwoordigt alle disciplines en alle directies binnen de organisatie. Spilter maakt gebruik van een on-line methodiek, waarbij direct de antwoorden voor alle deelnemers zichtbaar zijn, hetgeen de discussie ondersteunt.

Deelnemers: A. van Uytrecht, A. van der Heijden, T. Cornelissen, A. van de Broek, A. Kaag, C. Dietvorst, L. Loesberg, C. Jansen, E. Breebaart, E. Dacier, E. van Nistelrooij, E. Vink, E. Koch, G. Hoek, G. Steenhof, G. Klijn, H. Bijsterbosch, H. van Neerven, E. van Merrienboer, J. Duenk, I. van der Linden, I. Lammers, J. van Unnik, S. van Dommelen, J. van Gils, J. Schneider, M. Diependaal, M. Reinders, T. van der Avoird, P. Boomsma, W. de Graaff, J. van der Velden, Y. Hafmans, J. van der Ham, L. Schrauwen, M. de Haan, M. Peeters, M. Aarts, M. Jacobs, M. van Buuren, N. Wester, R. Gielis, M. Zweedijk, P. Apeldoorn, P. Hogenhuis, P. Masselink, R. de Groot, S. Oomen, T. de Zoete, T. Jongbloed, W. Chan, R. Klerks, N. Aten, J. Mulder, P. Ritsema, M. Drenth, M. Roosen, C. van Luxemburg, R. Werkhoven, W.J. Looijmans, H. Hoff, M. Kreuger, R. Dierx, Petra van Dijk, T. van Lanen, W. van Hoven

- 30 januari 2012, aanvullende discussiebijeenkomst voor de Spilster deelnemers.
M. Aarts, S.van Dommelen, W. de Graaff, Y. Hafmans, A. van der Heijden, H. Hoff, P. Hogenhuis, T. Jongbloed, R. Klerks, I. van der Linden, P. Masselink, J. Mulder, M. Peeters, J. Schneider, H. Havekes, B. van de Sande, J. van Unnik, E. Vink, N. Wester, T. de Zoete, M. Zweedijk
- 28 februari 2012, Bureau Sociaal Economisch Beleid lunchcafé
- 1 maart 2012, discussie over het concept programma met Spilsterdeelnemers.
T. van der Avoird, A. van de Broek, M. Diependaal, S. van Dommelen, W. de Graaff, Y. Hofmans, A. van der Heijden, Wim Hoven, C. Janen, R. Klerks, G. Klijn, E. Koch, L. Loesberg, J. Mulder, A. v.d. Hurk, G. Lenders, R. Maessen, T. Brinkhoff, T. de Zoete, M. Wijnstekers, N. Wester, I. Schrauwen.

www.brabant.nl

Brabant, Europe's heart of smart solutions

